

Gymnázium Jana Keplera

Maturitní práce z Humanitních studií

Kdo je tady Neslyšící?

Who is Deaf here?

Vít Matějček

Březen 2020

Vedoucí práce: Mgr. Jan Kolář

Oponent: Mgr. Barbora Semerádová

Rytina La Primavera de los pueblos, upraveno

Rád bych poděkoval Matěji Čiperovi, bez nějž by tato práce nejspíš vůbec nevznikla, všem Neslyšícím, kteří byli ochotni se mi věnovat a poskytli cenné rozhovory, Lukáši Hozdovi za sazbu, formátování a technickou podporu i všem ostatním, kteří se na práci podíleli.

Prohlašuji, že jsem svou maturitní práci „Kdo je tady Neslyšící?“ vypracoval samostatně s použitím uvedených zdrojů.

Prohlašuji, že tištěná a elektronická verze jsou shodné.

Nemám žádné námitky vůči zveřejňování této práce v souladu se zákonem č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících a o změně některých zákonů ve znění pozdějších předpisů.

20. března 2020

Podpis:

Anotace

Svébytnost neslyšící menšiny po stránce jazykové dnes už v Evropě zpochybňuje málokdo. Přesto si však málokdo uvědomuje svébytnost kultury Neslyšících a jejich samostatnou kulturní identitu, která je na stejné úrovni jako u jiných menšin. I proto si tato práce klade za cíl rozebrat neslyšící komunitu jakožto kulturní celek, jenž jde za hranice prostého vymezení určeného jazykem. Jakým způsobem spolu koexistují různé kulturní identity v životě neslyšících? Často zmiňovaným případem takového, v tomto případě rozporuplného, vztahu mohou být neslyšící rodiče odmítající kochleární implantát pro své děti. Smyslem práce však nemá být rozřešení sporu o „kochleární implantát“, ale spíše úvaha o postavení české kulturní menšiny Neslyšících ve vlastní zemi a její kontakty, spřízněnost a identifikace se s neslyšícími v jiných zemích. Nakolik jsme součástí kulturního prostředí přehlížené menšiny Neslyšících? Co o takovém prostředí můžeme říci? Co o něm řeknou sami Neslyšící a jak vnímají sami sebe? Při hledání odpovědí na tyto otázky se práce opírá nejen o autority v oboru (např. Josef Fulka), ale i o vlastní výzkum založený na těsném kontaktu se světem neslyšících.

Úvod

1. Proč se zabývat identitou Neslyšících?

Když mi můj Neslyšící lektor znakového jazyka sdělil, že mohl dostat kochleární implantát, ale rodiče byli proti, byl jsem lehce v šoku. Pro slyšící obecně je většinou nepochopitelné, že by někdo mohl svému dítěti odpeřít cokoli, co by mu mohlo usnadnit život, tím více přístup k celému jednomu smyslu. Ano, kochleární implantát není ve všech případech optimální, nicméně především u malých dětí potenciál obnovit sluch, alespoň částečně, *má*. V hlavě mi naskočila otázka „proč“? Jaké důvody vedou Neslyšící rodiče k odmítání kochleárního implantátu? V případě mého lektora to zdůvodňovali tím, „že už by pak nebyl Neslyšící“. Ale co to znamená být Neslyšící? Zjevně to má význam i mimo samotný handicap, podle mého lektora je to dokonce něco, na co člověk může a má být hrdý.

To ale není zdaleka jediná situace, kde se slyšící člověk může setkat s identitou Neslyšících. Především ti, kteří se zajímají o neziskovky, sociální péči, speciální pedagogiku apod. měli možnost zaregistrovat několik pro slyšící neintuitivních, odmítavých reakcí na snahu Neslyšícím pomoci. I proto si myslím, že má smysl se kulturou Neslyšících zabývat, tím spíš v takovýchto situacích, kdy je na obou stranách dobrá vůle.

Avšak jak o Neslyšících něco zjistit? Popisovat projevy kultury Neslyšících se dá donekonečna, ale „Felix, qui potuit rerum cognoscere causas“.¹ Právě přičinám věci bych se rád věnoval v následující práci. Naštěstí nemusím začínat úplně od nuly. Teorie kultury jsou různé, a i když obvykle nepřinášejí poznatky snadno aplikovatelné na prostředí Neslyšících, z dílčích posunů je možno přijatelný teoretický aparát sestavit. S ním se pak pokouším vysvětlit pozorovatelné a pozorované jevy týkající se kultury a především identity Neslyšících. Nenahraditelná je pro mě hlavně osobní zkušenost s prostředím Neslyšících. Cílem práce je umožnit snazší vzájemný dialog mezi světy slyšících a Neslyšících.

2. Kdo je to neslyšící?

Jak definovat, kdo je a kdo není neslyšící? Existují různá kritéria, například podle povahy a míry postižení nebo podle používaných komunikačních prostředků, nicméně těžko lze jednoznačně definovat univerzální měřítko kulturních aspektů. Zákon považuje za neslyšící osoby s prelingvální i postlingvální ztrátou sluchu zněmožňující plnohodnotné porozumění mluvené řeči sluchem.² Pro účely práva je to nejspíš dobrá nebo alespoň dostačující definice, avšak nezahrnuje jiné nuance než „zdravotní“. O něco jemnější distinkci nabízí vymezení na základě primárního komunikačního prostředku - neslyšící je

1. Vergilius, *Georgica*. 29 př.n.l..

2. , *Terminologie*, Ruce.cz (1. září 2011).

člověk, jehož hlavním způsobem dorozumívání je znakový jazyk (ZJ).³ Oboje ale postihuje jen objektivní stránku věci. Právě tak totiž může fungovat kulturní definice - Neslyšícím* je ten, kdo se cítí být Neslyšící, kdo se identifikuje s komunitou Neslyšících, ačkoliv sám nemusí splňovat všechna kritéria uvedená výše, jelikož Neslyšící jsou rovněž vyhraněná kulturní menšina.

Zároveň s tím však ne každý, kdo neslyší, musí být nezbytně součástí společenství Neslyšících. V historii byla hluchota spojována s mentálními poruchami⁴ a neslyšící žili v ústavech, často bez kontaktu s ostatními neslyšícími.⁵ To je jeden z důvodů, proč vznik kultury Neslyšících trval tak dlouho; nutným předpokladem totiž nebyla pouhá koncentrace neslyšících (podmínky podobné Paříži osmnáctého století nastaly již dříve např. v Konstantinopoli, Pekingu či Bagdádu), ale i přístup většinové společnosti ve smyslu rušení izolace. Ačkoliv v Evropě se zavírání neslyšících do ústavů už příliš neděje, v některých částech světa* je to pořád běžná praxe. Člověk v praktické izolaci se tak těžko vůbec dozví o kultuře neslyšících, natož aby se s ní mohl identifikovat nebo se do ní aktivně zapojit. Nejen systémová omezení, ale i velké vzdálenosti mezi neslyšícími vedou k nepřijetí kultury Neslyšících z důvodu izolace. Právě tak se ale mohou rozhodnout nezapojit se do komunity z různých pohnutek, například kvůli preferenci mluvené řeči. To bývá často situace postlingválně neslyšících - *ohluchlých* - lidí se ztrátou sluchu, ale schopností mluvit. Na rozdíl od prelingválně neslyšících, pro které je mateřským jazykem znakový jazyk, je pro ohluchlé mateřským jazykem jazyk mluvený, což má i kulturní dopady.

Zatímco pro prelingválně neslyšící je hluchota výchozím stavem (a sociální život je tomu přizpůsoben orientací na komunitu ostatních neslyšících) a potřeba naučit se mluvený jazyk většiny překážkou, ohluchlí ztratili předtím využívanou schopnost a hluchota je tak pro ně handicap, změna stavu, překážka znesnadňující dosavadní (na slyšící orientovaný) život.

Pro ohluchlé tak bude o mnoho běžnější snaha o překonání handicapu a pokračování vazeb na „svět slyšících“, což se projevuje například větším zájmem o kompenzační pomůcky a metody komunikace využívající mluvený jazyk jako mluvení, odezírání nebo znakovaná podoba mluveného jazyka.*

3. , *Terminologie*, Ruce.cz (1. září 2011).

* Slovo „neslyšící“ s malým „n“ obvykle označuje osobu s prelingvální ztrátou sluchu (pro postlingvální ztrátu se používá pojem „ohluchlý“), „Neslyšící“ s velkým „N“ kulturní příslušnost k menšině Neslyšících

4. , *Home Sign*, Wikipedia (13. prosince 2019).

5. Paddy Ladd, *Understanding Deaf Culture: In Search of Deafhood*, Multilingual Matters (2003).

* Například v Indonésii nebo Nikaraguy

* Český znakový jazyk je přirozený jazyk a kromě rozšíření na území Česka nemá s češtinou příliš společného, zatímco znakovaná čeština je čeština s celou svojí strukturou převedená do manuální modality

3. Paradigmata hluchoty

Právě tak jako lékař či právník a samotný Neslyšící budou mít odlišné pohledy na to, kdo je a kdo není Neslyšící či neslyšící, podstatné rozdíly budou i ve vnímání hluchoty. Medicínská definice neslyšícího se opírá o takzvané deficitní paradigma, které chápe neslyšení jako nedostatek, překážku - něco, co je potřeba „opravit“. Přestože je ideál „dokonalého“ člověka nedosažitelný a i „cílová“ norma je jen lhotejností vůči individuálním odchylkám, společnost vynakládá nemalé úsilí na „nápravu“ pár konkrétních. V minulosti závisel deficitní přístup především na schopnostech neslyšícího odezírat a ovládat svůj hlas. Zato dnešní doba má možností podstatně více, například kochleární implantát, který sice není vhodný pro každého, ale především v dětském věku může handicap výrazně snížit a usnadnit tak integraci do většinové společnosti.** Mezi slyšícími je deficitní paradigma nejrozšířenější a při srovnání slyšícího a neslyšícího je těžké ho nevidět.

Zato paradigma jinakosti je dominantní mezi Neslyšícími a do jisté míry se dá říct, že je jedním z výchozích momentů ustavení společenství Neslyšících. Spočívá v tom, že hluchota se bere jen jako prostá, hodnocením nezatížená odlišnost - Neslyšící tak nejsou „postižení“, ale jazyková či kulturní menšina.

Toto paradigma, pro slyšící většinou značně neintuitivní, se však dá snadno vysvětlit třeba pomocí povídky „Země slepců“.⁶ V ní se dostane cestovatel do údolí lidí, kteří nevidí. Co víc, nevidí již tak dlouho, že se z jejich jazyka vytratil koncept zraku. Horolezec Nuñez si myslí, že bude mít mezi slepci výhodu, jenže místní se na svoji situaci adaptovali, nechápou horolezcovy řeči o „pátém smyslu“ a občas je mu zrak dokonce trochu na obtíž. Ačkoliv závěr povídky rozhodně interpretaci ve prospěch slepců nenahrává, dobře ilustruje vnímání postižení. Kdo zkušenost sluchu nemá, těžko bude vnímat jeho absenci jako znevýhodnění, už proto, že neví, o co přichází. Kromě toho je tu ještě rovina sociální. V minulosti byli neslyšící degradováni a jejich handicap byl používán proti nim i mimo racionální kontext,⁷ stejně tak jako nebyl uznáván znakový jazyk (někde stále není). Až revoluční Francouzská ústava z roku 1791⁸ přiznává neslyšícím lidská práva!⁹

Z těchto důvodů dává vnímání hluchoty Neslyšícími o něco větší smysl - nemají srovnání a ani historická zkušenost není jinému chápání příliš nakloněna, navíc přemýšlet o sobě jako o „tom vadném“ psychice také zrovna nepřidává. Koneckonců i chápání hluchoty jako prosté jinakosti je způsob, jak se vypořádat s psychologicky obtížnou situací a s

** Pokrok v technologiích umožňuje výrazné zmenšení handicapu, ať už umělým sluchovým orgánem (kochleární implantát; nepomáhá při všech situacích a nemá stoprocentní spolehlivost ani při správné medicínské indikaci), nebo pomůckami jako převod textu na řeč/řeči na text v mobilu či zobrazování informací na čelní sklo auta.

6. Herbert George Wells, „The Country of the Blind,” in *The Country of the Blind and Other Stories*, Golden Cockerel Press, London (1939).
7. Josef Fulka, *Když ruce mluví*, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha (2017).
8. , *Francouzská ústava 1791*, Wayback Machine Internet Archive (1789-1791).
9. , *Deklarace práv člověka a občana*, Wikipedia (14. prosince 2019).

percepce sebe sama.¹⁰

4. Stručné dějiny Neslyšících

4.1. Prehistorie

Kde se vzalo společenství Neslyšících? Co víme o neslyšících z doby předcházející ustavení společenství a předobrazu jejich kultury? Podobně jako u moderních států a kulturních identit, konstitutivním impulsem se zdá být jazyk, který je o mnoho starší než samotná idea společenství s kořeny v osmnáctém a devatenáctém století. První záznamy o používání znakového jazyka nejsou - překvapivě - o Neslyšících, neboť nejstarší doložené znakové systémy vyvinuli mniši v klášterech (jak v Evropě, tak v Asii) přibližně v desátém století kvůli slibu mlčení.¹¹

První znakové systémy Neslyšících pro změnu nelze přesně datovat, jelikož vznikaly v Americe mezi indiánskými kmeny, které neznaly písmo a španělští misionáři se tak museli spolehnout na orální historii. Indiánské znakové jazyky pravděpodobně vznikly v izolovaných místech, kde se rozšířily geny způsobující hluchotu. Koncentrace neslyšících v daném společenství narostla natolik, že nebylo možno neslyšící vyloučit ze společenství (jakýmkoli způsobem včetně zabití) nebo komunikaci s nimi nechat jen na rodině. V některých dostatečně izolovaných populacích se dokonce podíl neslyšících blížil ke třetině, což tvoří nezanedbatelnou část společnosti. Díky tomu došlo k samovolné integraci světů slyšících a neslyšících, kdy většinová kultura přijala neslyšící mezi sebe a dokonce se sama přizpůsobila jejich potřebám - podstatná část kmene se naučila znakovat. Dokonce se to posunulo ještě dál - podmínky se změnily a minimálně z části usedlých a izolovaných kmenů se stali kočovníci, kteří se setkávali s kmeny z naprosto jiných jazykových skupin. Ačkoliv přesný mechanismus vzniku jazyka není dodnes objasněn, znakové jazyky jsou více ikonické, čímž se v danou chvíli staly vzájemně srozumitelnějšími než jazyky mluvené;¹² kmeny při vzájemném setkávání začaly používat integrovaný aspekt komunity neslyšících (znakovou komunikaci) *pro komunikaci slyšících*. Mezi částí indiánů z oblasti *Great Plains* byla znaková komunikace *lingua franca*. V místních společenstvích měli neslyšící často znakový jazyk na vyšší úrovni, zatímco slyšící používali pidgin různých znakových substrátů například pro obchod nebo diplomacii. Obdobný proces proběhl o něco později také v Evropě. V oblasti *Kentish Weald* v Anglii došlo kvůli relativní izolaci a vyšší koncentraci dědičné hluchoty ke vzniku Starokentského znakového jazyka používaného i slyšícími.¹³ Z oblasti Kentu pak lidé migrovali do Ameriky, často konkrétně na ostrov Martha's Vineyard, kde se podíl neslyšících oproti Kentu ještě zvýšil. Zásadní změnou je ale to, že Martha's Vineyard v relativní izolaci vydržel ještě značnou dobu po osídlení¹⁴ a znakový jazyk ostrova přežil dost dlouho na to, aby mohl být prozkoumán a

10. Erving Goffman, *Stigma*, SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON), Praha (2003).

11. , *Monastic Sign Languages*, Wikipedia (13. prosince 2019).

12. , *Plains Indian Sign Language*, Wikipedia (13. prosince 2019).

13. , *Old Kentish Sign Language*, Wikipedia (13. prosince 2019).

14. , *Martha's Vineyard Sign Language*, Wikipedia (13. prosince 2019).

popsán.¹⁵

Avšak ani indiánské znakové jazyky, ani situace v Kentu a na Martha's Vineyard nevedly ke vzniku kultury Neslyšících, ani k jejich samostatnému společenství. Nevznikla žádná identita Neslyšících, která by je významně odlišovala od většinové společnosti - primárně proto, že díky izolovanosti a vysokému podílu neslyšících vůči slyšícím společnost "neměla na výběr" a neslyšící integrovala. Manuální komunikace nebyla *exkluzivním* znakem neslyšících, základem specifické identity i primárním identifikačním znakem proto, že nenáležela výhradně Neslyšícím. V Evropě nastal ještě jiný model vzájemného soužití slyšících a neslyšících, který k vytvoření specifické kulturní identity vedl. Pro pochopení zrodu společenství je však třeba zabývat se mechanismem vzniku jazyka.

4.2. Vznik jazyka jako konstitutivního prvku komunity

Když se narodí neslyšící, má rodina na výběr několik možností komunikace. Může neslyšícího ignorovat a nechat ho po komunikační stránce „sobě napospas“ (což se bohužel stále občas děje). Může se pokoušet o komunikaci v normálním mluveném jazyce a spoléhat na to, že se neslyšící přizpůsobí a bude odezírat a snažit se mluvit. To se ne vždy povede, odezíráni je relativně obtížné a ne vše se vůbec dá odečíst, což vede k nedorozuměním apod... Navíc kontrolovat svůj hlas bez zpětné vazby je natolik náročné, že k samotné srozumitelnosti se nedopravuje každý, kdo se o to pokouší. Jinakost v mluveném projevu může snadno vést k sociálnímu vyloučení i mezi slyšícími (především v dětském věku). Právě tak je problematické zařazení i mezi ostatní neslyšící, kteří kvůli nekomfortu "orální metody" preferují jiné způsoby komunikace. I přes to je dodnes běžné, že se rodina znakovat nenaučí a na neslyšícího pouze mluví. Poslední variantou je komunikace pomocí znaků. Dříve, než se ustálily znakové jazyky, si musela každá rodina vytvořit svůj vlastní znakový systém, takzvaný „home sign“. Pro takové systémy je typická malá slovní zásoba orientovaná na každodenní záležitosti a žádná nebo velmi primitivní gramatika. Jak populace rostla a koncentrovala se do větších obcí a měst, neslyšící se setkávali stále častěji. Pro vzájemnou komunikaci, kdy každý z nich využíval vlastní home sign, se vyvinul pidgin, rovněž prakticky negramatický amalgamát různých jazykových systémů. V určitou chvíli začalo být užitečné další generaci neslyšících učit pidgin jako mateřský jazyk, čímž vznikla kreolština. Od tohoto bodu už má manuální jazykový systém nejen rodilé mluvčí, ale i skupinu uživatelů používající stejný jazyk a udržující kontakt. Potom stačí už jen málo k rozvoji plnohodnotného jazyka i představy společenství definovaného užíváním společného jazyka.

4.3. Kultura a společenství

4.3.1. Prvopočátky

Tato situace nastala či byla zaznamenána až v Paříži osmnáctého století. Zda komunita Neslyšících existovala již dříve a do hledáčku intelektuálů se dostala až vlivem osvícenství nebo zda jí pomohly vytvořit osvícenské instituce a lepší životní podmínky, není podstatné. Zcela zásadní naopak je, že společenství či kulturní identita Neslyšících se

15. Josef Fulka, *Když ruce mluví*, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha (2017).

začala formovat v době turbulentních společenských změn. Dynastické politické vztahy a náboženský interpretační rámec¹⁶ byly nahrazeny sekulární, ale přesto interpretační roli plnící představou „lidu“ a nakonec národa.

4.3.2. Francie, Abbé de l'Épée

Duchovním otcem kulturní identity Neslyšících je nesporně Abbé Charles-Michel de l'Épée. Při své práci katolického kněze postřehl na ulici dvě neslyšící ženy, jak si znakovaly. To ho údajně inspirovalo k tomu, aby se věnoval vzdělávání neslyšících. Znakový jazyk neslyšících z té doby sice považoval za primitivní, nicméně v roce 1759 vymyslel „Signes Méthodiques“, systém dnes známý jako stará znakovaná francouzština,¹⁷ a rok nato založil první veřejnou* školu pro neslyšící. I přes svoje odmítání přirozeného znakového jazyka si jej Neslyšící postavili na piedestal a stal jejich „Otcem“, a to převážně díky jeho roli při formování kultury Neslyšících. Jako první veřejná osobnost legitimizoval významonosnou vlastnost znaků praxí** , což umožnilo přístup ke vzdělání všem neslyšícím (zatím jen v Paříži), bez ohledu na majetek a schopnost odezírat a mluvit. Byl také bojovníkem za práva neslyšících - přiznání lidských práv neslyšícím v Deklaraci práv člověka a občana proběhlo sice po jeho smrti, ale na jeho popud.¹⁸ Kromě toho se jeho „Národní institut pro hluchoněmé“ stal místem intenzivního setkávání celé komunity. Společně se vzděláním, které v něm neslyšící získali, se vyvinula celá komunita. Ačkoliv výuka probíhala ve staré znakované francouzštině, těsný kontakt neslyšících vedl jednak k posunu od starofrancouzského znakového jazyka k modernímu francouzskému znakovému jazyku (FZJ), který je dodnes základem největší jazykové rodiny znakových jazyků, a rovněž ke zformování prvního společenství Neslyšících na základě společného jazyka a společného centra v Épéeho ústavu. Dá se říci, že díky Épéeu se alespoň z části neslyšících stali Neslyšící jako svébytná společenská skupina.

4.3.3. Velká Británie

Ve stejnou dobu jako Épéeho škola¹⁹ vznikla ve Velké Británii „Braidwoodova akademie pro hluché a slabomyslné“.²⁰ Od pařížské instituce se lišila v několika ohledech - nebyla zaměřená pouze na neslyšící, byla soukromá a přijímala pouze děti z bohatých

16. Benedict Anderson, *Imagined Communities*, Verso/New Left Books, Londýn (2006).

17. , *Charles-Michel de l'Épée*, Wikipedia (14. prosince 2019).

* Neslyšící děti především ze šlechtických rodin byly vychovávány soukromě nebo ve velmi exkluzivních ústavech, avšak záběr těchto institucí i jejich vliv na kulturu byly naprosto minimální.

** Po teoretické stránce byl první sv. Augustin a další až po Épéeu Denis Diderot

18. Josef Fulka, *Když ruce mluví*, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha (2017).

19. Alexander Gordon, „Thomas Braidwood,“ in *Dictionary of National Biography*, Smith, Elder & Co. (1885-1900).

20. Raymond Lee, *Braidwood & Co.*, British Deaf History Society Publications, Feltham, Middlesex (2015).

rodin,* byla metodicky nejednotná a kategoricky odmítala spolupráci s ostatními institucemi např. ve Francii nebo v USA. Používala se „metoda totální komunikace“, tj. simultánní komunikace všemi dostupnými prostředky od řeči přes ZJ a znakované jazyky až po nejazyková gesta a znakové „hláskování“, ale problematická byla především znaková složka a fakt, že jednotlivé způsoby nebyly patřičně systematizovány. Zatímco učitelé v Paříži ovládali jak ZJ, tak znakovanou francouzštinu a učili výhradně ve znakované francouzštině, u Braidwoodova stylu komunikace není distinkce snadná. Ve výsledku však došlo ke stejnému procesu jako ve Francii - mezi neslyšícími se umělé metody neujaly a vznikl přirozený znakový jazyk specifický pro prostředí neslyšících s vazbou na školu. Právě tak se kolem Braidwoodovy akademie vytvořilo britské společenství Neslyšících, byť o něco později.

4.3.4. USA, Gallaudetové

V USA začalo vzdělávání neslyšících až na začátku 19. století striktně oralistickou Cobbs-skou školou (podle obce Cobbs), která však zanikla již v roce 1816.²¹ Zásadní zlom v historii Neslyšících představuje až Thomas Hopkins Gallaudet, jenž v roce 1814 začal učit neslyšící sousedovu dceru.²² Na jeho popud se poté vydal do Británie studovat metodiku vzdělávání neslyšících, ale Braidwoodovou akademií byl odmítnut. Vydal se tedy do Francie, kde se setkal s nástupcem de l'Épéeho Abbé Sicardem a dvěma francouzskými Neslyšícími, kteří ho naučili francouzský znakový jazyk. Společně s jedním z nich, Laurentem Clercem, se pak vrátil do USA a založil Americkou školu pro neslyšící, nejstarší dodnes fungující školu pro neslyšící v USA. Oproti jiným institucím se lišila především manuální metodou - výukou ve znakovém jazyce. Avšak i v USA si komunita začala žít vlastním životem a mluvit vlastním jazykem. Americký znakový jazyk sice staví zejména na FZJ, ale také na indiánských znakových jazycích, ZJ ostrova Martha's Vineyard, a i gramatikou a znakovým se od FZJ značně liší. Edward Miner Gallaudet, nejmladší syn Thomase Gallaudeta, nahradil svého otce ve vedení školy a ještě založil Gallaudetovu univerzitu, která je dodnes funkční a vyučuje také ve znakovém jazyce.²³

4.3.5. Milánská konference

Ačkoliv univerzita pro neslyšící byla významným milníkem v historii Neslyšících, Edward Gallaudet se do ní zapsal ještě jednou, důležitější věcí. Jak ve Francii, tak v USA došlo ke konfliktu mezi striktně orálními institucemi a mezi těmi, které akceptovaly manuální způsob komunikace (i když třeba ne výhradně manuální). Ve Francii tento spor reprezentoval Jacob Rogrigues Pereira (později Pereirovská společnost) za oralisty a Épéeho nástupci za protistranu, v USA Alexander Graham Bell a E.M. Gallaudet. Rozepře

* Díky tomu byli žáci Braidwoodovy akademie pozdější významné osobnosti jako malíř Charles Shirreff, astronom John Goodricke, guvernér Barbadosu Francis Mackenzie, Jane Poole, nevidomá a neslyšící, jejíž závěť byla první soudně uznanou závětí znakovou tlumočnickovi, či malíř Thomas Arrowsmith.

21. Ted Camp, *Deaf Timelines: History and Heritage*, University of Virginia Press (2011).

22. , *Thomas Hopkins Gallaudet*, Wikipedia (15. prosince 2019).

23. Edward Miner Gallaudet, "The Milan Convention," *American Annals of the Deaf* XXVI.(1881).

kulminovala takzvanou *Milánskou konferencí*, oficiálně Druhým mezinárodním kongresem o vzdělávání neslyšících. Konference měla určit, jestli je lepší orální nebo některá z manuálních či kombinovaných metod výuky.^{24, 25}

Problematické bylo ovšem to, že celá konference byla organizována Pereirovskou společností, která pečlivě vybírala hosty k dosažení svých cílů. Závěrem tudíž nebylo nic jiného než zákaz výuky ve znakových jazycích. Gallaudetova historická role spočívá v *odmítnutí* rezolucí Milánské konference,^{26, 27} díky čemuž v USA přežil znakový jazyk na školách. Zatímco ve zbytku světa znakový jazyk stagnoval nebo se vyvíjel jen pomalu a bez akademického zázemí (ve vzdělávání byl vesměs cíleně potlačován), v Americe se společenství Neslyšících mohlo vyvíjet nebývalou rychlostí. Kromě akademické sféry, ve které je Gallaudetova univerzita dodnes nejvýznamnější institucí, se okolo ní začala utvářet silná kultura Neslyšících,²⁸ především v oblastech umění a sportu. Už od doby E.M. Gallaudeta se vyvíjí divadlo Neslyšících (oficiální založení Národního Divadla Neslyšících sice nastalo až v roce 1967, nicméně i tak je nejstarší registrovanou divadelní společností v USA), poezie, další performativní podoby umění a od dvacátého století také film.²⁹

Kromě samotného konfliktu metod stojí za zmínku také některé z použitých argumentů. V Evropě se vzděláváním neslyšících zabývala převážně církev, pro kterou byl důležitý *teologický argument proti znakovým jazykům*.

[...] V jakou spásu může doufat někdo, kdo nemůže slyšet slovo Boží?³⁰ Jak se přesvědčit o vztahu k nemateriálnímu obecně a ke stejné nemateriální duši, když se někdo vyjadřuje jen pomocí materiálního, nedokonalého a ne dostatečně abstraktního jazyka? Není právě tělesnost znakování teologickým problémem, když komunikace sama o sobě je imitací a již z podstaty nemůže být oddělena od vášní a podobných zcestných záležitostí?³¹ Ještě na konci devatenáctého století převážil názor, že právě tělesnost, rozněcování vášní a absence odstupu skrze abstrakci vede k reaktivaci hříchů při zpovědi ve znakovém jazyce.³²

(Vít Matějček, *Divočina znakového jazyka*, 2019)

-
24. , *Second International Congress on education of the Deaf*, Wikipedia (15. prosince 2019).
 25. Josef Fulka, *Když ruce mluví*, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha (2017).
 26. , *Second International Congress on education of the Deaf*, Wikipedia (15. prosince 2019).
 27. Edward Miner Gallaudet, "The Milan Convention," *American Annals of the Deaf* **XXVI**.(1881).
 28. Susan Dell Rutherford, *A Study of American Deaf Folklore*, ProQuest Dissertations Publishing (1987).
 29. , *American Sign Language Literature*, Wikipedia (15. prosince 2019).
 30. Josef Fulka, *Když ruce mluví*, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha (2017).
 31. Harlan Lane, *When the Mind Hears*, Random House, New York (1984).
 32. Richard G. Brill, *International Congresses on Education of the Deaf*, Gallaudet University Press, Washington D.C. (1984).

Avšak ne všichni vznášeli teologické či filosofické argumenty. A.G. Bell, který se konference nezúčastnil, prosazoval oralismus ne kvůli nějaké nedostatečnosti znakového jazyka, ale kvůli snazší integraci neslyšících do společnosti.

4.3.6. Pozdější vývoj

Období po Milánské konferenci je pro Neslyšící „dobou temna“. Většina institucí nakonec přešla na oralismus a jazyk Neslyšících, který je zároveň pilířem kultury a takřka jediným médiem „textuálního“ aspektu kultury, byl v lepším případě ignorován, v horším aktivně potlačován. Hlavní výjimku tvořily instituce založené Gallaudety nebo ty, které na ně byly napojené. Především díky nim je kultura Neslyšících nejrozvinutější právě v USA. Dalším rozdílem je, že v Evropě bylo vzdělávání neslyšících lidsky i finančně závislé na církvích, z nichž minimálně katolická se k závěrům Milánské konference přihlásila a ve „svých“ institucích je prosadila.

V západním světě se kultura Neslyšících rozvíjela mimo oficiální struktury vesměs až do šedesátých let dvacátého století.* Podobně jako při první vlně rozvoje lidských práv a redefinici „člověka“ jako takového a jeho role ve společnosti (osvícenství 18. století), k dalšímu významnému posunu došlo v rámci nového boje za lidská práva v šedesátých letech. Ačkoliv tematika Neslyšících zdaleka nebyla v popředí společenského zájmu, alespoň v zemích jako Francie, Velká Británie nebo i Rakousko nastalo uvolnění restriktivních zákonů i sekularizace vzdělávání neslyšících. Díky tomu se kultura Neslyšících mohla znovu rozvíjet. Značně přispěl i zájem akademiků, iniciovaný Williamem Stokemem, dodnes nejvlivnějším lingvistou znakových jazyků.**

Avšak vedlejším efektem renesance kultury Neslyšících právě v šedesátých letech byla také změna pojetí vlastní kultury Neslyšícími. Zatímco vznik kulturní identity je spojen s osvícenskou sekularizací společenské existence a vznikem identit a společenských entit jako je národ, s novým paradigmatem společnosti i člověka, ve kterém poprvé měli místo i Neslyšící, šedesátá léta s sebou přinesla výrazně problematičtější narativ emancipace, *boje* za lidská práva/svéprávnost/svoji vlastní kulturu a identitu. Přijetí takového narativu má stejné příčiny jako u ostatních menšin, z jejichž identity se v té době stalo politikum. U Neslyšících obzvlášť je útlak ze strany většinové společnosti těžko zpochybnitelný - pod ostrou kritiku se dostaly téměř všechny veřejné instituce jako školy, vězení a ústavy pro duševně nemocné i jinak postižené - a vynucování oralismu přes odpor komunity Neslyšících i tresty za používání znakového jazyka k takové kritice vybízely. Nicméně léta potlačování jazyka a na něm závislé kultury znemožnila pokračování projekce kultury Neslyšících do všeobjímajícího osvícenského pojetí člověka a nahradila je konfliktem. Snaha vymezit se, „vykolíkovat“ si svoje území na poli kultury a zpracovat vztah kultury Neslyšících s většinovou společností se v takovém pojetí historie stala nezbytností. Podobně jako u ostatních skupin, jejichž emancipace proběhla v šedesátých letech, ani u Neslyšících se leitmotiv boje proti útlaku dodnes nezměnil.

* Na různých místech trvala změna legislativy různě dlouho; společenské změny a posun ve vnímání Neslyšících v šedesátých letech se v každodenní realitě projevíly často až v letech sedmdesátých.

** Někteří jiní se minuli s dobou a zůstali víceméně opomenuti, například Garrick Mallery (1831-1894).

V komunistickém bloku byl oralismus vynucován méně důsledně než na západě; neznamená to ale, že by měl znakový jazyk lepší pozici. Výuka, pokud vůbec byla, se soustředila na schopnost komunikace v mluveném jazyce, minimálně v psaní. Znakový jazyk byl taktéž zakázán ve vzdělávacích institucích i v televizi - místo něj byly prosazovány znakové podoby mluveného jazyka („manually coded languages“). V postkomunistických zemích se problematika Neslyšících znovuotevívá až teď a komunita tak byla a vesměs stále je odkázána především sama na sebe bez zásahů státu, alespoň co se týká kultury.

4.3.7. Neslyšící v Česku

První ústav pro neslyšící v Česku vznikl už v roce 1786 v Praze, z počátku jako odnož vídeňského, ale pro svoji malou kapacitu a metodickou nejednotnost nenabyl zvláštního významu. Později začaly přibývat i další instituce v ostatních českých městech, ale neměly nijak zásadní dopad. Až nástupem Václava Frosta na místo ředitele Pražského ústavu (1841) začíná opravdová historie Neslyšících u nás.³³ V tom období se významně zvýšila kapacita ústavu a dá se tedy mluvit o zárodcích komunity spíše než o úzkém okruhu jednotlivců. Zároveň byl páter Frost velkým průkopníkem ve vzdělávání Neslyšících³⁴ a jeho bilingvní, též zvaná pražská nebo česká, metoda je dnes po znovuobjevení ve Skandinávii v šedesátých letech považována za nejmodernější.³⁵ Zahrnuje totiž jak výuku znakového jazyka, tak i řeči. V duchu jeho pionýrské tradice se nesly i následující roky. Školství bylo natolik dobré, že někteří Neslyšící dokonce mohli v ústavu učit. Zasluhou dalších ředitelů Pražského ústavu nebyla Praha zasažena důsledky Milánské konference, ale na Moravě byla dominantní orální metoda ještě před konferencí. Zásadní obrat směrem k oralismu nastal až v rámci prvorepublikových reforem školství; znakový jazyk se sice především v Praze relativně „držel“, nicméně podporu státních orgánů neměl a oficiální metodou byl oralismus.³⁶

Období útlaku Neslyšících se značně zintenzivnilo nástupem komunistického režimu. Sám Stalin napsal článek, ve kterém zkritizoval znakové jazyky a označil je jako náhražku.³⁷ V důsledku toho byl znakový jazyk ve veřejném prostoru zakázán, a když už Neslyšící vůbec nějaký prostor dostali, museli používat znakovanou češtinu nebo jiné *znakové jazyky*, ne *znakové jazyky*. Výuka, pokud vůbec probíhala, probíhala buď ve znakované češtině nebo orální metodou, ale byla rovněž značně omezena a ani neslyšícím schopným odezírat a mluvit nebylo zpřístupněno další vzdělávání (zpočátku ani střední, postupem času někdy střední). Neslyšící byli také omezováni při výběru povolání.

„Na vysokou školu nebo gymnázium mne lékařská posudková komise nepustila, za mých časů

33. , *Historie školy*, Škola Holečková (6. března 2020).

34. , *Václav Frost*, Wikipedia (6. března 2020).

35. , *Bilingvní přístup ve vzdělávání*, GrantAdvisor (6. března 2020).

36. Romana Mázerová, *Kultura komunity neslyšících v České republice (Nástin historie komunity neslyšících do roku 1938)*, Open Society Institute (1999).

37. Josif Vissarionovič Džugašvili „Stalin“, *Marxismus a problémy lingvistiky*, marxists.org (1950).

v 70. letech byli všichni sluchově postižení mladí lidé posíláni výhradně jen na manuální profese učňovských oborů, já jsem měla omezený výběr pěti povolání (o které jsem zájem neměla) a nemohla jsem studovat ekonomickou školu, učila jsem se dobře.“³⁸

Od Sametové revoluce sice Neslyšící nezažívají přímo útlak ze strany státu, nicméně setkávají se spíše s nezájmem a nevolí řešit jejich problémy.

4.4. Historiografie a mytologie Neslyšících

Každá dostatečně rozvinutá kulturní identita v sobě zahrnuje také interpretaci sebe sama a „ospravedlnění“ své vlastní existence. Výjimkou nejsou ani Neslyšící; historická fakta jsou reinterpretována v souladu s „ideologií“, systémem uvažování o společné identitě, jejím vztahu k ostatním identitám i roli jednotlivce v jejím rámci. Taková reflexe nezbytně podléhá pozdějšímu společenskému vývoji a vždy bude subjektivní; jakékoliv zhodnocení identity v sobě musí zahrnovat zhodnocení jednotlivce, tím víc, pokud jde o identitu jednotlivcem přijímanou. U Neslyšících je navíc důležitý způsob předávání historie - kultura Neslyšících je silně orientována na znakový jazyk, jehož zápis či psaná literatura jsou velmi problematické; dodnes není literatura Neslyšících autorů psaná v „mluveném“ jazyce (AJ, ČJ) komunitou Neslyšících plně přijímána a nemá stejný společenský status jako rukama (chtělo by se říci ústně, ale do kontextu Neslyšících se slovo příliš nehodí) předávaná „literatura“ znakových jazyků. Také kvůli zákazu znakování ve školách, který na některých místech platil přes sto let a dodnes není univerzálně zrušen, má *nepsaná literatura*, jejíž postupy jsou srovnatelné s ústní tradicí vyprávění a předávání historie, zcela výsadní postavení výtvarného výdobytku kultury Neslyšících útlačku navzdory.

Srovnávání s jinými historiografickými systémy není v případě Neslyšících banální záležitost; jak kvůli vnějším, tak i kvůli vnitřním podobnostem se nabízí komparace především s konstrukcí identity národa, národnosti nebo etnické skupiny. Společným jmenovatelem zmíněných úrovní či podob identity je *představa* společenství na základě víry ve společný původ, společný jazyk, společnou historii a společnou kulturu. V případě Neslyšících nefunguje představa společenství na základě původu - valná většina Neslyšících jsou děti slyšících rodičů. Rovněž společná historie je diskutabilní; ačkoliv se například k odkazu de l'Épéeho hlásí Neslyšící po celém světě, konkrétní vývoj a z něj plynoucí problémy budou například mezi USA, ČR a Indonésií dost nesrovnatelné. I tak se ale zdá (a konkrétní mechanismy to podle mého názoru potvrzují), že alespoň v něčem bude způsob tvoření identity a referování o vlastní historii u Neslyšících podobný jako u etnických či národních identit.

I když je myšlenka národa nebo jiné politicko-sociální entity relativně novou záležitostí, obvykle v sobě zahrnuje představu vlastní historicity - společenství daných vlastností tady bylo když ne odjakživa, pak určitě alespoň skoro odjakživa.³⁹ U některých takových entit je tato představa o dávném původu podložena historií a byť by třeba samotná myšlenka národa byla nová, stejně může snadno navázat na kulturní dědictví předchozích politicko-sociálních entit (Řecko, Itálie). Naopak někdy je historický původ relativně

38. Tereza Šafková, *Vzdělávání neslyšících v České republice*, Gymnázium Jana Keplera, Praha (2013).

39. Benedict Anderson, *Imagined Communities*, Verso/New Left Books, Londýn (2006).

nepodložený, nicméně „nová“ identita by se ve srovnání s „pradávnými“ mohla jevit jako méněcenná. Proto není neobvyklým jevem, že v situacích chybějících důkazů o původu jsou tyto důkazy falšovány (Rukopisy Královédvorský a Zelenohorský, irské Ossianovy písně). V případě Neslyšících však nejsou písemnosti tolik relevantní, ale přesto existuje mýtus o vlastním velmi dávném původu.

Historiografie Neslyšících v jistém aspektu *překonala* všechny podobné představy o národních identitách zasazením základu svého původu do pravěku, dokonce do období před vznikem *řeči*.^{*} Co spojuje Neslyšící po světě a zároveň odlišuje od ostatních? Těžko to bude představa společného původu jako u identit založených na etnicitě. Proto je jak samotná příslušnost ke kultuře Neslyšících, tak i konstrukce identity (jejíž nedílnou součástí je právě historiografie) do velké míry založená na užívání společného jazyka - znakového jazyka. Neslyšící se sotva můžou chlubit prastarou literaturou (literatura Neslyšících je dodnes převážně „orální“ nebo spíš nepsaná - prakticky jediný smysluplný způsob záznamu znakového jazyka je video), a i důkazy o existenci ZJ jsou až z písemností mluvených jazyků. Avšak Neslyšícím se v jejich pojetí historie podařilo otočit argument proti jazykové podstatě znakového jazyka zasazením jeho původu do doby před vznikem plnohodnotných mluvených jazyků. Jakým procesem se utvářela lidská schopnost účinně komunikovat, nevíme a nemůžeme nijak zvlášť přesně dokázat. Nicméně u jiných živočišných druhů s pokročilými systémy komunikace lze pozorovat různé způsoby předávání informací - kromě více či méně konkrétních zvuků či složitějšího společenského chování mimo rámec jazyka také komunikaci ve manuální modalitě, například gesta. Pro sebepojetí Neslyšících je podstatné to, že schopnost sdílet informace rukama je minimálně tak stará jako schopnost dělat to samé hlasem (jedna studie dokonce tvrdí, že základy gestikulace lze nalézt už u ryb⁴⁰). Ačkoliv se takový způsob komunikace neujal jako dominantní, nedá se vyloučit, že se na utváření jazyka podílel, mimo jiné proto, že artikulace vyžadovala staletí vývoje, zatímco gestikulace je pro primáty snazší díky vyvinuté motorice. Takové teze pravděpodobně stojí na vratkých základech, ale při utváření identity a pojetí vlastní historie je možná „neprůkazná“ teorie lepší než průkazný falsifikát stylu Rukopisů, už jen proto, že nikoho nekompromituje.

Přes důležité místo, které mýtus^{*} o původu v historiografii Neslyšících zaujímá, jádro a základ identity leží v mýtech o osobě abbé l'Épéeho. Čím si tuto pozici zaloužil? Vždyť nebyl ani první „učitel“^{***} Neslyšících, ani nebyl zastáncem znakového jazyka. Zdánlivě proti tomu jdou kontrafaktuální historky o tom, jak Épée „sám“ vymyslel znakový jazyk „pro neslyšící“, což ho staví na téměř božskou úroveň. Proč se mohl stát „Prométheem“ Neslyšících, dárce slova a v přeneseném významu lidství, tím, kdo dal Neslyšícím velké „N“, ačkoliv první výdobytek místní komunity Neslyšících neuznával? Především proto, že byl u zrodu komunity. Jeho další existence v rámci kultury podléhá další reinterpretaci, avšak jeho role na samotném počátku je nezpochybnitelná. Jeho Institut umožnil organizované setkávání Neslyšících v do té doby nemyslitelném rozsahu. Zavedením

* Zdroj: Materiály Tichého Jazyka

40. , *Why do we gesticulate?*, Science Daily (2013).

* Mýtem se zde nemyslí falsum, ale interpretační struktura

** Zatím nebyli zmíněni například Pedro Ponce de León nebo Samuel Heinicke, zakladatel první (orální) školy pro neslyšící

akademické debaty o optimálním způsobu vzdělávání Neslyšících legitimizoval přinejmenším manuální modalitu komunikace když ne konkrétně znakový jazyk - i to byl pokrok. Kromě toho málokdo nahrává emancipačnímu narativu tolik jako l'Épée a Gallaudetové. Centrální je v tomto narativu střet dvou paradigmat hluchoty - oralismus jako metoda má rozhodně blíže k vidění Neslyšících jako „defektních“, zatímco manualismus legitimizuje jinakost. I když l'Épée zneuznal první výdobytek komunity, pořád položil základy psychologicky významně přijatelnější představy toho, že být jiný neznamená být horší, což je leitmotivem kultury Neslyšících dodnes. Opozice vůči manualistům a stav „sám proti všem“ také přispívají k heroickému vnímání jeho i Gallaudetů.

Dalším důležitým obdobím je až přímo emancipace kultury Neslyšících. Klíčovou figurou byl v tomto ohledu lingvista William Stokoe. Ačkoliv nebyl první, kdo se vážně zabýval lingvistikou znakových jazyků, jeho práce rezonovala společností zabývajících se lidskými právy a menšinami jiných menšin. Kvůli jeho místně omezenějšímu vlivu i relativní blízkosti v čase však nenabyl mytického rozměru „otců zakladatelů“. Jeho role při renesanci akademického zájmu o problematiku Neslyšících je sice nezpochybnitelná, nicméně mimo USA se mu dostává menší pozornosti než například Neslyšícím celebritám.

Z nich je světově známá prakticky jen herečka Marlee Beth Matlin, doposud jediná Neslyšící, která obdržela Oscara za nejlepší ženský herecký výkon v hlavní roli. Dá se ale očekávat, že vnímání celebrit Neslyšícími se bude v nejbližších letech rychle proměňovat. Hlavní příčinou jsou internetové streamovací platformy a změna v jazykových schopnostech Neslyšících. Angličtina je *linguou francou* západního světa, proto je jí věnována pozornost i při vzdělávání Neslyšících. Zároveň je velmi praktická, v některých případech možná dokonce praktičtější nebo snazší než mluvený jazyk mateřské země. Společně s tím se také profiluje Americký znakový jazyk nebo z něj odvozený umělý „mezinárodní znakový systém“ jako *lingua franca* Neslyšících. Tím jak naprosto nebývale rostou jazykové kompetence Neslyšících (v předchozích generacích bylo problematické zvládnutí jakéhokoliv jazyka - znakový byl potlačován a výuka mluveného se neseťkala vždy s úspěchem, do jisté míry i kvůli větší celkové izolovanosti Neslyšících), zvyšuje se dopad masmédií. Otitulované pořady Netflixu a podobných platforem jsou dnes srozumitelné i v angličtině, navíc hranicemi nesvázaný potenciál umožňuje snazší zacílení na menšinu přítomnou ve všech zemích, byť v každé jednotlivé zemi marginalní. Proto vznikají i pořady přímo pro Neslyšící; buď využívají znakový jazyk, nebo alespoň tematizují hluchotu. Toto rozšíření impaktu médií a umění má možnost stvořit mezinárodní celebrity specifické pro komunitu Neslyšících.

5. Proč se zabývat teorií kultury?

Bez znalosti problematiky Neslyšících by se mohlo zdát, že teorie kultury a identity pro ně nebude nijak důležitá. Veškerá práce, dorozumění i „hladkost“ soužití ve výsledku závisí na činnosti sociálních pracovníků, případně úředníků nebo jiných lidech z úzkého okruhu slyšících, kteří jsou s Neslyšícími v každodenním kontaktu. K čemu tedy teorie?

Problém je v tom, že dobrá vůle bez pochopení, nebo alespoň snahy o pochopení, nestačí. Právě tak by se mohlo zdát, že pro interakci mezi kulturami není potřeba bohemistů, amerikanistů, hebraistů, sinologů apod., stačí obchodníci a politici... Jenže tomu tak není. Pro efektivní komunikaci, a tím pádem i pro vzájemně přijatelné soužití, je nezbytné zabývat se nejen čistě objektivní a materiální formou komunikace, ale také věnovat pozornost rozdílům ve vnímání světa a v jeho interpretaci. Zároveň má efektivní komunikace podstatně víc složek než jen verbální jazykovou - její součástí je i kultura, systém přiřazování významů. Ignorancí kulturních rozdílů pak dochází k nedorozuměním a vznikají konflikty.

I dobře míněná snaha se může setkat s odporem jedné nebo druhé strany, což vede k vzájemné zahořklosti a nefunkčnosti soužití. Příkladem může být pokus o integraci Neslyšících do většinové společnosti důsledným vyžadováním oralismu; tento pokus selhal jak z objektivních důvodů (efektivita a náročnost), tak i z kulturních. Vnímání hluchoty čistě deficitním paradigmatem způsobuje, že slyšící usilují o kompenzaci postižení a integraci, „normalizaci“ Neslyšících do kulturních standardů většiny. Oproti tomu Neslyšící „bojují“ za to, aby byli uznáni kulturní menšinou, za vyvážení z regulací a norem většiny a legitimizaci vnitřních norem kultury Neslyšících; snahy o integraci tak chápou jako vynucování konformity a útlak. Zároveň je soužití a vzájemné pochopení nezbytné - existence mimo systém, mimo státní struktury, není možná ani přijatelná pro ani jednu stranu. Pro úspěšný dialog je proto třeba zabývat se pojmy jako kultura a identita z pozic věd, které zkoumají dialog nebo zkoumají dialogem; příkladem může být antropologie, lingvistika, psychologie či literární věda.

6. Co to znamená interpretovat kulturu?

Tato otázka výchozím bodem celých vědeckých odvětví a vědních disciplín. Avšak názor na tuto otázku se diametrálně liší nejen mezi různými vědami, ale takřka člověk od člověka. Zároveň se problematice Neslyšících věnuje jen málokdo; z těchto lidí se většina zabývá spíše vzděláváním, komunikací nebo integrací Neslyšících, zatímco jiné společenskovědní pohledy jako antropologický či sociologický chybí. Proto je značně náročné najít takový úhel pohledu, který by umožnil smysluplnou analýzu kultury Neslyšících.

Problematická je i aplikace perspektiv z jiných prostředí. Teoretikové kultury se vesměs zabývají jedním prostředím nebo aspektem kultury, který neumožňuje snadnou „transplantaci“ jejich závěrů do jiné situace. O nějakou obecnou teorii kultury mimo velice

konkrétní specifika se zdaleka nepokouší tolik autorů, kolik by se dalo očekávat; naopak, typickým jevem je snaha o redukci významů kultury či kulturní identity do jedné úrovně, jednoho aspektu a jednoho prostředí. Příkladem budiž postkoloniální teorie kultury propagovaná např. Stuartem Hallem⁴¹ nebo Williamem Connollym.⁴² Staví na filosofii Michela Foucaulta ve více ohledech - navazuje na analýzy mocenských vztahů v *Dohlížet a trestat*,⁴³ zabývá se rolí jazyka a textu ve společnosti a například v Saídově Orientalismu⁴⁴ využívá i Foucaultova konceptu „archeologie myšlení“.⁴⁵ Nevýhodou ale je značné zaměření na mocenské aspekty kultury a identity⁴⁶ a na koloniální či postkoloniální prostředí. Zatímco právě v postkoloniálním prostředí je role kultury a interpretace společenských vazeb klíčová při utváření společenských vztahů a mocenských struktur, existují i prostředí, ve kterých není vztah kultury a hierarchizace či dominance relevantní. V takové situaci může mít postkoloniální teorie stále „co říct“, ale těžko z ní bude nosný zastřešující koncept. Právě tak se někteří teoretikové jako Will Kymlicka⁴⁷ nebo Charles Taylor⁴⁸ zabývají převážně politickými implikacemi kultury,⁴⁹ aniž by jejich teorie postihovaly jiné aspekty, jako je například mechanismus vzniku kultury nebo koneckonců i příčiny Kymlickou zmiňovaného sociálního vyloučení.⁵⁰ Jednotný interpretační rámec postihující podstatu kultury Neslyšících a možná i postihující podstatu kultury jako takové je proto takřka nemožné nalézt.

Cílem této práce však narozdíl od výše uvedených autorů není přinést nový koncept, nový úhel pohledu na interpretaci kultury nebo novou teorii kultury. Proto si myslím, že je ospravedlnitelné pokusit se o popis kultury a kulturní identity Neslyšících z více různých pohledů. To neznamená, že by neměl existovat v rámci možností jednotný referenční rámec či pojmový aparát, neboť bez konkrétního referenčního rámce a alespoň pokusu o definice pojmů se nedá „dělat věda“. Proto považuji za smysluplné nejprve nastavit referenční

-
41. Stuart Hall, “Who Needs ‘Identity’?,” in *Questions of Identity*, ed. Stuart Hall and Paul du Gay, Verso/New Left Review, Londýn (1996).
 42. Clarissa Rile Hayward and Ron Watson, “Identity and Political Theory,” *Washington University Journal of Law & Policy* 33 Washington University Open Scholarship, (2010).
 43. Michel Foucault, *Dohlížet a trestat*, Dauphin, Praha (2000).
 44. Edward Wadie Said, *Orientalismus*, Paseka, Praha (2008).
 45. Michel Foucault, *Archeologie vědění*, Herrmann & synové, Praha (2002).
 46. Lawrence Grossberg, “Identity and Cultural Studies: Is That All There Is?,” in *Questions of Identity*, ed. Stuart Hall and Paul du Gay, Verso/New Left Review, Londýn (1996).
 47. Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford University Press, Oxford (1995).
 48. Charles Taylor, “The Politics of Recognition,” in *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, ed. Amy Gutman, Princeton University Press (1994).
 49. Clarissa Rile Hayward and Ron Watson, “Identity and Political Theory,” *Washington University Journal of Law & Policy* 33 Washington University Open Scholarship, (2010).
 50. Will Kymlicka, *Liberalism, Community, and Culture*, Oxford University Press, Oxford (1989).

rámce v teorii pro jednotlivé aspekty kultury a poté se pokusit o interpretaci konkrétní kultury Neslyšících vevnitř těchto rámců, především proto, že se mi nepodařilo najít smysluplný teoretický základ, který by umožňoval koherentní uchopení problematiky kulturní identity Neslyšících.

A jak se tedy má dělat věda o kultuře? Ze všech pohledů a z pozic všech etablovaných společenských věd naráz se kultura zkoumat nedá. Z toho důvodu je třeba se ptát, jaký způsob zkoumání je zároveň smysluplný a v možnostech zkoumajících.

„Domníváje se, společně s Maxem Weberem, že člověk je zvíře zavěšené do pavučiny významů, kterou si samo upředlo, považují kulturu za tyto pavučiny a její analýzu tudíž nikoliv za experimentální vědu pátrající po zákonu, nýbrž za vědu interpretativní, pátrající po významu.“⁵¹

(Clifford Geertz, *Interpretace kultur*, 1973)

Podstatou interpretativní vědy je tak rozlišování významného od nevýznamného, ať už je primárním objektem zájmu kultura či literatura.⁵² Na interpretativním zkoumání kultury je oproti „čistě empirické analýze jejích projevů bez přiřazování významu“ problematické to, že samu kulturu lze chápat jako interpretaci empirie, společností definovaný systém přiřazování významů, kondenzát historie, abstrahování z chování.⁵³ Kulturní antropologie potom bude přidáváním dalších vrstev významů a abstrakce, *interpretací interpretace* místo interpretace dat; oproti empirickým vědám bude nesmírně zatížená vrstvením významových rovin a interpretačních struktur, potenciálně ad absurdum. V případě antropologie se zdá, že hon za poznáním slupky cibule neodkrývá, ale naopak přidává - a to vše ve snaze porozumět tomu, co je uprostřed. Antropologie už z principu nemůže mít pouze tři vrstvy (zdroj/empirické poznatky/zkušenost + kultura/interpretační struktury objektu zkoumání + interpretace antropologa), neboť i samotná interpretativní věda bude zatížená interpretačními strukturami kultury „myslitele“ i myslitele samotného, stejně jako nesčetným množstvím nedorozumění a nepochopení plynoucích z rozdílů mezi těmito strukturami.

Ačkoliv by se mohlo zdát, že celá kulturní antropologie je redukovatelná na pseudointelektuální marasmus vrstvicích se omylů a jiných záležitostí znemožňujících vidět předmět zájmu „správně“, nabízí se otázka, jestli existuje nebo může existovat lepší způsob. Samozřejmě se dají rovněž *ad absurdum* popisovat vnější projevy, samozřejmě lze stále přidávat detaily do záznamu o chování příslušníků kultury, technicky vzato se jakákoliv zkušenost dá zpřesňovat donekonečna. Avšak je toto smysluplné? Například povídka Jorge Luise Borgese *Funes el memorioso* ukazuje, že nikoli.⁵⁴ Podle Webera a Geertze je to právě abstrakce a interpretace, co nám umožňuje existovat v „neznámém“ světě zdaleka přesahujícím naše chápání, je to právě interpretace, co dělá člověka člověkem. Proto dává

51. Clifford Geertz, *Interpretace kultur*, SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON), Praha (1973 orig./2000).

52. Clifford Geertz, *Interpretace kultur*, SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON), Praha (1973 orig./2000).

53. Clyde Kluckhohn, *Mirror for Man*, McGraw-Hill, New York (1949).

54. Jorge Luis Borges, „Funes el memorioso,” in *Ficciones*, Editorial Sur, Buenos Aires (1944).

smysl, že věda o člověku, ač zatížená deformací lidským faktorem a schismatem člověka jako objektu i subjektu zkoumání, bude postavená na přiřazování významu spíše než na „lidství zbavené“ faktografií. Navíc, jak tvrdí Clifford Geertz,⁵⁵ sebelepší etnografický popis bude stejně interpretací a ne sběrem dat, jak by se mohlo zdát - proč se tedy k nutnosti interpretace nepřiznat?

Identifikace či pojmenování těchto důvodů jsme ovšem schopni jen my lidé, stejně tak jako jedině my jsme schopni do světa vpisovat důvody vlastní a uzpůsobovat jim své chování. To vše díky schopnosti abstrahovat, jež nám umožňuje zanedbat příčiny statisticky nevýznamné a uvažovat na úrovni obecných - zdůvodnitelných - trendů.⁵⁶

(Šárka Štěrbová, *Etika z atomů*, 2020)

Kromě noetické podstaty bádání je třeba ještě zohlednit možnosti badatele: zprostředkování osobní zkušenosti je vždy zkreslené a nedostatečné, důkladný etnografický průzkum umožňující alespoň iluzi objektivitu je mimo záběr této práce a možnosti autora. Pokud přistoupíme na průměr antropologie k literární kritice,⁵⁷ zůstane antropologie spíše subjektivní než objektivní záležitostí a jako takovou je nutno ji chápat. Jakýkoliv pokus o interpretaci kultury Neslyšících v antropologickém smyslu tudíž bude především mojí interpretací kultury Neslyšících a neklade si nárok na objektivitu. Snaží se však rozebrat jednotlivé aspekty kultury v teorii a poté jednotlivými „poznatky“ z obecné teorie vysvětlit empirické jevy spjaté s prostředím Neslyšících.

7. Kdo potřebuje kulturu?

7.1. Co je to kultura?

Kultura je:

souhrn duchovních a materiálních hodnot vytvořených a vytvářených lidstvem v celé jeho historii

(ASCS)

soubor hodnot vytvořených tělesnou i duševní činností lidí a utvářejících lidskou společnost; civilizace

(SSČ)

soubor výsledků veškeré tělesné a duševní činnosti utvářející lidskou společnost

(SSJČ)

55. Clifford Geertz, *Interpretace kultur*, SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON), Praha (1973 orig./2000).

56. Šárka Štěrbová, *Etika z atomů*, Gymnázium Jana Keplera, Praha (2020).

57. Clifford Geertz, *Interpretace kultur*, SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON), Praha (1973 orig./2000).

- (1) celkový způsob života lidí;
- (2) společenské dědictví, které jednotlivec získává od své skupiny;
- (3) způsob myšlení, cítění a víry;
- (4) abstrahování z chování;
- (5) *antropologova teorie o skutečném způsobu chování skupiny lidí*
- (6) zásobárna společných znalostí;
- (7) soubor ustálených orientačních reakcí na opakující se problémy;
- (8) naučené chování
- (9) mechanismus normativní regulace chování
- (10) soubor postupů přizpůsobování se vnějšímu prostředí a ostatním lidem;
- (11) kondenzát historie;

(Clyde Kluckhohn, *Mirror for Man*, 1949)

„Domnívaje se, [...] že člověk je zvíře zavěšené do pavučiny významů, kterou si samo upředlo, považují kulturu za tyto pavučiny [...].“

(Clifford Geertz, *Interpretace kultur*, 1973)

Co mají tyto definice společného? Ukazují kulturu jako interpretační rámec podmíněný společností, jako především mentální výdobytky společnosti. Co jsou duchovní hodnoty když ne interpretace? Co je to abstrahování z chování když ne interpretace? Na tyto otázky je zjevná odpověď - kultura se na základě těchto definic opravdu zdá být především interpretační strukturou. Čím se ale liší od ostatních interpretačních struktur jako je třeba náboženství nebo přímo kategorie z literární vědy? A proč si v běžném životě většinou ani neuvědomujeme, že činnostmi jako chození do divadla či setkávání se s přáteli provádíme interpretaci, abstrahujeme, třídíme zkušenosti na významné a nevýznamné, to vše na základě společenských vzorců - dědictví společnosti, „kondenzátu historie“? Jednoduchá odpověď na složitou otázku by mohla být taková, že kultura je vším, co určuje náš život ve společnosti. Jestliže je interpretování nedílnou součástí lidství a jestliže je kultura společenskou či veřejnou interpretací,⁵⁸ pak kultura musí být podstatou naší existence v rámci společenství, i pokud si to v danou chvíli neuvědomujeme. Už to, že jdeme a interagujeme nebo neinteragujeme s jinými lidmi, je svým způsobem participace na kultuře.

7.2. K čemu je kultura?

Pokud je tedy kultura interpretační rovina ne na úrovni jednotlivce, ale na úrovni společenství, proč vůbec vzniká? Proč nestačí vnitřní, individuální roviny interpretace světa jako je například náboženství? Nejsou snad „svobodnější“, méně omezující a méně normativní než systém definovaný ostatními?

58. Clifford Geertz, *Interpretace kultur*, SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON), Praha (1973 orig./2000).

Proto je potřeba se ptát, co přináší kultura jednotlivci. Celková funkce kultury v rámci společnosti je patrná především z Kluckhohnových definic, avšak její zdroj, její odlišení třeba právě od náboženství, její funkce v životě jednoho člověka, už tak evidentní není.

7.2.1. Sdílení zkušeností

Od stvoření a prvního sebeuvědomění člověka vznikala praktická potřeba sdílení informací mezi tvory vnějškově podobnými entitě definované jako „já“.

[...]

Komunikace jako taková je totiž nehmledě na podobu způsobem k předání informace či informací v nejširším možném smyslu toho slova.⁵⁹

(Šimon Houška, Maturitní práce z Humanitních Studií, 2020)

Pokud si představíme člověka, který se nikdy nesetkal s jinými lidmi (jakkoliv nereálná taková situace je), pak musíme přiznat, že pro něj nebude kultura relevantní, zatímco na přítomnost náboženství nebo interpretace sebe sama to nemusí mít vliv. Nicméně i tyto další interpretační struktury pravděpodobně nebudou tak pokročilé jako v rozvinutých společnostech - budou nezbytně omezeny množstvím zkušeností jednoho jediného člověka. Oproti tomu člověk žijící ve společnosti, byť bude biologicky „nastaven“ pro život v rámci možností stejně a bude tedy mít stejnou potřebu kategorizovat, abstrahovat a interpretovat (a příčiny jeho činností tedy budou v povaze podobné), bude mít při vytváření svého myšlenkového světa k dispozici zkušenosti předchozích a současných příslušníků svého společenství. Dá se proto předpokládat, že i když tyto zkušenosti nikdy nebudou úplné, i jejich redukováný, normalizovaný a zkrácený obraz stále umožní člověku žijícímu ve společnosti lépe se ve světě orientovat a být ve svých činnostech (především myšlenkových) podstatně úspěšnější než imaginární solitér.

Zatímco náboženské chápání světa nemusí nezbytně určovat konkrétní vzorce chování (například podoba rituálů se často liší i při stejném ideovém základu a funkci),⁶⁰ kultura, ačkoliv může z náboženství vycházet a často s ním bývá spojená, je především o vzorcích chování. V podstatě je jen velmi málo individuální, neboť se předává nápodobou a jazykem; oboje je v maximální míře závislé na společnosti. Její úspěch spočívá v její užitečnosti - velké kulturní entity mají nějaký výchozí vzorec pro řešení nebo i přecházení většiny běžných problémů - ale i v přizpůsobivosti. Většina složek kultury není pevně definovaná (vědomě ještě menší část), její dynamičnost se opírá o velmi pružné hranice toho, co je považováno za „kulturní chování“ (tj. chování v rámci společenských norem) a co je mimo aktuální normy (základ *změny* konvencí). Podobný proces se stále odehrává v rámci jazyka: různé výklady jevů v rámci jazyka i nedokonalost nápodoby ustavičně vytvářejí deviace a pomáhají adaptovat jazyk na prostředí, nicméně v jazyce jako v kultuře zůstávají tyto „drobné“ deviace vesměs nepovšimnuty právě díky absenci konkrétní definice norem. Kultura tak bude extrémně závislá na jazyce, protože vzniká podobným způsobem (nápodobou, interakcí a snahou předat svoje zkušenosti), mění se podobným způsobem a navrch je rovněž šířena jazykem. Používaný systém předávání informací také definuje

59. Šimon Houška, *Protože...*, Gymnázium Jana Keplera, Praha (2020).

60. Mircea Eliade, *Dějiny náboženského myšlení I-III*, OYKOYMENH, Praha (2005).

okruh lidí s častou a „úspěšnější“ či „produktivnější“ interakcí.*

Srovnáním kultury a jazyka se znovu dostáváme ke Geertzovu přímeru antropologie k literární vědě - oba obory se zabývají nejen podobnými formami, ale i podobnými mechanismy. Oproti religionistice či psychologii je antropologie založená nejen na analýze přiřazování významů, ale i na zkoumání jejich šíření a předávání.

7.2.2. Naplňování psychologických potřeb

Avšak kultura není jen pasivním jevem, prostou sumou sociálních vazeb a způsobů předávání zkušeností. Právě tak je konstruktivním prvkem v životě jednotlivce i v „životě“ společenství. Kromě tvorby interpretačního rámce, který jednotlivci pomáhá v orientaci, také umožňuje naplnění základních psychologických potřeb. Srovnáme-li interpretativní antropologii s religionistikou, psychologií, lingvistikou a literární vědou, vypadá to, že kultura je nejvyšší vrstvou, spojením procesů a mechanismů popisovaných těmito vědami. Jako náboženství v Eliadově pojetí vychází z potřeby abstrahovat a kategorizovat;⁶¹ realizací v mezilidských vztazích staví na psychologii, ve které navíc figuruje především jako superego.⁶² V neosobní a přesto jednotlivcem určené* podstatě i ve výkladu „textu“ nebo „sdělení“ se podobá lingvistické či literární analýze jazyka a jako všechny zmíněné vědy má jako základní prvky archetyp a symbol.

Co člověk potřebuje k dobrému životu? Tuto otázku si lidé pokládají odjakživa. Z pohledu kultury je nejzajímavější pohled psychologický. Lidskou motivací nebo, jinými slovy, prioritami, „cíli“ života se zabýval mimo jiné Abraham Maslow, autor známé „pyramidy potřeb“.⁶³ Zatímco první dva stupně (fyziologické potřeby a bezpečí) si je člověk aspoň teoreticky schopen zajistit sám, k realizaci dalších úrovní už potřebuje společnost. Jestliže kultura jsou mezilidské vztahy a jejich interpretační rámec, potom uspokojení potřeb z vyšších stupňů Maslowovy pyramidy bude taktéž kulturou; zároveň funkcí kultury z psychologického hlediska bude naplnění těchto potřeb. Jakým způsobem to kultura dělá? Nabízí jednotlivci buď konkrétní vzorec chování, nebo způsob, jakým si vykládat chování někoho jiného.

Jako příklad si můžeme vzít třetí úroveň pyramidy - potřebu sounáležitosti a lásky. Jaké vzorce dává většina západních kultur muži, kdy se chce navázat vztah se ženou? Může ji třeba pozvat na rande nebo přinést květinu. Z pohledu antropologie je zajímavější

* Vzorce chování se sice mohou šířit pouhou nápodobou bez detailního pochopení, ale stejně budeme mít tendenci stýkat se více s lidmi, kterým rozumíme - předávání zkušeností pomocí jazyka je neskonalé efektivnější.

61. Mircea Eliade, *Mýtus o věčném návratu*, OYKOYMENH, Praha (1993).

62. Sigmund Freud, *Das Ich und das Es*, Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Vídeň (1923).

* Přestože má každý člověk na nejnižší úrovni čistě osobní „verzi“ či „variantu“ jazyka i kultury, pomocí které ovlivňuje směřování jazyka/kultury jako celku, jazyk/kultura jako jev nebo spíše *nástroj* je už z funkce *sdílení* nadosobní.

63. Abraham Harold Maslow, „A theory of human motivation,” *Psychological Review* 30Psychological Review, (1943).

druhý způsob, protože jeho praktická hodnota je téměř nulová. Samotná květina plní pouze drobnou estetickou funkci, a přesto je „sdělení“ přenášené pomocí ní zcela zásadní. Kultura zde nabízí jak řešení častého problému (Kluckhohn), tak i způsob, jak interpretovat chování ostatních a jak dešifrovat symboly. Celkovým účelem je naplnění elementární psychologické potřeby. Takovou kulturu, která umožňuje realizaci všech úrovní Maslowovy pyramidy, označuje Will Kymlicka jako *societal culture*, společnostní kultura.⁶⁴

7.2.3. Usnadnění existence v rámci společenství

Co jiného může naplnit nedostatek sounáležitosti než sociální vazby? Musí existovat společenství, při jehož fungování - jehož existenci - se realizuje kultura. Společenství nebo jeho kultura na nejvyšší úrovni zajišťují uspokojení celé Maslowovy hierarchie potřeb. K tomu samozřejmě může využívat takřka neomezeného počtu podsekcí, kategorií nižší úrovně - především seberealizace, ačkoliv stojí u Maslowa nejvýše, se snaže uskutečňuje v rámci subkultur nebo ještě menších sociálních skupin. Podobně jako v jazyce - čím konkrétnější a významnější sdělení, tím menšímu počtu lidí bude dostupné.

Aby společenství mohlo zajišťovat lidské potřeby, musí fungovat „hladce“, čili s co nejmenším možným množstvím konfliktů. Tam, kde je konflikt nevyhnutelný nebo dokonce žádoucí, musí ale mít hranice a nesmí být destruktivní. Vezmeme-li definici kultury jako normativní regulaci chování a jako soubor ustálených reakcí na opakující se problémy, pak nejen způsob vykládání chování ostatních, ale i vzorce našeho vlastního chování budou integrální součástí kultury. Kultura tak obvykle určuje normu základních mezilidských vztahů, jako hierarchii v rámci společenství nebo vztah rodičů a dětí, typicky ve snaze eliminovat konflikt nebo alespoň jeho destruktivitu pro společenství. V tomto ohledu se znovu silně prolíná jak s psychologií, tak s náboženstvím - s koloběhem života neodmyslitelně spojená otázka vlastního původu a „dědictví“ rodičů v nás je centrálním bodem jak mnoha antropologických zkoumání, tak i Freudovské⁶⁵ psychologie a náboženství.* Zatímco náboženství a psychologie, i když se mohou realizovat i ve veřejné rovině, zůstávají spíše osobní a niternou záležitostí, kultura se při zacházení s tímto problémem uskutečňuje *minimálně* ve veřejné rovině. Zatímco náboženské nebo „psychologické“ struktury dávají věcem význam pro jednotlivce, kultura ze své komunikativní podstaty spíše dává klíč k porozumění chování ostatních a symbolů v tom obsažených.

Avšak provázanost kultury a psychologie nekončí u pojetí kultury jako nástroje. Sounáležitost jako pojem se těžko definuje, přijetí zrovna tak. Co to znamená „být přijat“, „být součástí“ kultury či společenství? Možná je snazší určit, za jakých podmínek „vzniká“ nepřijetí. Při představě uniformity je otázka přijetí a nepřijetí irelevantní - kdyby

64. Will Kymlicka, *Liberalism, Community, and Culture*, Oxford University Press, Oxford (1989).

65. Sigmund Freud, *Totem und Tabu*, Internationaler Psychanalytischer Verlag, Vídeň (1913).

* Podle Freuda dokonce náboženství *vzniká* jako primitivní vzorec pro uchopení problematiky otcovské figury a vztahu k otci; ačkoliv je to často silným motivem, přiklání se k argumentu Mircey Eliadeho, že náboženství vychází z potřeby interpretace (především času).

se všichni chovali stejně, vznikající vzorce interakce (=kultura) by se utvářely podle toho a byly by stoprocentně inkluzivní. Lidé ale uniformní nejsou; každý si nese jak jiné genetické vlohy, tak i jiné zkušenosti. Příčinou nepřijetí je jinakost. Proč musí jinakost znamenat exkluzi? Nemusí. Pokud je deviace dostatečně malá, projde bez povšimnutí a může vést ke změně kultury, podobně jako v jazyce. Jinakost vede k vyloučení tehdy, když neumožňuje uplatnění obvyklých vzorců obvyklým způsobem. Klasické kulturní vzorce tak často narazí na jazykovou, potažmo sémantickou či semiotickou bariéru; kultura je svým způsobem také předávání informací a k vyloučení dochází při nemožnosti sdílet informace požadovaným způsobem. Jestli se jedná o čistě jazykovou bariéru, náboženskou bariéru, historickou bariéru (odlišnost sdílených zkušeností vede k neporozumění), překážku danou postižením (nemožnost participace na rituálech, fyzická bariéra v porozumění - neslyšící, odlišnost interpretace daných vzorců - poruchy autistického spektra), či vědomé odmítnutí dané kultury kvůli odlišnosti osobních hodnot, je ve výsledku jedno; vyloučení úzce souvisí s neaplikovatelností vzorců udávajících charakter lidské existence. Jestliže je člověk podle Webera zvíře v pavučině významů, pak bude tato pavučina spletená ze vzorců a archetypů. Věci spadající mimo dané vzorce pak budou „vyloučeny“ minimálně v našem chápání a s největší pravděpodobností i v našem jednání; jiný než archetypální/vzorcovitý způsob uchopení reality nemáme a pouta jednoho vzorce jsme schopni opustit až tehdy, když aplikujeme vzorec vyšší úrovně. Sounáležitost nebo přijetí se pak bude rovnat konformitou se zažitými vzorci, ať už jsou tyto vzorce konkrétní rituály, soubor hodnot nebo přímo vzorce použití jazyka. Jinými slovy, *potřeba sounáležitosti znamená potřebu kultury*. Ačkoliv je vyloučení nepříznivý jev pro vyloučené (jejich potřeba sounáležitosti nemůže být naplněna v rámci vylučující kultury; nebrání to však formaci jiné formy kultury), je to jev přirozený a z lidské podstaty nevyhnutelný, protože člověk nemůže plnohodnotně žít ani jako atomární jednotka (sounáležitost!), ani se však z podstaty svého vědomí a své paměti nemůže zbavit vnímání pomocí abstrakce, interpretace a z toho plynoucích vzorců.

Na základě jinakosti tedy vznikají hranice kultury. Kultura i společenství mají mnoho různých úrovní, které se mohou dost radikálně lišit; každý máme svůj okruh známých, se kterými budeme sdílet značné množství zkušeností a také jazyk, věci pro vzájemné pochopení nejzásadnější; v rámci subkultur se budou realizovat abstraktnější a méně osobní roviny - „symbolická“ komunikace bude méně konkrétní a dostupná většímu okruhu lidí; na nejvyšší úrovni se setkáváme se všemi lidmi ne tak v specifické podobě vzorců, ale v jejich funkci, která je určená lidským druhem.

Významnou funkcí určitého typu vzorců je předcházení nedorozumění. Nepochopení je frustrující, nedostatek pochopení vede ke klinickým psychologickým problémům, a tak se mu snažíme vyhnout „za každou cenu“.⁶⁶ To je podstata nejen exkluze, ale i vzniku symbolické komunikace s účelem vyjádření příslušnosti ke skupině a vzniku skupinových identit. Především v situacích, kdy je nutné soužití zásadně odlišných skupin (do jisté míry dokonce soužití mužů a žen), dochází k demarkaci hranic - vymezení jedné skupiny v kontrastu s druhou - a často také k „deklarování“ příslušnosti k dané skupině, ať už jazykem, oblečením či rituály; vše je veřejné, symbolické a v podstatě archetypální. To, co obvykle vnímáme jako „kulturu“, čili rituály, oblečení, umění nebo jazyk, je tak jen špičkou ledovce různých interpretačních struktur a je jen vnějším projevem, nikoliv

66. Abraham Harold Maslow, „A theory of human motivation,” *Psychological Review* 30, Psychological Review, (1943).

„významem“, abstrakce z individualit.

7.3. Kdo potřebuje identitu?

Právě tyto znaky, snadno *identifikovatelné* manifestace kultury, bývají často její nejproblematictější částí a zdrojem konfliktů ne v rámci jedné kultury, ale na hranicích kultur; nezáleží ani tolik na tom, jestli se jedná o kontakt dvou odlišných ideových systémů, nebo „jen“ o definici jednoho jediného vzhledem ke „kulturní prázdnotě“ a sociálnímu vyloučení. Proto jsou hlavním předmětem zájmu mnoha moderních badatelů a teoretiků kultury; koneckonců i název této části mé práce je převzat z eseje Stuarta Halla „*Who needs Identity?*“.

Pokud je ale právě identita a identifikace nejproblematictějším aspektem kultury, jaký je smysl její existence? Leží snad význam kultury jako takové v jejích vnějších projevech? Myšlenkový směr opírající se především o dílo Michela Foucaulta relativně přesvědčivě tvrdí, že ne.

Foucault usiloval ne o „uznání“ (*recognition*), ale o „odmítnutí“ identity.⁶⁷

Zdaleka ne všichni poststrukturalisté jdou tak daleko, aby odmítali koncept identity. Místo toho ale zdůrazňují „umělost“, arbitrárnost a esencIALIZACI identity a propagují aktivní destabilizaci a fluiditu⁶⁸ kolektivních identit.⁶⁹ Kulturní identita se vskutku zdá být zdrojem problémů i v případě Neslyšících. Při odmítání snah většinové společnosti o jejich integraci často zaznívá například tento argument: „Já jsem Neslyšící a jsem na to hrdý!“ U metodiky vzdělávání by ještě mohlo jít především o akademickou debatu. Podstatně problematičtější je ale takovéhle zdůvodnění při odmítnutí kochleárního implantátu pro děti. Ten sice zdaleka nemá stoprocentní úspěšnost, nicméně je to rozhodnutí, které většinovou nebo lékařskou optikou nedává smysl a svým způsobem dítě významně omezuje a přičí se tedy tradiční představě svobody.

Poststrukturalistické či foucaultovské řešení problému identity bude její destabilizace, v jádru pochopitelný argument, že identita nenese žádný význam sama o sobě, je to arbitrární myšlenkový konstrukt, a nezavdává tak nejmenší důvod k tak radikálnímu omezení osobní svobody. Pokud jsou identity na vnější straně vyčleňující a na vnitřní normalizující, pak dává smysl se jich zbavit. Přes to všechno však někteří uznávají, že lidé kulturu a identity potřebují. Jak tedy žít „žitelný“ (*livable*) či „srozumitelný“ (*intelligible*) život? *Kdo potřebuje identitu?*

Už případ Neslyšících ukazuje, že tak jednoduchý recept na problematiku identity (zrušit nebo alespoň destabilizovat a zrelativizovat, dekonstruovat identitu) nebude stačit. Snaha potlačit nonkonformní aspekty identity Neslyšících (vlastní jazyk, znakovaná literatura, znakovaná divadla atd.) realizována byla, v celé Evropě od Milánské konference

67. Michel Foucault, “The Ethics of the Concern for the Self as a Practice of Freedom,” in *Ethics: Subjectivity and Truth*, ed. Paul Rabinow, The New Press (1997).

68. Zygmunt Bauman, “From Pilgrim to Tourist,” in *Questions of Identity*, ed. Stuart Hall and Paul du Gay, Verso/New Left Review, Londýn (1996).

69. Clarissa Rile Hayward and Ron Watson, “Identity and Political Theory,” *Washington University Journal of Law & Policy* 33 Washington University Open Scholarship, (2010).

do šedesátých let a v sovětském bloku až do let devadesátých. O příčinách neúspěchu tohoto přístupu lze debatovat, každopádně ze strany Neslyšících se rozhodně s pochopením nesetkal; může sloužit jako argument pro hlubší antropologické zkoumání významů a dialogu. Klíčové aspekty foucaultovského náhledu na identitu však selhaly rovněž v oblasti nacionalismu, který je pravděpodobně nejmarkantnějším patologickým jevem v kultuře. Na rozdíl od Neslyšících zde probíhala intenzivní destabilizace zevnitř; přílišné lpění na národní identitě je odsuzováno intelektuální vrstvou minimálně od Druhé světové války; dokonce i ideologické systémy, které by měly být v opozici vůči nacionalismu (např. marxismus), se v politické realitě vyprofilovaly národnostně.⁷⁰ Rozpor lze vysvětlit chybnou interpretací.

Jak tedy definovat proces vzniku identit?

In common sense language, identification is constructed on the back of a recognition of some common origin or shared characteristics with another person or group, or with an ideal, and with the natural closure of solidarity and allegiance established on this foundation. In contrast with the 'naturalism' of this definition, the discursive approach sees identification as a construction, a process never completed - always 'in process'.

(Stuart Hall, *Who Needs 'Identity'?*, 1996)

O argumentu, že identifikace je založená na představě sdílené vlastnosti, netřeba diskutovat, to je součástí definice. Podle moderního přístupu jsou i dlouho špatně uchopitelné kulturně-politické entity jako národ především představami; jakékoliv společenství se záběrem větším než je každodenní kontakt existuje hlavně jako představa či koncept spíše než jako objektivně měřitelný jev.⁷¹

Identification is, then, a process of articulation, a suturing, an over-determination not a subsumption. There is always 'too much' or 'too little' - an over-determination or a lack, but never a proper fit, a totality. Like all signifying practices, it is subject to the 'play', of *différance*. [...] And since as a process it operates across difference, it entails discursive work, the binding and marking of symbolic boundaries, the production of 'frontier-effects'. It requires what is left outside, its constitutive outside, to consolidate the process.

(Stuart Hall, *Who Needs 'Identity'?*, 1996)

Pojem *différance* je klíčový jak pro argument o exkluzi, tak pro vnitřní omezování. Jádrem problému se zdá být teze, že jinakost je čistě zdrojem problémů, pokud je potřeba zavádět superstruktury, abstrakci z individualit jako kultura a její vnější složka identita, jelikož limituje projevy individuality a konceptuálně je svazuje. Zároveň s tím škodí těm, kdo do takové abstrakce nezapadají; podle Williama Connollyho⁷² nebo Judith Butler*

70. Benedict Anderson, *Imagined Communities*, Verso/New Left Books, Londýn (2006).

71. Benedict Anderson, *Imagined Communities*, Verso/New Left Books, Londýn (2006).

72. William Connolly, *Identity/Difference*, Cornell University Press, Ithaca, NY (1991).

* Nemá smysl zmiňovat konkrétní dílo, teze se objevuje prakticky ve všech

dokonce existují takové individuality, které vždy budou mimo myslitelné identity, mimo myslitelné abstrakce.

Yet it may be the case, he [Connolly] underscores, that they do not fit naturally and perfectly into any actual or, for that matter, any conceivable identity-category. If so, then every identity, every form of subjectivity - not excluding that of the modern, autonomous self - creates "others" whose exclusion and/or whose normalization it legitimizes.

(Clarissa Rile Hayward & Ron Watson, *Liberalism and Identity*, 2010)

V tuto chvíli přichází do hry *différance*. Ani poststrukturalisté nerozporují Geertzovu tezi o podobnosti kultury a textu, literatury, jazyka. Pokud je tedy význam slov určen jak jejich vzájemnou odlišností, tak jejich kontextem, který navíc nikdy není definitivní, jak se potom dorozumíme? Je vůbec nějak možno sdělit či sdílet nějaký význam? Vždyť podle Derridy nemůže být neměnný, je neustále „odkládan“, navíc už příští sdělení může naprosto otočit smysl předchozího. A přesto komunikujeme a většinou i máme pocit, že něco sdělujeme. Individualita jazyka a subjektivita libovolného významu zapřičiňuje stejnou dvojakost kultury; žádná „abstrakce z individualit“ nebude a z principu nemůže stoprocentně definovat všechny své prvky, nebude „perfektně sedět“.⁷³ Právě tak jako kultura nikdy nebude totální definicí jedince, jazykem samotným nelze dosáhnout totálního porozumění; „čitelnost“ obojího je ukotvena ve společné zkušenosti a v jejím předávání. Jakákoliv komunikace je v konečném důsledku pouhý odhad toho, co si myslí druhý, naše osobní interpretace. Pokud ukážu na strom a řeknu „strom“, dá se rozumně předpokládat souvislost mezi sdělením a zkušeností; za hranice předpokladu nebo odhadu už ale jít nemůžeme. Čím častější a hlubší bude úroveň komunikace, tím menší budou konflikty a nedorozumění, protože komunikace je formou šíření společné zkušenosti. Kultura je svým způsobem také komunikace - pramení ze společné zkušenosti a tu reprodukuje. Máme tedy odvrhnout jazyk, protože nestačí ke sdělení všech konceptů? Protože význam slov bude vždy do jisté míry subjektivní? Proč bychom měli takto nakládat s kulturou?

Otázka toho, zda lze myslet něco, co nelze určit pomocí jazyka, nechť zůstane filosofům. Pro teorii kultury je relevantní otázka, zda lze existovat mimo myslitelné identity, nebo, jinými slovy, jestli vůbec může existovat něco jako „nemyslitelné“ identity. Budeme-li se držet podobnosti s jazykem, co nám umožňuje odhadovat význam slov? Jejich odlišnost od ostatních slov. Slovo má dvě definice - věcnou a významovou - jejichž funkcí je vymezení dané slovo, určit jeho hranice vzhledem k ostatním. Právě taková je i kultura - pro uvědomění si společné zkušenosti/vlastnosti/jakéhokoliv znaku je nutný kontrast, jeho odlišnost od ostatních. Identity jsou vždy exkluzivní, ale tato výlučnost není negativní vlastností, naopak, je to příčinou vzniku identity. Potom je logické, že pro každou definovatelnou vlastnost může existovat nebo být zkonstruován pojem, z každé individuality identita. Konstrukce identity z artikulovaných individualit je dost běžným jevem, ať už jde o Butlerovou zmiňovanou LGBT komunitu (o jejíž zformulované identity se lze přesvědčit například v průběhu Pride festivalů) nebo například o „pankáče“. Demonstrace nesouhlasu s obecně přijímanou normou, ač zpočátku ryze individuální, se rychle stala základem nové skupinové identity. Ve větším měřítku proběhl stejný proces u

73. Stuart Hall, „Who Needs 'Identity'?“, in *Questions of Identity*, ed. Stuart Hall and Paul du Gay, Verso/New Left Review, Londýn (1996).

Neslyšících - nemožnost dobře se integrovat do většinové kultury vedla k formaci nové identity.

Pokud odmítneme identitu kvůli jejímu omezování individuality, pak odmítáme individualitu v zájmu individuality. Naše povědomí o vlastním já je založeno na kontrastu s ostatními, na našem uvědomění si odlišností mezi naším „já“ a něčím jiným. Imaginární člověk v prázdnotě by si těžko uvědomoval svoji existenci, když by ji neměl s čím srovnat. Když srovnáním definujeme naše já a naše vlastnosti, pak je jen logické, že budeme srovnávat i vlastnosti ostatních a na základě podobností a odlišností se budeme nějak vztahovat k věcem a lidem kolem nás; vztahem k ostatním lidem je kultura, produktem srovnávání jsou identity. Stejným procesem, jakým definujeme sebe, definujeme i společenství ve smyslu představy o společných vlastnostech. Abychom tedy mohli vnímat ostatní bytosti jako lidi, musíme přijmout identitu jako vyjádření těchto společných vlastností. Bez identity bychom totiž nemohli abstrahovat, nemohli bychom se nijak orientovat ve světě, který přesahuje naši paměť. Identifikační znaky jako oblečení nebo i konkrétní vzorce chování (tanec z příkladu v *Liberalism and Identity*) slouží především k rychlé orientaci, přiřazení k odhadovaným vlastnostem. Předsudky, nedorozumění, ale i vnitřní normalizace kultury jsou tak nutné zlo, daň za náš způsob chápání světa.

Pro lepší ilustraci si zkusme představit svět bez kolektivních identit. Kolektivní identita se tvoří na základě představy o společných vlastnostech. Představu o tom, co by mohly být společné vlastnosti, získáme srovnáním vlastností a přiřazením významů některým z nich. Nejsme-li takové operace schopni, těžko si budeme uvědomovat vlastní existenci; z filosofického pohledu budeme prakticky stroje. Absence schopnosti tvořit identitu je tedy slepá ulička. Pokud máme možnost abstrahovat a uvědomit si tak společné vlastnosti a přesto odmítáme kolektivní identity, pak je musíme odmítat vědomě, což není dobré ze dvou důvodů. První je, že vědomé odmítání identity je kulturou a „nesvobodou“ samo o sobě. Kulturou proto, že jde o vzorec chování a zároveň společensky předávané řešení opakujícího se problému (kondenzát historie, normativní regulaci chování...). Uznáme-li přijetí myšlenky odmítání identit celým lidstvem, pak to nelze nazvat identitou, nicméně i tak to podléhá stejným poststrukturalisticky kritizovaným jevům omezování osobní svobody. Jestliže se najde jedinec, který bude chtít jednat na základě své představy o společných vlastnostech a nebude důsledně ignorovat rozdíly mezi lidmi v zájmu identity odmítající ideologie, pak bude odlišný, odmítání identity se stane samo identitou a navrch kontradikcí. Pokud v sobě takový odlišný jedinec svoji odlišnost potlačí, pak je představa odmítání identity stejně omezující, stejně regulativní, jako svět plný identit. Druhý argument proti potlačování identity se vrací k Maslowovi. Nemáme-li kapacitu vnímat vše v jednotlivostech, vnímat *každý* detail, pak nemůžeme abstrahovat z chování ostatních lidí, protože bychom tvořili identity. I když na mysl mohou přijít nejprve negativní vlastnosti, jejichž abstrakcí se tvoří mimo jiné předsudky, abstrakcí z pozitivních vlastností se tvoří naše identity, naše společenství. Když si uvědomujeme nám sympatické vlastnosti přátel a jednáme podle toho, tvoříme identitu; nejednat znamená popřít naši potřebu sounáležitosti, která je naplňována kontaktem s nám blízkými lidmi, což určujeme na základě identit.

Jak naložit s fluiditou? Klíčovou vlastností způsobů komunikace bude srozumitelnost. Má smysl snažit se o definice slov? Má smysl snažit se o definice identit? Myslím, že ano. Jestliže se pokoušíme vyhnout nedorozumění, pak se budeme vyhýbat mnohoznačným pojmům; ne nadarmo používá akademický funkční styl množství technických termínů s co nepřesněji definovanými významy. Právě tak vedou k nedorozuměním nejasné identity. Nejde jen o kontakt mezi identitami či kulturami, identitní nejistota má závažné dopady i

na psychologii jednotlivce. Neschopnost porozumět sám sobě, efektivně srovnat sebe s ostatními, vede k problémům jak v oblasti socializace (problém se začleněním - třetí úroveň Maslowovy pyramidy), sebevědomí (self esteem; čtvrtá úroveň) i seberealizace (pátá úroveň). Řešením se tedy nezdá být ani odmítnutí, ani destabilizace identit; naopak, v moderní společnosti chybí legitimizovaná vůle tvořit nové identity. Právě tak je možno měnit stávající identity změnou významu, tak, jako se mění význam slov; taková změna ale musí být buď konsensuální napříč „uživateli“, nebo dostatečně malá na to, aby zůstala nepovšimnuta. Neznačená to, že nemá smysl věnovat se subjektifikaci, foucaultovský pohled má kapacitu pomoci při naší snaze porozumět problémům kultury a identity, avšak myslím, že teze o odmítání a destabilizaci identity jsou neslučitelné s její funkcí.

7.4. Liberalismus, identita a Neslyšící

Jak tedy naložit s problematikou kulturní identity? Jeden „recept“ na řešení všech obtíží nejspíš neexistuje. Otázka uznání (recognition) pravděpodobně ani nemůže mít jednoznačnou odpověď, už proto, že stát, ačkoliv je při vytváření kulturních vazeb zcela zásadní, je produktem kultur v něm obsažených a těžko k nim může zaujmout neutrální postoj. Podobně jako kultura nemůže přesně sedět na každou individualitu a existence jednotlivce ve společenství tak bude věčným vyvažováním osobní svobody a potřeby někam patřit, státní zásah bude právě tak vždy omezujícím kompromisem; jisté úrovni násilí nelze zabránit. Pokud je v zájmu jednotlivce být součástí společenství, dává smysl upřednostňování potřeb jednotlivce na úkor společenství nebo obráceně? Není snad podstatou společenství to, že svým členům přináší užitek a ti jsou pak ochotni se na něm podílet, i za cenu omezení osobních svobod?

V případě Neslyšících neexistuje jedno, „nejliberálnější“ řešení. Pokud v současné situaci dochází k nedorozumění, pak je třeba snažit se nedorozuměním předcházet, pochopit i druhou stranu, k čemuž nám pomáhá zkoumání kultury. Podstatné je, že necitlivost vůči kultuře a vnímání sebe sama komunitou Neslyšících je svým způsobem také omezování svobody. Cesty ze slepé uličky kulturní nesvobody pravděpodobně nebudou spočívat ani tolik v povaze státních zásahů jako ve vzdělávání podporujícím kritické myšlení a v dialogu kultur. Podle mého názoru mají daleko větší šanci cokoli změnit osvětové projekty a akce zprostředkovávající setkávání „odlišných světů“, než akademická debata o uznání či neuznání kulturních identit, nebo státní posvěcení oralismu či manualismu.

Nezávisle na konkrétním „řešení“ je ale nezbytné znát příčiny věcí. Pokud lidé nějak jednají, pravděpodobně k tomu mají dobrý důvod; chceme-li toto jednání změnit, je nanejvýš nutné tento důvod zohlednit, když se nechceme dopouštět násilí. Nefunguje-li vzájemné soužití z důvodu kulturních rozdílů, pak prvním krokem by měla být snaha porozumět jinakosti místo její regulace a normalizace.

Vlastní průzkum

8. Výchozí teze

Jak popsat kulturu Neslyšících? Předložit vyčerpávající interpretaci v rozsahu této práce není možné - téma je natolik komplikované, že by vydalo na několik vědeckých prací. Pro účely mé maturitní práce interpretaci omezím na několik tezí, které se pokusím vysvětlit a objasnit jejich vzájemnou spojitost i jejich význam z hlediska soužití Neslyšících, slyšících i ostatních.

- (1) Kulturní okruh Neslyšících je omezen uživateli znakového jazyka, a to jak z materiálních, tak z nemateriálních důvodů.
- (2) Ve vnímání sebe sama je rozhodující pojetí hluchoty, právě odlišnost paradigmat je častým zdrojem problémů ve vztahu slyšících a Neslyšících.
- (3) Znakový jazyk je určující pro všechny ostatní kulturní projevy Neslyšících.
- (4) Kultura Neslyšících vznikla vyčleněním z většinové společnosti; konstrukcí identity tam, kde již existující identity „neseděly“ nebo neplnily svoji funkci.
- (5) Toto vyčlenění probíhalo ve většině zemí podobně, proto jsou různé místní komunity Neslyšících podobné, přestože se formovaly nezávisle.
- (6) Kulturní bariéry jsou podstatně silnější mezi Neslyšícími a slyšícími v jednom státě než mezi Neslyšícími v různých státech.
- (7) Definice kultury Neslyšících a jejich sebereflexe se pozvolna mění od kontrastu s většinovou společností k „pozitivně“ konstruované identitě; společně s tím se z exkludované skupiny stává exkludující.
- (8) Většina Neslyšících se rodí slyšícím rodičům, kultura Neslyšících je tak relativně „horizontální“ - většina Neslyšících jsou Neslyšící „první generace“. Pro vývoj a udržování identity jsou tak relevantnější individuální mechanismy identifikace a vzniku kultury než dosavadní „historické produkty“ společenství jako organizované rituály.
- (9) Kulturní identita Neslyšících prochází podobným vývojem jako národní identity.
 1. Čím byl pro vývoj představy národa tisk, tím je pro Neslyšící video, internet a videochat v mobilu.
- (10) V poslední době se kultura Neslyšících v Česku vyvíjí nebývalou rychlostí - již není omezována tlakem ze strany většinové společnosti a nová technologie umožňuje dosud nepředstavitelnou úroveň komunikace.
- (11) Kultura Neslyšících v Česku zatím nemá prakticky žádnou vnitřní hierarchii ani široce uznávané, „oficiální“ kanály; nefunguje jako jednodílná politická entita.
 1. Soudržnost komunity vzniká přirozeně a odvíjí se od mechanismů vzniku kultury Neslyšících.
 2. Dosavadní symboly kulturní identity Neslyšících jako např. vlajka se neuchytily, a s rostoucí autonomií komunity Neslyšících jsou nahrazovány přirozenějšími a

srozumitelnějšími.

9. Data

9.1. Dotazník

Pro získání dat k ověření uvedených tezí jsem vytvořil dotazník, který mi pomohl mezi Neslyšícími rozšířit můj lektor ZJ Matěj Čipera. Byl publikován na stránce www.ruce.cz, ve facebookové skupině „Zábava pro Neslyšící“ a některým Neslyšícím byl zaslán e-mailem. Získal jsem celkem 85 odpovědí, což sice v absolutních číslech není mnoho a dotazník je tak relativně silně zatížen statistickou chybou, ale při celkovém počtu asi 7600 prelingválně Neslyšících a 7300 uživatelů ZJ⁷⁴ je to statisticky významné množství. Kvůli metodám šíření se ho účastnili převážně lidé, kteří se s komunitou Neslyšících více identifikují a jsou do ní více zapojeni, statistika může být mírně zkreslená v souvisejících parametrech včetně rodinného pozadí (nadprůměrné množství respondentů jsou děti Neslyšících rodičů). Dotazník je umístěn mezi přílohami na konci práce.

9.2. Rozhovory

Druhým zdrojem dat byly mé rozhovory s několika Neslyšícími. Delší dobu jsem navštěvoval kurzy ZJ, pro maturitní práci jsem si tak vybral lidi z organizace, kde jsem se učil znakovat. Protože chci zachovat anonymitu respondentů, označil jsem je velkými písmeny abecedy.

První Neslyšící, „A“, pochází z rodiny slyšících. Je jedináček a jeho rodiče se naučili znakovat, rovněž ho nasměrovali mezi ostatní Neslyšící přihlášením do školy využívající znakový jazyk jako primární metodu komunikace. Má magisterský titul z oboru speciální pedagogika pro druhý stupeň ZŠ a střední školy. Svůj volný čas rád tráví se svojí rodinou (má dceru), prací, cestováním a sportem. Z rozhovoru je patrné, že o kultuře má přehled, dokonce i o kultuře a stavu Neslyšících v jiných státech. Neslyšení jako problém vnímá, ne ale jako nedostatečnost člověka, spíše jako potenciálně odtranitelné omezení. S tím souvisí i to, že největší problém spatřuje v chybějící podpoře od většinové společnosti v podobě většího počtu tlumočnicků, speciálních pedagogů a celkově nepříliš funkční komunikace mezi slyšícími a Neslyšícími. Nepůsobí jako člověk, který by se snadno začleňoval; jeho volnočasové aktivity se buď týkají rodiny, nebo jsou individuální; při otázce na stěhování např. do USA, kde je situace Neslyšících lepší, odpověděl, že přátele a sociální kontakty má tady. Myslím proto, že identita Neslyšícího je tak pro něj primárně jistotou a bezpečím - pomáhá mu vyrovnat se s handicapem, který vnímá, i mu pomáhá při definování jeho sociální sítě: utváří jeho okolí a referenční skupinu.

Druhý Neslyšící („B“) je naopak z rodiny, jejíž členové jsou téměř všichni Neslyšící, nicméně rodina je to početná a mezi sourozenci jsou i slyšící. Součástí komunity Neslyšících je už od narození, je to jeho domovské prostředí. Také chodil do škol využívajících ZJ, ale častěji než s Neslyšícími učiteli se setkával s tlumočnickou. Začal studovat pedagogicky zaměřenou SŠ, ale nedokončil ji, protože se s rodinou přestěhoval do

74. Martin Novák, *Statistiky počtu osob se sluchovým postižením*, Česká unie neslyšících (6. března 2020).

Prahy. nová SŠ se zaměřením na zubní techniku ho nebavila a skončil s ní. Momentálně si plánuje dodělat maturitu. Většinu volného času plní prací - i přes relativně nízký věk pracuje takřka neustále. Baví ho především práce s lidmi, je hodně sociální a rád moderuje setkání Neslyšících. Kultuře Neslyšících se tolik nevěnuje, na společenské akce jako divadlo chodil jako menší, teď preferuje přímější sociální aktivity a na kultuře Neslyšících se podílí aktivní organizací konferencí apod. Mezi zásadními problémy zmínil především nezkoordinovanost Neslyšících a problémy při překonávání místních rozdílů v komunitách Neslyšících z různých částí republiky. Ve vztahu k slyšícím by zlepšil situaci ve firmách, kde jsou šéfové často slyšící, ale neumějí nebo se příliš nesnaží s Neslyšícími komunikovat. Ačkoliv si svojí identitu Neslyšícího nejspíš neuvědomuje tak intenzivně jako Neslyšící první generace, vyrůstání v prostředí Neslyšících v něm zanechalo silnější kulturní vzorce typické pro Neslyšící, jako je hrdost na to, že jsou Neslyšící, jinakostní pojetí hluchoty i důraz na soběstačnost a autonomii. Bytí součástí komunity Neslyšících pravděpodobně vnímá více jako samozřejmost, většina jeho okolí jsou Neslyšící a se světem slyšících přijde do styku relativně méně často než ostatní. Možná i proto se mu jeví jako větší problém najít si v malé komunitě Neslyšících partnera než komunikace se slyšícími (v jeho případě se však akcentování tohoto problému dá vysvětlit i věkem).

Třetí Neslyšící („C“) je pro změnu jediná Neslyšící v rodině, kde neznakuje nikdo, což někdy vnímá jako překážku v komunikaci a ve svém vztahu k ostatním. Z počátku dokonce navštěvovala běžnou školu - dobře odezírá a mluví srozumitelně, i když neobvykle - ale po zkušenosti se šikanou nakonec přestoupila do školy pro Neslyšící s orální metodou. Má bakalářský titul rovněž ze speciální pedagogiky a studuje v magisterském programu. Volný čas tráví poměrně individualisticky - prací, sportem nebo cestováním. Společenské akce vyhledávala více dřív, jsou pro ni důležité hlavně kvůli společnosti. Identita Neslyšících je pro ni podstatná i kvůli traumatu z dětství, které se projevuje problémy se socializací; nezapadá moc ani do své rodiny, mezi slyšící už vůbec ne, nicméně ani její zapojení mezi ostatní Neslyšící není úplně hladké. I tak je to pro ni identita důležitá jak ve vnímání sebe sama, tak i při formování funkčního kolektivu: sice má jako jediná z respondentů dotazníku víc slyšících než Neslyšících přátel, v odpovědi na oblíbené aktivity ale vyjádřila preferenci Neslyšících.

Čtvrtý Neslyšící („D“) je Neslyšící spíše z kulturního než materiálního pohledu: má kochleární implantát, díky němuž, jak sám tvrdí, se ho většina problémů Neslyšících netýká. V rámci možnosti slyší, normální řeči rozumí a mluvit umí; to jsem se ale dozvěděl až v průběhu rozhovoru. Pracuje v kolektivu, který tvoří převážně Neslyšící, v prostředí se znakovalo, tak jsme při rozhovoru znakovali také - v tu chvíli mě ani nenapadlo, jak absurdní taková situace je. Oproti ostatním třem Neslyšícím znakuje velmi rychle, jako jediný z nich totiž nemá zkušenost s výukou ZJ slyšících. Chodil do smíšené školky slyšících a sluchově postižených dětí, nicméně další vzdělávání už absolvoval v běžných školách - je vyučený kuchař a stříhač. Svůj volný čas věnuje především sportu, který provozuje na poměrně vysoké úrovni - v týmu slyšících. Neslyší dokonale a zdá se, že preferuje znakový jazyk a prostředí Neslyšících, ačkoliv má oproti ostatním lepší možnost začlenit se mezi slyšící. Je kulturně Neslyšící takřka ve všech ohledech; přestože nemá v rodině jiné Neslyšící, jeho odpovědi působí spíše jako odpovědi stereotypního Neslyšícího z rodiny o několika generacích Neslyšících. Neslyšení nevnímá jako problém, za partnerku by si radši vybral Neslyšící z ciziny než slyšícího z Česka (aktuální partnerka je Neslyšící), dokonce by svému dítěti kochleární implantát nedal, i když ho sám má. V rozhovoru nebyl tolik sdílný jako ostatní, ale podle všeho je pro něj velice důležité být

Neslyšícím; zmínil situace, ve kterých vnímal svoji odlišnost od „normálních“ slyšících a v prostředí Neslyšících se cítí lépe.

Posledním mým zdrojem byla paní ze stejné organizace. Rozdíl je v tom, že je slyšící a kulturu Neslyšících vidí zvenčí, mohla tak nabídnout jiný pohled na problematiku jejich kulturní identity než oni sami, protože není jejím aktivním účastníkem. Kromě objasnění fungování celé organizace mi víceméně potvrdila moje domněnky, ale ne ve snadno citovatelné podobě.

10. Pilíř společenství - znakový jazyk

Co je definujícím znakem kultury a společenství Neslyšících? Teoretizovat se dá prakticky o všem, avšak bez patřičných podkladů zůstane hypotéza jen hypotézou. Absolutní pravdy, „teorie všeho“ nebo vlastně čehokoliv podobného se nejspíš nelze dobrat, tím méně v interpretativních vědách, ale i přes to je dobré alespoň udržovat zdání kontaktu s realitou, která může být právě tak jedna jako jedna z mnoha. Provedu-li svoji osobní abstrakci, zdá se mi, že kultura Neslyšících je bytostně spjatá se znakovým jazykem. Už jen tím, že okruh, v němž mohou být kulturní projevy srozumitelné, je určen převážně jazykem skoro v jakémkoliv případě; jazyk i symbolická podstata nejazykových projevů se z pohledu „čitelnosti“ vesměs překrývají. Pokud je jedním z důvodů existence kultury potřeba sounáležitosti a základem společenství představa společné vlastnosti, pak je jen logické, že takovou vlastností může být společný způsob komunikace. Sounáležitost hledáme tam, kde myslíme, že nám bude porozuměno.

10.1. Vyloučení, negativní definice

Na první pohled by se mohlo zdát, že k vytvoření kultury Neslyšících není důvod, že znakový jazyk nemá smysl, že důsledná výuka orální metodou má potenciál zbořit hranice kultury Neslyšících. Není tomu tak; hluchota je příliš velkým handicapem v komunikaci pomocí řeči a vede k vyloučení,⁷⁵ i v situaci kdy neslyšící nemá k dispozici znakování (např. „C“). Kultura Neslyšících je tak negativně* utvořenou kulturou nejen z pohledu teoretických rozdílů, ale i z nepopíratelně materiálního pohledu.

10.2. Deaf Gain

Byť se Neslyšící „dali dohromady“ z důvodu exkluze z většinové společnosti, znakový jazyk je i dobrým pozitivním znakem, společnou vlastností, která přesahuje hranice materiální srozumitelnosti. Mezi znakujícími není handicap handicapem. Kromě čistě věcné stránky hladší komunikace tak má dva spíše psychologické benefity: umožňuje jiné vnímání hluchoty než pouze jako handicap, a navíc je nástrojem k nalezení či vytvoření kolektivu lidí s podobnými zkušenostmi a podobným náhledem na sdílený problém. Při použití znakového jazyka odpadá jak vědomí vlastního handicapu, protože při manuální

75. Nicole R. Hiebert, *Experiences of Social Inclusion and Exclusion of Deaf Children*, Electronic Thesis and Dissertation Repository (2019).

* Na základě vyloučení z jiné nebo na základě kontrastu s jinou

komunikaci na sluchu nezáleží, tak i pocit vyloučení z konverzace a společnosti, který je běžný i mezi nedoslýchavými.⁷⁶ Naopak: znakový jazyk perfektně ladí s jinakostním paradigmatem, jelikož na něj lze nahlížet jako na prostou odlišnost, která má oproti normě v podobě mluveného jazyka výhody i nevýhody. „Deaf gain“ znakového jazyka zdaleka není jen výmyslem, psychologickým nástrojem mitigace handicapu; znakový jazyk se sice těžko dá označit za „lepší“, ale některé jeho přednosti jsou empiricky potvrzené. Například díky možnosti využití prostoru je efektivnější v popisu místností, dopravních situací nebo podobných problémů, kdy je v mluvených jazycích potřeba hodně slov na relativně snadno znázornitelnou situaci. Zároveň kvůli neustále práci s prostorem mají uživatelé ZJ lepší orientační smysl a kvůli využití mimiky jako elementární součásti komunikace (v ČZJ plní roli jak emočního zabarvení, tak i intonace v řeči nebo interpunkce v textu) jsou také lepší ve čtení neverbální komunikace. Zároveň je znakový jazyk snáze využitelný v situacích, kdy je mluvená řeč nesrozumitelná, jako například v hlučných prostředích. Kombinace těchto faktorů umožňuje vidět komunikaci Neslyšících pomocí ČZJ i jinak, než jako pouhou kompenzaci handicapu.

10.3. Tvorba společenství pomocí jazyka, pozitivní definice

I slyšící si často vytváří citové pouto ke svému jazyku. Jazyk nám pomáhá utvářet si naši identitu; v něm definujeme své zkušenosti a abstrakce z nich, pomocí něj je sdílíme s ostatními a dokonce pomocí něj i můžeme demonstrovat příslušnost k užším kulturním skupinám - naše promluva reflektuje naše okolí často silněji, než si přejeme. Jazyk je vskutku základem identity napříč celým lidstvem, u Neslyšících tím spíše, že celé vnímání sebe sama i vnímání dominantní kolektivní identity se točí okolo něj. Když Stuart Hall tvrdí, že tvorba identity vyžaduje „konstitutivní vnějšek“,⁷⁷ lze to vnímat i obráceně: funkcí identity je usnadnit hledání sounáležitosti pomocí manifestace nějakého *společného* znaku - vytváří odlišnost (ať už negativně či pozitivně), když je vytvoření odlišnosti užitečné - pak je samozřejmé, že identita bude stát a padat na nějakém definujícím znaku (ten může být základem inkluze i exkluze). Tímto definujícím znakem a zároveň i nejviditelnější manifestací identity je u Neslyšících znakový jazyk. Ačkoliv u mnoha Neslyšících není mateřským jazykem, je nejpřirozenější metodou komunikace a zároveň značně usnadňuje hledání dalších lidí s podobnými zkušenostmi. Ostatní Neslyšící (kteří jsou v „davu“ rozeznatelní především právě díky užívání znakového jazyka) se pravděpodobně setkali a setkávají s podobnými problémy. Jak na základě potřeby sounáležitosti, tak podle definice kultury jako souboru ustálených reakcí na opakující se problémy pak dává ustavení kultury Neslyšících na základě užívání ZJ největší smysl. Klíčem ke kultuře Neslyšících je proto spíše ZJ, částečně jako důsledek neslyšení, než hluchota sama o sobě. Na rozdíl od samotného handicapu je ZJ konstitutivním prvkem kolektivu nejen proto, že umožňuje materiální porozumění skrze stejný prostředek komunikace, ale i proto, že umožňuje porozumění na základě společných zkušeností.

76. Richard E. Carmen, *Hearing Loss and Depression in Adults*, The Hearing Review (2001).

77. Stuart Hall, „Who Needs 'Identity'?“, in *Questions of Identity*, ed. Stuart Hall and Paul du Gay, Verso/New Left Review, Londýn (1996).

Benedict Anderson tvrdí, že „národ“ vzniká jako představa nějakého společenství ve smyslu soudržnosti či bratrství z důvodu společné vlastnosti; v případě národa je to typicky představa společného původu nebo podobné historické zkušenosti (kultura jako kondenzát historie). V případě Neslyšících společný původ základem identifikace být nemůže, dokonce i společná historická zkušenost typická pro jiné komunity je značně omezená proto, že Neslyšící nemají výhodu místní blízkosti od narození a komunitu, kde by jejich psychologická potřeba funkčního kolektivu mohla dojít naplnění, si musí aktivně hledat. Společný znak takové komunity tudíž nebude automatický, s největší pravděpodobností nebude souviset ani s etnickým pozadím, ani s místem narození, opírá se především o společnou zkušenost; například s handicapem, vyloučením z většinové společnosti i s pojetím sebe sama. Znakový jazyk jako takový je nejen prostředkem, který výměnu informací umožňuje nejsnazší cestou, ale také výdobytkem komunity (viz Stručné dějiny Neslyšících) - symbolem úspěchu - a symbolem a poznávacím znakem společenství. Znakový jazyk je symbolem příslušnosti ke společenství i proto, že jeho užíváním člověk stvrzuje přijetí komunity; neslyšící, kteří nepoužívají ZJ, komunitu buď nenašli (zůstali v izolaci), nebo ji odmítli ve prospěch integrace do společnosti slyšících. Jelikož taková integrace není možná u všech neslyšících, ať už z důvodu odmítnutí slyšícími nebo samovolné exkluze na základě problémů s komunikací, vznikla pomocí sebezáchovných mechanismů psychiky komunita Neslyšících založená na tom, že hluchota není jen negativem a neslyšící nejsou „méněcennými“ lidmi. Jejím výsadním znakem, symbolem její existence, materiálním předpokladem její existence (efektivní komunikace) a zároveň poznávacím znamením je znakový jazyk. Neužívání ZJ tedy inherentně znamená nepřislušnost.

10.4. Slyšící a znakový jazyk

Otázka, jestli *užívání* ZJ znamená *příslušnost*, už tak jednoduchá není. Pro přiblížení se odpovědi je zásadní uvědomit si, kdo má vůbec možnost ZJ používat. Už tím, že ZJ vznikl „slyšícím navzdory“, je podmíněna kontrola ZJ komunitou Neslyšících. Kdokoliv, kdo ovládá ZJ, musel nezbytně do styku s Neslyšícími přijít. Ještě před pár lety tato podmínka platila takřka stoprocentně.

Kdo ze slyšících má motivaci se ZJ učit? Především rodina někoho sluchově postiženého, v druhém sledu lidé se zájmem o pomáhání sluchově postiženým, až v posledním jazykoví nadšenci. První dvě skupiny lidí už součástí komunity nějakým způsobem budou. Nemusí být nezbytně vnímáni jako plnohodnotní členové, nicméně už na základě frekvence kontaktu a i motivace k němu pořád budou Neslyšícím blíž, než zbytek populace; nějaký základ pro inkluzi tedy je. Obzvlášť děti Neslyšících jsou však naprosto plnohodnotnými členy: na rozdíl od leckterých Neslyšících jsou rodilými mluvčími ZJ a v komunitě se pohybují od narození. Mezi Neslyšícími, z nichž většina se narodila slyšícím rodičům a součástí společenství se stali „v první generaci“, je to docela zásadní rozdíl. Slyšící děti Neslyšících rodičů možná sice prožívají jiná traumata (a argument o společné zkušenosti tak bude o něco slabší), ale spojení se společenstvím je silnější v tom, že ani k jazyku, ani k jiným projevům kultury a komunity si nemusí hledat cestu sami.

Dalším bodem v otázce inkluze slyšících je samotná dostupnost ZJ. Znakový jazyk donedávna neměl žádný plně funkční a široce dostupný způsob zápisu. Ovládnutí ZJ tím pádem vyžadovalo kontakt s uživateli ZJ. Až dnes, v době videa v mobilu, je alespoň teoreticky možná varianta základní znalosti ZJ bez kontaktu s Neslyšícími, nicméně žádný

jazyk nelze dobře zvládnout bez kontaktu s rodilými mluvčími (nebo v případě Neslyšících s každodenními mluvčími).

Zároveň je užívání ZJ slyšícími vstřícným krokem. Slyšící vždy mají možnost znakový jazyk nepoužívat, prostým tlakem většiny si vynutit jinou formu komunikace. Rozhodnutí respektovat Neslyšící jak přijetím Neslyšícími preferovaného způsobu komunikace, tak i legitimizací výdobytku jejich společenství se tedy dá vnímat jen pozitivně a směrem k větší inkluzi oproti většině, která je vůči Neslyšícím indiferentní.

Posledním zásadním bodem je vnímání hluchoty. Jestliže má ZJ natolik výsadní postavení v rámci kultury Neslyšících i z důvodu „souznění“ s jinakostním paradigmatickým, které je samo o sobě jedním ze základních elementů společenství Neslyšících, pak zásadní rozdíl v náhledu na podstatu existence Neslyšících bude nepřekonatelnou překážkou v přijetí slyšících mezi Neslyšící. Příkladem inkluze může být „D“ - je sice sluchově postižený, ale díky kochleárnímu implantátu v zásadě slyšící - umí mluvit, většina problémů Neslyšících se ho netýká, ale přesto je plnohodnotnou součástí kolektivu, jelikož znakuje na nejvyšší možné úrovni a zároveň sdílí základní náhled na „postižení“.

Dosud nerozebranou otázkou slyšících lidí v kultuře Neslyšících jsou slyšící děti Neslyšících rodičů. Na nich je zajímavá především jejich jazyková i identitární dvojznačnost: zároveň mluví i znakují. V prostředí Neslyšících vyrostli, znakový jazyk je jedním z jejich mateřských jazyků (jsou typicky bilingvní - čeština a ČZJ) - a z pohledu vazby na prostředí Neslyšících jsou na tom lépe než leckteří Neslyšící. Rovněž často sdílejí pozici Neslyšících ve vztahu k postižení. I přes to všechno se běžně necítí být plnou součástí ani komunity Neslyšících, s nimiž je rozděluje odlišná zkušenost (exkluze kvůli vlastnímu handicapu x exkluze kvůli handicapu rodičů, nestandardnímu pohledu na hluchotu, znakovému jazyku u slyšícího člověka), ani většinové společnosti, se kterou se rozcházejí v jazyce používaném doma, paradigmatu postižení i některými kulturními vzorci Neslyšících.⁷⁸ Slyšící děti Neslyšících rodičů mají také tendenci prezentovat se jako kulturní menšina nebo alespoň jako subkultura. Nicméně v jejich případě je situace diametrálně odlišná než u Neslyšících - CODAs (Children Of Deaf Adults) zároveň *jsou* součástí obou světů a zároveň *nejdou* nebo se přinejmenším necítí být plnohodnotnou součástí ani světa Neslyšících, ani slyšících. Kromě „nezapadání“ mají často ještě jiná traumata, například tlumočení pro rodiče již od dětství, které je typické pro děti imigrantů.⁷⁹

10.5. Výlučné znaky vylučují

10.5.1. Hranice Neslyšících

A písně stárnou je z nich prach
který nám neukáže cestu
a někdy zaskočí nás divný strach
že slova znáš - a nerozumíš textu
že slova znáš - a nerozumíš textu...

(Pavel Šrut, *Někdy a někde*, 2012)

78. Karel Redlich, *CODA - Slyšící děti neslyšících rodičů*, Univerzita Karlova, Praha (2003).

79. Kristina Kratochvílová, *CODA - slyšící děti neslyšících rodičů*, Gong/Ruce.cz (2006).

Zatímco ke vzniku kultury Neslyšících vedla negativní definice vyloučením z většinové společnosti a nejsnazší vzájemnou komunikací a porozuměním mezi Neslyšícími, změnou ve vnímání své vlastní kultury povýšením znakového jazyka z nezbytnosti na silný pozitivní a konstruktivní prvek se pozice otočila. Kde dříve byla exkluze z širší a pozitivně definované skupiny („mluvících“), tam nyní může vylučovat naopak skupina Neslyšících („znakujících“). Jestliže zásadním kritériem je užívání ZJ, pak se „mimo“ dostanou nejen slyšící, ale rovněž všichni neslyšící, kteří preferují jiný způsob komunikace. To je potenciální zdroj konfliktů, protože většina slyšících nevnímá neslyšící ani sluchově postižené jako heterogenní skupinu a existují i lidé, kteří se s Neslyšícími identifikují, ale komunita Neslyšících je nepřijímá právě proto, že se cítí být definována užíváním ZJ. Příkladem mohou být například protesty proti jmenování Jane Fernandes prezidentkou Gallaudetovy univerzity v roce 2006.⁸⁰

10.5.2. Unity for Gallaudet

Jane Fernandes byla vzdělávána orální metodou,⁸¹ jejíž cílem je co nejsnazší soužití s většinovou společností, v ideálním případě plné zapojení neslyšícího mezi slyšící. V důsledku toho se učila americký znakový jazyk až dospělá⁸² a jako cizí jazyk a nedosáhla takové plynulosti jako mají rodilí mluvčí nebo neslyšící vzdělávaní v ZJ od dětství. Paradoxní je to, že její zapojení do komunity Neslyšících byla její vědomou volbou, zatímco výše zmiňovaní (plynnější) uživatelé ZJ se dostali mezi Neslyšící na základě rozhodnutí jejich rodiny; její aktivní snaha o to, aby byla zahrnuta mezi Neslyšící, by se tak podle obvyklých kritérií měla setkat s pozitivním ohlasem. To, že se tak nestalo, se ale dá vysvětlit pomocí zmiňované vazby Neslyšících a ZJ. Po jmenování dosavadní proděkanky prezidentkou se zvedla vlna protestů: mezi prvními důvody protestujících zmiňovali problematický vztah se studentstvem,⁸³ nedostatečné ovládnutí ZJ,⁸⁴ špatné manažerské schopnosti i otázku rasy.⁸⁵

Pro kulturní problémy je zcela zásadní porozumění. A právě porozumění a především reprezentace takového porozumění je možnou příčinou eventuálního odvolání Jane Fernandes. Bereme-li jako jednu z definic kultury „reakce na opakující se problémy“, pak je jen logické, že podmínkou přijetí do tohoto aspektu kultury bude sdílení oněch problémů nebo přinejmenším jejich pochopení. Fernandes se potýkala s jinými obtížemi než většina studentstva, koneckonců i její program zahrnoval inkluzi orálně vzdělávaných neslyšících a větší diverzitu módů komunikace. Mezi odmala znakujícími Neslyšícími, kteří se setkávají

80. , *Unity for Gallaudet*, Wikipedia (1. března 2020).

81. , *Jane Fernandes*, Wikipedia (1. března 2020).

82. , *Jane Fernandes Biography*, Springboard Consulting (1. března 2020).

83. , *Gallaudet Names New President*, The Washington Post (2006).

84. , *Student Protests Over Presidential Pick Return to Gallaudet U.*, The Chronicle of Higher Education (2006).

85. , *Gallaudet University*, Wikipedia (1. března 2020).

spíše s ostrakizací ZJ⁸⁶ a v duchu výdobytku komunity jsou na ZJ naopak hrdí, to vyvolalo negativní odezvu: jak může někdo, kdo sám „pořádně neznakuje“, dobře reprezentovat *znakující společenství*, obzvlášť když ani nemá *stejnou* zkušenost se ZJ a se slyšícími, a navíc ještě soudržnost Neslyšících destabilizovat inkluzí *dalších lidí s odlišnými zkušenostmi a odlišnými problémy*? Čistě materiální otázka jazykového porozumění jen přidává váhu argumentu o tom, že Jane Fernandes nebude zosobněním celé komunity Neslyšících, ani kdyby nebyly zohledněny ostatní příčiny protestů (profesní schopnosti a rasová diverzita).

Dalším zajímavým bodem těchto protestů bylo vyjádření odcházejícího prezidenta Irvinga K. Jordana, který Fernandes navrhl a během protestů podporoval.⁸⁷ Jeho pozice je ve všech ohledech jiná než pozice protestujících studentů, a to i přes to, že jeho samotného do funkce vynesly studentské protesty „Deaf President Now“.⁸⁸ Sám není typickým Neslyšícím v tom, že je ohluchlý - jeho zkušenost tak bude diametrálně odlišná od prelingválně neslyšících.⁸⁹ Zároveň zažil první boj za emancipaci v šedesátých a sedmdesátých letech, ve kterém šlo spíše o samotné právo na existenci menšiny sluchově postižených než o její hranice a kulturní problémy (které nejsou přímo existenční). Proto dává smysl jeho podpora inkluze alespoň v rámci širší skupiny sluchově postižených, jednak proto, že má pochopení pro boj vyloučené menšiny díky vlastní angažovanosti v emancipaci neslyšících/Neslyšících (detailnější diferenciaci se nedá dostatečně přesně časově určit), ale i proto, že je sám reprezentantem jiné skupiny než protestující. Kromě toho Fernandes dosadil do pozice proděkanky bez správného procesního jednání se správnou radou univerzity, a pak se zasloužil o její jmenování prezidentkou; jeho postoj vůči ní je tak naprosto konzistentní ze všech úhlů pohledu. Zároveň to byl on, kdo zdůrazňoval kulturní aspekt protestů, to, že jádrem problému je pojetí toho kdo je a kdo není neslyšící či Neslyšící;⁹⁰ zpochybnil nárok komunity Neslyšících na univerzitu ve prospěch inkluzivní univerzity pro sluchově postižené⁹¹ a takřka obvinil Neslyšící z nacionalismu. Byť byly otázky kultury nesporně součástí kontroverze, odpovědi ze strany protestujících bylo to, že jde především o nepřijatelnost Fernandes jako osoby než jako reprezentantky „ne dost Neslyšících“ a hlavním důvodem jsou její manažerské schopnosti a špatný vztah se studentstvem.⁹²

10.6. Důsledky

Proč je potřeba se zabývat vztahem komunity Neslyšících k ZJ? Navíc v Česku ani neexistuje instituce podobného významu jako Gallaudetova univerzita, a masové protesty Neslyšících tu také nehrozí. Přesto však má i Česká republika svůj pytel problémů, které s

86. Harlan Lane, *Pod maskou benevolence*, Karolinum, Praha (2013).

87. Irving King Jordan, *Deaf Culture and Gallaudet*, The Washington Post (2007).

88. , *Deaf President Now*, Gallaudet University (2013).

89. , *The World of the Deaf*, The Washington Post (1978).

90. Susannah Fox and Maeve Duggan, “Health Online 2013,” *Pew Research Center’s Internet*, Pew Research Center, (2013).

91. Irving King Jordan, *Deaf Culture and Gallaudet*, The Washington Post (2007).

92. , *Gallaudet Names New President*, The Washington Post (2006).

problematikou jazyka a jeho role v kultuře Neslyšících bytostně souvisí.

10.6.1. Rodinné zázemí

První část z nich se týká rodiny a dědičnosti hluchoty. Většina Neslyšících se totiž rodí slyšícím rodičům (z respondentů 70,6%,* v USA až 95%;⁹³ rozdíl ve výsledcích se dá vysvětlit kombinací větší míry dědičnosti i záběrem dotazníku - šířil se snáze mezi do komunity Neslyšících velmi integrovanými lidmi) a ti tak mají zásadní roli při integraci svých dětí mezi slyšící nebo Neslyšící. Někteří si možná ani neuvědomují, jak moc na jejich rozhodnutích závisí psychické pohodlí jejich dětí.

Bohužel ani to, že se rodina neslyšících naučí znakový jazyk, stále není samozřejmostí.⁹⁴ Příčiny mohou být různé, ať už vědomé nebo nevědomé (nedostatek zájmu, schopností, prostředků atp.), například to, že znakování je velmi viditelná věc a vede k vyloučení z „normální“ (slyšící) společnosti, to, že učit se znakovat znamená připustit, že je dítě neslyšící, příčinou může být i víra v medicínské řešení problému (např. kochleární implantát) nebo třeba i nedostatek času nebo finančních prostředků na učení ZJ.⁹⁵ Nezávisle na důvodech se neznakování se projeví v mnoha ohledech, ať už jde o celkové psychické pohodlí dítěte a o sklon k psychickým poruchám,⁹⁶ o prospěch ve škole, o socializaci s vrstevníky nebo o charakter kulturních vazeb.⁹⁷

Ačkoliv je cílem orální metody lepší integrace mezi slyšící, spoléhání se na odezírání v každodenní komunikaci nebo redukování kontaktu na absolutní minimum (často ještě znásobené internátní školou) logicky ústí ve stres a často i odcizení s rodinou, jež neznakuje. Především pro malé neslyšící děti je absence ZJ problematická, jelikož neumějí psát („C“ si s některými členy rodiny píše, ale celkově s nimi tolik nekomunikuje). Diskomfort v domácím prostředí a nedostatek těsného kontaktu, který umožňuje jen dobrou metodu komunikace, si pak Neslyšící mohou „vynahrazovat“ komunitou, ve které mají navíc lepší možnost tyto své zážitky sdílet a kde jejich handicap není považován za handicap.

93. Ross E. Mitchell and Michael A. Karchmer, *Chasing the Mythical Ten Percent: Parental Hearing Status of Deaf and Hard of Hearing Students in the United States*, Gallaudet University (2002).

* Viz Otázka č. 22 z přiloženého dotazníku

94. Jodi Gray, *Why Parents of Deaf Children Don't Learn Sign Language*, DeafEd.net (3. března 2020). (přístupné pouze s IP adresou z USA)

95. Jamie Berke, *Parents of Deaf Children Not Learning Sign Language*, VeryWellHealth (2019).

96. Mark T. Greenberg, "Family Stress and Child Competence: The Effects of Early Intervention for Families with Deaf Infants," *American Annals of the Deaf* **128**(3)Gallaudet University Press, (1983).

97. Nicole R. Hiebert, *Experiences of Social Inclusion and Exclusion of Deaf Children*, Electronic Thesis and Dissertation Repository (2019).

Potřeba sounáležitosti je relativně silná a nedostatečnost jedné úrovně sociálních vazeb bývá často kompenzována intenzivnější vazbou na jinou sociální skupinu. Takové skupiny, které se při svém utváření opírají o nějakou myšlenku nebo představu - andersonovské *imagined communities*⁹⁸ jako například národy, některé subkultury nebo i společenství Neslyšících - mají výhodu abstraktnosti: většina příslušníků se navzájem nezná, představa o tom, kdo je a kdo není „členem“ je relativně vágní a pocit sounáležitosti se nemusí opírat o každodenní kontakt (viz fandění při Olympijských hrách), jsou proto celkem přirozeným prostředkem naplnění potřeby sounáležitosti. Velkou vnitřní soudržnost komunity Neslyšících a do jisté míry i odcizení některých Neslyšících od slyšících tak lze vysvětlit nejen nepohodlím v kontaktu „se světem“, ale i neuspokojivým domácím zázemím.

10.6.2. Školní prostředí

Nejen doma, ale i ve škole (jejíž výběr je taktéž závislý na rodičích) nastává paradoxní situace, kdy zamýšlená integrace a inkluze vede k přesnému opaku - vyloučení - a to dvojím: jak z většinové společnosti slyšících, tak z komunity Neslyšících. I pokud se běžná škola snaží vyjít neslyšícím vstříc z hlediska využití kompenzačních pomůcek nebo metod výuky nebo jiných záležitostí vztahu dítě-škola, výhodu komfortního kolektivu škola zajistit nemůže. Oproti tomu školy pro sluchově postižené, nezávisle na hlavní metodě komunikace, už mají přednost v tom, že dítě není jediné „s postižením“; snáze si tak hledá referenční skupiny, má lepší příležitost navazovat vztahy s lidmi s podobnou zkušeností a méně často zažívá pocity vyloučení.⁹⁹ Rozhodnutí poslat neslyšící dítě do běžné školy tak sice může být motivované mj. lepší akademickou úrovní, ale ta je vyvážena horším psychologickým prostředím, které v horších případech vede k šikaně a jiným závažným potížím. Dokonce i pro studenty, jejichž hlavním komunikačním prostředkem je mluvený jazyk, představuje vyloučení zásadní problém (i na univerzitě) a hledání kolektivu lidí s podobnými zkušenostmi cestu k jeho řešení; na úrovni základní nebo střední školy mají děti podstatně menší možnost se k takovému kolektivu dostat svépomocí a exkluze „inkluzí“ se tak pro něj snadno stává bezvýchodnou.

It helps to know students who understand how frustrating it can be if something isn't accessible. If you're culturally Deaf, find out whether your university has a BSL society. If not, the students' union could help you set up your own, or another university nearby might have an active club for you to join.¹⁰⁰

Prostředí, kde se znakuje, má navíc tu výhodu, že na postižení „vevnitř“ skupiny nezáleží; je k dispozici nejen společenství lidí s podobnými zkušenostmi a stejným elementárním náhledem na povahu postižení, ale i relativně nejhladší způsob komunikace, který je sice radikálně odlišný od většinového a jako takový inherentně k vyloučení z většinové společnosti vede, nicméně to nastává často i u „mluvících“ neslyšících a v rámci

98. Benedict Anderson, *Imagined Communities*, Verso/New Left Books, Londýn (2006).

99. Joy Jarvis, „Exclusion by inclusion? Issues for deaf pupils and their mainstream teachers,” *Education 3-13* 30 Association for the Study of Primary Education, (2002).

100.

Siva Vaidhyanathan, *Violating our privacy is in Facebook's DNA*, The Guardian (20.12.2018, accessed 28.4.2020).

konkrétního společenství Neslyšících je naopak inkluzivní. Nabízí se tedy otázka, jestli je zdánlivá příslušnost k většině prospěšnější než příslušnost k z pohledu psychologického pohodlí funkčnější, ale se slyšícími relativně odcizené menšině Neslyšících.

10.6.3. Metody komunikace při výuce

Neznamená to, že by se neslyšící při výuce neměli setkat s mluveným jazykem. Porozumět například češtině je naprostou nezbytností i v případě, že veškerá komunikace se státními orgány bude přizpůsobena Neslyšícím. Zásadní je to, aby se neslyšící děti se znakovým jazykem setkaly, a měly tak na výběr. „Mluvit“ se totiž nenaučí každý - „C“ chodila do běžné školy a ani v její rodině nikdo neznakuje; její řeč je sice po chvíli zvykání srozumitelná, nicméně od prvního slova je poznat, že je neslyšící. Možná i z důvodu dětství v kolektivu slyšících patří k pouhým 8% respondentů, kteří mají více slyšících než Neslyšících přátel (viz dotazník, otázka 27),* ale odpovědi na další otázky (15, 24, 26 a 28) ukazují silnou vazbu na Neslyšící a preferenci kolektivu Neslyšících. Výuka mluveného jazyka a výuka znakového jazyka přece nemusí být vzájemně exkluzivní, oboje přináší značné výhody (dosud jsem se nesetkal s existencí čistě znakových vzdělávacích institucí v ČR). Pro zajištění nejméně problematického soužití je důležitý respekt vůči preferovanému způsobu komunikace i vůči individualitě Neslyšících především v dětství, kdy je možnost rozhodovat sám o sobě podstatně omezenější; dá se tak vyhnout mnohým nepříjemným situacím a traumatům. Výuka v ZJ od dětství je zásadní i pro plynost v ZJ - cizí jazyky se v dospělosti učí hůře a málokdy nabydou takové plynosti jako u rodilých mluvčích, což vede k vyloučení i ze skupiny Neslyšících jako v případě Jane Fernandes. K tomu je potřeba i vzdělaných až osvícených lékařů, kteří hluchotu diagnostikují, jelikož mají velký vliv na rozhodování rodičů neslyšících dětí.

Dva Neslyšící, s nimiž jsem dělal rozhovor, také studovali nebo studují VŠ. Vysoké školství je od nižších stupňů odlišné nejen povahou kolektivu, ale také obsahově a jazykově. Český znakový jazyk, ačkoliv existoval již ve čtyřicátých letech *devatenáctého* století, nemá z důvodu diskontinuity užívání ZJ v Česku i diskontinuity vzdělávání Neslyšících dostatečný pojmový aparát pro obsáhnutí většiny akademických oborů, proto je pro studium na VŠ kromě tlumočení (které stejně není zvlášť běžné) zásadní i způsob zprostředkování češtiny. „C“ se se systémovou podporou vůbec nesetkala a byla závislá na psaných materiálech od vyučujících a především od spolužáků. Oproti tomu „A“ nebyl jediný Neslyšící v ročníku a k dispozici měli jak tlumočníky, tak zapisovatele, nicméně jejich aktivity nebyli dostatečně koordinované a občas se museli obejít bez nich, navíc někdy nebyla jejich asistence k ničemu kvůli špatné koordinaci s vyučujícími nebo kvůli (ne)schopnosti asistentů smysluplně předat sdělení přednášejícího. V dnešní době technologií umožňujících ne sice stoprocentní, ale v rámci možností přijatelný převod řeči na text i jednoduchosti záznamu přednášky to považuji za systémové selhání. Jsou to totiž právě dnešní Neslyšící studenti VŠ, kteří už tvoří a v následujících letech budou tvořit intelektuální oporu Neslyšících a jejich příklad má potenciál změnit přístup Neslyšících ke vzdělání celkově.

* V rozhovoru také uvedla, že při VŠ studiu měla tlumočníka až při Státní zkoušce a instrumentální při překonávání handicapu byli slyšící spolužáci

10.6.4. Předmět „znakový jazyk“

Všichni tři plně neslyšící (ke společenství Neslyšících se hlásí všichni čtyři, ale „D“ má kochleární implantát a z pohledu většiny situací „slyší“) mezi problémy vzdělávacího systému zmiňovali i to, že se ve škole učí hodně češtinu, o něco méně angličtinu, ale že český znakový jazyk se neučí vůbec (i když v něm probíhá část výuky). Tento problém se ZJ ale nemá snadné řešení v podobě zavedení takové výuky: není totiž jasné, co by mělo být jejím obsahem. Český znakový jazyk doposud nemá ani oficiální podobu, ani oficiální referenční rámec jazykových kompetencí - jinými slovy stát nemá k dispozici ani prostředky, jak měřit úroveň mluvčích ČZJ, natožpak pedagogický plán výuky o ČZJ. Tomu chybí jak politická vůle, tak i teoretický fundament, jelikož komunistický režim ZJ potíral a od té doby se akademická tradice nestihla znovu vybudovat. Sestavit referenční rámec navíc není vůbec lehký úkol, protože kvůli potírání ZJ ve všech významných informačních kanálech se ČZJ vyvíjel takřka izolovaně ve všech větších městech; důsledkem je velké množství relativně odlišných dialektů napříč republikou. Ještě k tomu je značný rozdíl v projevu generací, které se učily znakovat před rozšířením internetu a po něm; kromě místních hranic tak vzniká ještě věková. Ani obsah literární složky potenciálního jazykového předmětu není snadno určitelný - domácí „literatura“ je teprve v zárodku a rozbor nejvýznamnější znakové literatury, americké, by vyžadoval třetí cizí jazyk (po češtině a angličtině ještě americký znakový jazyk). Tak jako tak, přizpůsobení výuky Neslyšícím zůstává výzvou jak pro slyšící, tak i pro nastupující generaci zdejších Neslyšících pedagogů (v mém šetření to bylo 9 z 85 respondentů, přibližně 10%).

10.6.5. Komunikační kompetence Neslyšících, tlumočení

Z výsledku dotazníku se jazykové kompetence Neslyšících zdají být velmi dobré (viz otázky 18 a 19); co je však nejzajímavější je jejich rozložení a využití. Často se zdůrazňuje, že Neslyšící nerozumí vždy češtině, jelikož je to pro ně cizí jazyk, navíc strukturou i způsobem zápisu (jedním z důsledků jsou pravopisné chyby, typicky v psaní dlouhých a krátkých samohlásek nebo chyby relativně běžné i mezi slyšícími jako i/y, -ě/-je, -ě/-ně apod.) významně odlišný od ČZJ. Ačkoliv je to velmi reálný problém především v úřední komunikaci, ale i v porozumění odborným a uměleckým textům, na vztahu Neslyšících k češtině se to podle mého šetření* neprojevuje tolik, kolik by se dalo očekávat. Tři čtvrtiny respondentů rády čtou, 94% z nich dokonce rádi píšou a většina z nich pravidelně sleduje média v češtině (55% pravidelně čte noviny, drtivá většina získává informace z internetu, kde je zatím obsahu v ČZJ velmi málo). Kromě toho více než polovina z nich navštěvovala školy s výukou v češtině. V rozhovorech také uvedli, že občas, když není k dispozici tlumočník (jichž je chronický nedostatek, přibližně 100 na 7600 prelingválně neslyšících), si se slyšícími píšou. V běžné komunikaci tak nemusí být čeština Neslyšících dokonalá, ale zdá se, že dostačující nebo v základních ohledech funkční je. Přesto však má snažení neziskovek jako např. Tichý Svět o *deaf-friendly* webové stránky a úřední dokumenty smysl - jsou totiž nezřídka obtížně srozumitelné i pro slyšící, natožpak pro Neslyšící, kteří se s administrativními a medicínskými pojmy setkají párkrát za život a jejichž vzdělání bylo především ve starší generaci značně zanedbáno nebo dokonce přímo omezováno komunistickým režimem. Zároveň lze jen uvítat snahu o

* Je možné, že v mém průzkumu došlo ke zkreslení v důsledku UJ-efektu.

zjednodušení komunikace ve vypjatých situacích, třeba pomocí aplikací nebo „kartiček pro Neslyšící“ zlínských hasičů.

Čím více jazyků člověk umí, tím snazší je učit se nové. Zdá se, že toto platí i v případě Neslyšících. Všichni, se kterými jsem dělal rozhovor, se anglicky naučili ve škole a v cizině se anglicky domluví (pomocí psaní). Valná většina respondentů umí nějaký cizí jazyk alespoň částečně (mezi slyšícími 79% k roku 2016).¹⁰¹ To je podstatné při cestování (všichni čtyři z rozhovorů cestují rádi a poměrně často), kdy využití tlumočníka není možné, ale přesto je potřeba se domluvit. Z rozhovorů jsem se rovněž dozvěděl, jak moc je v komunikaci nejen v cizině, ale i v ČR důležitý smartphone: umožňuje psaní a v cizině i překlad (např. pomocí Google Translate). Mezi pomůckami usnadňujícími dorozumění v takřka jakýchkoliv situacích ho zmiňovali všichni čtyři. Přestože všichni také vypíchlí nedostatek tlumočnicků jako jeden z nejzásadnějších problémů, „A“ i „B“ přiznali, že vyřizování tlumočníka je na dlouho (platí je stát a kvůli nedostatku se na jejich služby poměrně dlouho čeká) a že někdy jdou na úřad s mobilem místo tlumočníka, protože je to rychlejší. I tak jsou jisté situace, jako třeba společenské akce nebo složité, na kontext a jemnost citlivé situace, které pomocí telefonu vyřešitelné nejsou. Potenciálním způsobem řešení nedostatku tlumočnicků může být zavedení kurzů ZJ pro slyšící na úřadech, v nemocnicích atd. Oproti tlumočnickům by nebyla nezbytná tak vysoká úroveň jazykových schopností a zároveň se užší okruh témat snáze učí; ani by se to nemuselo týkat příliš velkého počtu lidí. Věřím, že státní podpora takového projektu (zavedení alespoň ve státních orgánech) by se setkala s příznivým ohlasem samotných Neslyšících i neziskovek. Dalším krokem by mohlo být uznání ČZJ jako menšinového úředního jazyka po vzoru Rakouska či některých států USA nebo zvýšení kvóty otitulkovaných pořadů v televizi.

Pro Neslyšící ale není podstatný jen kontakt se slyšícími. Téměř čtyři pětiny dotázaných se znají s Neslyšícími z jiných států a třetina z celkového počtu udržuje pravidelný kontakt. Znakové jazyky nejsou vzájemně srozumitelné, takže komunikace mezi Neslyšícími z různých míst není o nic snazší než mezi slyšícími, navíc Neslyšících všude je podstatně méně a navazování kontaktu je tak výrazně těžší. Jiný znakový jazyk umí úctyhodných 88% respondentů (k tomu čeština nebo ČZJ, jedno jako mateřský a druhé jako první cizí, často ještě cizí mluvený jazyk) napříč všemi věkovými skupinami! Necelých sedmáct procent dokonce ovládá více než dva znakové jazyky! Celkově to svědčí o značné provázanosti komunit Neslyšících hranicím i jazykovým bariérám navzdory. Tento jev je ale překvapivý jen na první pohled: je třeba si uvědomit, že kulturně jsou si Neslyšící napříč zeměmi blíží než Neslyšící a slyšící a nezdědkakdy i než slyšící nevzájem. Kulturní mechanismy jsou si totiž velmi podobné; Neslyšící se setkávají s takřka identickými problémy handicapu a vyloučení. Při dalším odkazu na definici kultury pomocí ustálené reakce na opakující se problém je pak do jisté míry oprávněné tvrdit, že základ kultury Neslyšících v podobě znakového jazyka a prevalence jinakostního chápání hluchoty je stejný pro Neslyšící na celém světě. Rozdíly pak budou spočívat v materiálních okolnostech, „stadiu vývoje“* komunity a podstatně méně na rozdílech většinových kultur.

101.

Božena Půbalová, *Čtyři z pěti Čechů se domluví cizí řečí*, Český statistický úřad (2016).

* „Nejpokročilejší“ je USA díky kontinuitě výuky i umění v ZJ, Gallaudetově univerzitě i akademické podpoře jiných institucí, velmi dobře je na tom ještě Francie a Velká Británie, relativně nejhorší je pak situace Neslyšících v zemích třetího světa.

Jazyková odlišnost sice kontakt neusnadňuje, ale myšlenka znakového jazyka jako prostředku, který je zároveň chloubou společenství Neslyšících, jeho poznávacím znamením i nástrojem minimalizace handicapu, je rovněž společná všem Neslyšícím nezávisle na místních podmínkách. Tento jev reflektují také například Tiché zprávy - významná část jejich zpráv je převzata z komunikačních kanálů amerických Neslyšících.

11. Identita a její projevy

Když se řekne „kultura“, zdaleka ne každý si představí, jakým způsobem se utváří společenství, prostředí, ve kterém je naše sdělení srozumitelné díky společnému jazyku a společné zkušenosti nebo dokonce obvyklá řešení běžných problémů. Často máme tendenci vnímat kulturu ne skrze její podstatu, ale spíš pomocí jejích projevů jako je umění, svátky a rituály, symboly a reprezentativní znaky (vlajky, barvy, oblečení...), nebo v jejích politických souvislostech. V této části bych se rád zabýval významem těchto projevů v našem chápání kultury Neslyšících i v jejich uvažování o tom, „kdo je tady Neslyšící“.

11.1. Symboly

Většina kulturních skupin má nějaké svoje poznávací znamení. Může to být jazyk, charakteristické oblečení, jiné módní doplňky, tetování nebo i velmi konkrétní symboly jako znaky, odznaky, vlajky apod. Na rozdíl od mnohých subkultur, Neslyšící nejsou poznat na první pohled. Ani oblečením, ani tělesnou zvláštností, ničím - dokud nezačnou znakovat. Pokud nemají placku nebo něco podobného s logem či názvem nějaké spřátelené organizace jako např. ČUN, ASNEP, Tichý Svět, Pevnost atd., zůstane znakování *jediným* identifikačním znakem Neslyšících v běžném kontaktu. Neznamená to ale, že by společenství Neslyšících nemělo vlastní *znaky* a vlastní symboliku, jen není evidentní a dál neodlišuje už tak často exkludované jedince, jako spíš usnadňuje orientaci ve veřejném, ale podstatně anonymnějším prostoru organizací, firem, spolků - a na internetu.

11.1.1. Vlajka

Neslyšící na celém světě mají svoji vlajku. Možná už jste se s ní někdy setkali, například na popularizačních materiálech, na některých *deaf-friendly* institucích či památkách v zemích, které takové instituce mají nebo na titulní straně maturitní práce Terezy Šafkové z roku 2012/13.¹⁰² Vypadá takhle:

102.

Tereza Šafková, *Vzdělávání neslyšících v České republice*, Gymnázium Jana Keplera, Praha (2013).

Vlajka sluchově postižených

Problém je v tom, že jí moc často neuvidíte na materiálech samotných Neslyšících. Ačkoliv jejím účelem je reprezentace sluchově postižených celkově v její tmavomodré variantě a reprezentace Neslyšících v její tyrkysové podobě, příliš se neujala. Proč? Její užití je problematické hned z několika důvodů. Sdílení jednoho jediného symbolu napříč skupinou lidí tak heterogenní, jako jsou sluchově postižení, samo o sobě není šťastné, jelikož cílová skupina je definovaná celkem arbitrárně na základě pohledu většiny a sama o sobě nepřemýšlí jako o jedné entitě (nedoslýchaví se snaží svůj handicap minimalizovat kompenzačními pomůckami a zařadit se do většinové společnosti, ohluchlí jsou odlišní v tom, že byli slyšící, oproti tomu Neslyšící často nevnímají hluchotu vůbec jako postižení). Nedostatečná informovanost o užití nebo černobílé provedení také vedou ne ke snazší orientaci, ale naopak k dezinformaci a zmatení, například užití k indikaci přítomnosti indukční smyčky pro naslouchadla.

Avšak kromě praktických problémů s užitím symbolu „přeškrtnutého ucha“ jeho rozšíření nenahrává ani jeho obsah a význam. Zaměřuje se totiž na handicap a prakticky neumožňuje jiné než negativní vnímání. Konzistentně upozorňuje na nedostatek, absenci sluchu nebo alespoň jeho nedokonalost, což samozřejmě nemůže být povzbudivé sdělení. Vyobrazení kompenzačních pomůcek (inv. vozík, naslouchadlo...) sice není v důsledku o moc lepší, ale je méně přímé a nezakládá tolik představu nedostatečnosti člověka, proti které se především Neslyšící ostře ohrazují. Z toho důvodu mají všechny symboly Neslyšících navržené Neslyšícími pozitivní zprávu: být Neslyšícím neznamena jen neslyšet, ale je to obohacující zkušenost s výhodami i nevýhodami; je to něco, *na co může být člověk hrdý*, a právě výrazem tohoto pocitu jsou ony symboly. Takřka bez výjimky zobrazují *ruce*, ať už samostatně nebo v heraldické apropiaci nějakého znaku ze ZJ. Tyto symboly se objevují prakticky všude, kde je třeba indikovat vstřícnost vůči Neslyšícím i v logách organizací Neslyšících a pro Neslyšící. Symbol dvou rukou „za sebou“ byl mezinárodně uznán symbolem znakového jazyka, symbol dvou rukou v opačných orientacích zase symbolem překladu ZJ.

Symbol tlumočení ZJ

Návrh na „Mezinárodní vlajku Neslyšících komunit“ nakonec nebyl valným shromážděním Světové federace Neslyšících schválen, nicméně i přes to jde o zajímavý projekt, jehož logika demonstruje přístup Neslyšících k vlastní identitě.

My biggest dream was to have a flag, as a lot of people identify themselves immediately with that particular strong symbol. Why a flag? Simply because when you see one, you can feel (or not) at home. When you see a flag, in a few seconds you know visually what that means, and who is there. Finding a Deaf flag in the crowd, instantly you would know that there is another person like you who will accept who you are! You instantly know that you will find sign language, or at least someone who knows to communicate with you. It's a treasure we need to focus on. It's time to have to a strong symbol. Time to say: I am, you are, and we will be together. So I decided to engage myself on a Deaf flag project for our whole sign community.

[...] The fundamental aim of having a flag is saying: with sign language WE ARE, WE CAN, and we WILL.

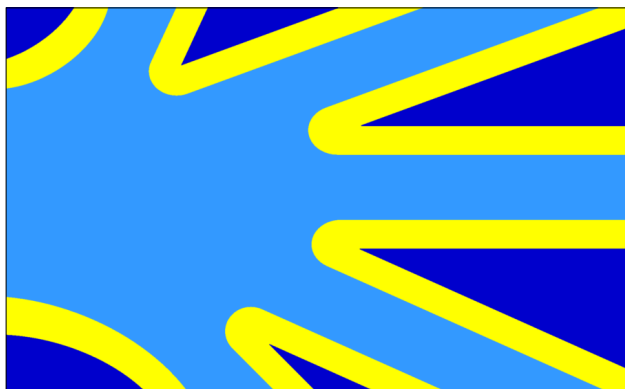
It's time for us to choose an emblem, and be proud of our rich Deaf communities and show it to the world.

It's time to mark our rich history for our Deaf children.

It's time to focus and implement and develop our excellence.

Hands out, head on, and let's go. It's our time. Now.

(Arnaud Balard, autor vlajky, pro blog The Limping Chicken, 2015)

Sign Union Flag

11.1.2. Loga a názvy

Zatímco vlajka, byť ne mezinárodně uznaná, nese jednoznačně pozitivní sdělení, z prezentace jednotlivých organizací nebo sdružení lze vyvozovat i další závěry. S výjimkou ASNEP, což *není* organizace specificky pro Neslyšící, je Ulita takřka jedinou takovou skupinou, která na svém logu symbol rukou vůbec nemá. Dokonce i festival Jeden svět v rámci inkluзивity zařadil do programu nezanedbatelné množství akcí pro Neslyšící a tento fakt reflektují i jeho stránky: s rozšířením prohlížeče jsou *deaf-friendly* a akce zpřístupněné Neslyšícím jsou označeny symbolem rukou. Ruce jsou evidentně široce srozumitelným symbolem Neslyšících - ani jedna organizace nemá ve svém logu např. ucho.

Ještě o něco zajímavější než loga jsou ale názvy. Asociace organizací neslyšících, nedoslýchavých a jejich přátel (ASNEP) nebo Česká unie neslyšících mají významově neutrální názvy, ze kterých se nic zvláštního usuzovat nedá. Oproti tomu Pevnost, Tichý svět nebo Ulita k interpretaci přímo vybízejí. Svým způsobem reflektují postoj Neslyšících vůči většinové společnosti. Evokují uzavřenost, izolaci, paralelní svět, hranice... Nedá se říct, že by nesly jakékoliv poselství o integraci, dialogu nebo čemkoliv jiném, naopak vyjadřují striktní oddělenost světů slyšících a Neslyšících. Neslyšícím totiž o integraci nejde. Ta by se musela realizovat skrze medicínské, deficitní paradigma a znamenala by úpadek znakování, což jde proti celému smyslu kultury Neslyšících a existence jejich komunity, tudíž bude pro významnou část z nich nepřijatelná. O paralelní společnosti v plném významu se mluvit nedá, protože Neslyšících je relativně málo a kontakt se slyšícími je z praktického hlediska nutný a dokonce prospěšný, nicméně speciálně kultura Neslyšících, její symboly, její reprezentace atd. je vnímána jako výsadní záležitost Neslyšících a pokusy o „vměšování“, byť třeba dobře myšlené, se tak mohou setkat se značným odporem a nepochopením. Cílem Neslyšících se nezdá být ani integrace, ani plná paralelní společnost, koneckonců většina z nich pochází ze slyšících rodin a s rozumnou dávkou pravděpodobnosti budou i jejich děti slyšící, ale spíše oboustranně přijatelný *modus vivendi* v materiálních otázkách a co největší autonomie v otázkách kulturních. Jinými slovy slyšící zdaleka nejsou „říše zla“, ale veškeré pokusy „o pomoc“ musí respektovat jinakostní paradigma Neslyšících - akceptovat Neslyšící takové, jací jsou a nesnažit se je

„napravit“ - má-li uspět.

11.2. Rituály a společenské aktivity

Jakákoliv kultura, která s sebou nese více významů než jen každodenní mezilidskou interakci, vyžaduje nějaký způsob utvrzování těchto přesahů. To se typicky realizuje pomocí rituálů a „společenských“ či „kulturních“ akcí. Různé aspekty kultury nebo kolektivního zpracovávání daného problému mají různé projevy, třeba církve a náboženský rozměr se uskutečňují v individuálních rituálech, společných obřadech a svátcích, zatímco individuální rituály v souvislosti s politickým aspektem kultury prakticky neexistují. Subkultury nebo umělecké skupiny zase nemívají svátky a rituální periodizaci času tak často jako jiné úrovně společenského soužití.

Imagined communities, čili společenství, jejichž existence je ukotvená spíše myšlenkou než přímým kontaktem nebo jinými materiáliemi, potřebují organizované potvrzování vlastní existence o to víc, že nestojí na nevyhnutelném, ale na představě, v zájmu sebezachování tak takovou představu musí cíleně živit. Státy nebo národní celky mají těchto prostředků požehnaně, od voleb přes státní svátky až po Olympijské hry. Oproti tomu kultura Neslyšících v Česku ještě před třiceti lety prakticky neexistovala a dodnes není příliš sjednocená („B“ mezi hlavními problémy zmiňoval nejednostnost a dezorganizovanost mezi Neslyšícími), navíc nemá oporu etablovaných společenských institucí (stát, církev, univerzity). Vývoj centralizovaných rituálů u nás tak má zpoždění i vůči západní polovině Evropy, kde se pořádají pravidelnější a rozsáhlejší setkávací akce přímo Neslyšících, zatímco u nás jsou oproti západní Evropě běžnější popularizační akce a konference o Neslyšících pro slyšící. Spíše než pomocí státních svátků nebo vzdělávání se tak kulturní identita Neslyšících bude utvrzovat jinými způsoby. Status „svátku“ by mohl mít snad jen Mezinárodní den Neslyšících, který slaví nejen popularizační agentury, ale i sami Neslyšící.

Kvůli tomu, že Neslyšící u nás nemají zatím propracovanou jednotnou strukturu, je jen málo věcí fungujících napříč celou komunitou a ta také nepůsobí zvlášť celistvě, je potřeba upevňování identity hledat v individuálnějších úrovních. Na té nejzákladnější to bude opět potřeba sounáležitosti a vyloučení z většiny, ale jak přesně se kultura Neslyšících realizuje? Jako první přijdou na mysl „tradiční“ společenské události jako např. divadla, koncerty, výstavy apod., případně společenské sportovní události. Nicméně průzkum jim zásadní roli úplně nepřisuzuje, kulturní akce pro Neslyšící typu divadlo nebo koncerty v ZJ navštěvuje jen asi třetina dotázaných, což se v mezích statistické odchylky shoduje s účastí na stejných nespécifických akcích. Z pohledu Neslyšících nejinkluzivnější typ kulturní události, výstavy, dopadly ještě hůře s necelou pětinou respondentů. Neslyšící z rozhovorů se kromě „D“ sice vyjádřili, že nějakou dobu na podobné společenské události chodili, nicméně zásadní to pro nikoho z nich není a věnují se spíš jiným věcem.

Těžiště každodenního udržování povědomí o bytí Neslyšícím tak přece jen musí spočívat v setkávání. Minimálně mezi těmi, jejichž hlavní komunikační prostředek je znakový jazyk, jsou totiž možnosti lidského kontaktu značně omezené a ve většině případů se tak týkají jiných Neslyšících. Napříč různým demografickým údajům bylo setkávání se s dalšími Neslyšícími nejpopulárnější z daných aktivit u více než 75% odpovědí. Především respondenti s dalšími Neslyšícími v rodině vykazují větší tendenci účastnit se akcí pro Neslyšící, zatímco jediní Neslyšící v rodině a Neslyšící z běžných škol se více setkávají se slyšícími.

Síla mezilidských vazeb souvisejících s identitou Neslyšících je patrná i při výběru partnera. Nikdo z dotázaných nepochází z rodiny s jen jedním Neslyšícím rodičem, rovněž partneri či partnerky respondentů jsou téměř ze tří čtvrtin Neslyšící. Ti, jejichž partner je slyšící, navíc pocházejí převážně z rodin bez dalších Neslyšících. Při otázce, jestli by za partnera chtěli spíše slyšícího z Česka nebo Neslyšícího z ciziny, také z 93% preferují slyšící z Česka, zatímco v ostatních skupinách není trend tak silný. Celkové výsledky této otázky byly pro mě docela překvapivé, především když se srovnají s otázkou na rodiče a aktuální partnery. Odpověď "Slyšícího z Česka" má totiž dokonce mírnou převahu, což jinak „neladí“ s kulturní blízkostí Neslyšících navzájem, a ukazuje to tak silný vztah k Česku konkrétně. Na ten jsem se ptal i Neslyšících v rozhovorech, a ačkoliv všichni rádi cestují, „napořád“ by se stěhovat nechtěli. Zmiňovali mj. to, že i ostatní země mají ve vztahu k Neslyšícím svá negativa, například omezenější trh práce pro mladé Neslyšící, ale jako hlavní důvod vesměs uváděli to, že právě tady mají kamarády a známé. Problém s navazováním kontaktů i podstatně omezenější okruh lidí, s nimiž kontakt vůbec navazovat lze, tak mohou být příčinou zdálnivého pouta k Česku. Charakter sociálních vazeb Neslyšících by si jistě zasloužil hlubší průzkum, nicméně ten je mimo záběr mé práce.

Soudržnost komunity i představu vlastní identity tak neudrhuje ani tolik umění, které v našem prostředí ještě není tak rozvinuté jako např. v USA, ani organizované rituály a společenské akce, jako spíše stálá aktuálnost potřeby společenství, v němž bude Neslyšícím porozuměno a v němž budou moci hledat oporu při řešení svých problémů. Neslyšící tím pádem *nejsou* typickou *imagined community*, přestože jádro rozhodně podstatou ideové je. Ani role setkávání při aktualizaci identity v případě Neslyšících neznamená materiální podstatu společenství jako u Andersonova „dynastického“ či „kmenového“ modelu. Svědčí to spíše o tom, že jde o společenství relativně mladé, které ještě nemělo možnost ani motivaci nahradit přímý kontakt jako důsledek potřeby existence společenství abstraktnějšími rituály nebo symboly typu kenotafů.¹⁰³ Nutnost podobných „umělejších“ udržovacích metod je menší než u národních identit ze dvou důvodů: zaprvé je důvod vzniku společenství stále aktuální, pokud by nebylo, vznikne znova a nepotřebuje se tak stále utvrzovat v oprávněnosti vlastní existence, zadruhé v oblasti své působnosti nemá konkurenci - kde národnostní model nahrazoval dynastický a náboženský, tam komunita Neslyšících vznikala z absence společenství, z individualit - a dodnes neexistuje žádné v mechanismech fungování radikálně odlišné společenství Neslyšících.

11.3. Role médií a tisku při tvarování identity

Benedict Anderson tvrdí, že myšlenka národa mohla vzniknout díky tisku, a to proto, že umožnil jak změnu společenských poměrů zpřístupněním informací a podílel se i na posunu ekonomiky směrem ke kapitalismu, ale i proto, že komerční tlak na dostupnost informací byl zásadním krokem ke sjednocování jazyků do jejich dnešní podoby, čímž mimo jiné pomohl lidem uvědomit si spojení s ostatními lidmi používajícími stejný

103.

Benedict Anderson, *Imagined Communities*, Verso/New Left Books, Londýn (2006).

jazyk.¹⁰⁴ Pokud se podíváme na Neslyšící, *imagined community* jsou, měly by se jich tedy týkat podobné procesy. Na první pohled by se mohlo zdát, že konkrétní příklad tisku bude výjimkou, dosud nebyla zmíněna žádná kniha Neslyšících, žádný národní epos a i periodika byla zmíněna jen okrajově a navíc spíše citována než jako objekt zájmu. I přes to však má tisk při vývoji identity Neslyšících zcela zásadní roli, i když je jeho podoba jiná, netradiční, a nemusí tak být úplně evidentní.

Prostředkem „tisku“ v případě Neslyšících totiž není klasický tisk ve smyslu knih a novin apod., ale internet. Je to způsobené tím, že znakový jazyk nemá funkční psanou podobu; jakákoliv potenciální literatura tedy bude vázána na mluvený jazyk, který není snadno srozumitelný všem Neslyšícím a který se přičí logice fungování komunity. Až masové rozšíření videa znamenalo použitelný způsob záznamu; do té doby byli Neslyšící spíše předliterární kulturou, ačkoliv mezi jednotlivci přenášená „literatura“ (chtělo by se říct *orální*) existovala. Přesto je to až internet, který umožňuje pravý rozvoj znakového tisku. Jeho role z hlediska přístupnosti informací je takřka srovnatelná s knižním tiskem, navíc možnost sledování videí a dokonce i živá videokomunikace je pro Neslyšící nenahraditelná, mj. ve starší generaci, jejíž vzdělávání bylo násilně omezováno.

Informační vakuum z období komunistického režimu se začíná postupně zaplňovat právě díky internetu - kde Neslyšící celkově měli velmi omezenou možnost zasáhnout do veřejného prostoru a znakový jazyk v něm vůbec být nesměl, mohou dnes působit třeba *Tiché zprávy*. Kromě zpravodajství, které je zásadní pro společenský život a jeho směřování, navíc internet umožňuje i šíření umění ve znakovém jazyce, jako je znaková poezie, znakové písně nebo příběhy. Rovněž internet rozšířil pole působnosti televize, do té doby jediného funkčního informačního kanálu Neslyšících a dodnes po internetu nejsledovanějším typem záznamu informací (internet jako zdroj informací používá okolo 85% respondentů, dalších 13% převážně k jiným účelům; TV sleduje přes 90% dotázaných, účel nebyl zjišťován).

Videohovory po internetu, pro Neslyšící analogie telefonování, mají na vývoj jazyka stejný účinek jako na mluvené jazyky tisk. Umožňují totiž kontakt lidí, kteří by se za normálních okolností nesetkali. Takový kontakt mezi různými nářečími zase vyžaduje, aby se obě strany domluvili. Zároveň tlak na co největší impakt mediálního obsahu v ČZJ, jako již zmiňované *Tiché zprávy*, je zároveň tlakem na sjednocování jazyka a překonávání místních rozdílů. Český znakový jazyk tak v posledních letech zažívá nebývale rychlý vývoj a kde dnes jedna oficiální varianta neexistuje, za pár let existovat může. Sekundárním důsledkem je ale rostoucí kulturní i jazyková bariéra mezi starší a mladší generací. Zatímco starší generace byly omezovány v téměř každém aspektu života už jen proto, že byli Neslyšící, a i znakový jazyk se u nich vyvíjel „načerno“ a méně organizovaně, nová generace snáze překonává místní rozdíly díky kontaktu napříč republikou a s omezeními se setkává podstatně méně. Zároveň mladší jsou na internet zvyklí a dominance internetu mezi mediálními kanály je u nich výraznější, zatímco znakování v televizi je zprostředkováváno starší generací Neslyšících a tlumočnicků - pro mladší není tak snadno srozumitelná televize kvůli starším znakům, u starších jsou zase patrnější nářečí.

104.

Benedict Anderson, *Imagined Communities*, Verso/New Left Books, Londýn (2006).

I pokud jde jen o ukazatel shlédnutí na Youtube, internet zároveň pomáhá Neslyšícím uvědomit si, kolik jich je a jaký mají potenciál. Mohou být roztroušeni po celé republice, ale pomocí internetu jsou v kontaktu mezi sebou a často i s Neslyšícími v cizině. Právě viditelný příklad identifikace se s ostatními, nebo jinými slovy uvědomění si *společných znaků*, umožňuje identitě plně se projevit a zformovat. Zároveň při definici kultury jako reakce na opakující se problémy či jako kondenzátu historie přispívá ke značnému rozšíření penza reakcí či společných znalostí ukázáním příkladu jiných. I Neslyšící např. v Indonésii se tak mohou odvolávat na podporu mezinárodních organizací a argumentovat stejně, jako při svém boji za právo na sebeurčení argumentovali třeba Francouzi nebo Američané.

Právě rychlý vývoj internetu a smartphonů je výrazným vektorem změny mezi Neslyšícími. Pomáhá překonávat nejen jazykové místní rozdíly, ale navíc zpřístupňuje dosud nebývalé množství informací, čímž vytváří prostor pro posun prakticky všech aspektů kultury. Kde dříve byly izolované komunity v jednotlivých městech jsou už dnes místní odnože širšího společenství. I to podstatnou měrou přispívá ke změně směrem k abstraktnější a více ideové podstatě identity jako u jiných *imagined communities*. Zatímco dnes mohou říct, že Neslyšící v ČR zatím jako politická entita příliš nefungují a i na poli umění a jiných oblastí seberealizace jejich kultury jsou spíše na začátku cesty, dohledná budoucnost může vypadat úplně jinak.

Závěr

12. Závěr

Ačkoliv se zájem o jejich [Neslyšících] problematiku zvyšuje, stále si myslím, že ještě zbývá dlouhá cesta, než se podaří je plně integrovat do společnosti.

(Tereza Šafková, *Vzdělávání neslyšících v České republice*, 2013)

Poslední věta jedné z předchozích maturitních prací na téma Neslyšící nevyznívá úplně „dobře“. Pomáhat se dá jen tam, kde je o pomoc zájem; kromě toho identitární miskoncepce je z hlediska vnímání sebe sama značně škodlivá.¹⁰⁵ Je integrace do většinové společnosti v zájmu Neslyšících? Nezdá se. Naopak, jejich identita je založená na odlišnosti; jsou hrdí na to, že jsou Neslyšící, věří, že není potřeba je „opravit“, znormalizovat. To, že samotná konstrukce takové identity je zároveň psychologický mechanismus vyrovnávání se s vlastním postižením nebo jinakostí - společenským stigmatem - a zároveň je do jisté míry „vynucená“ vyloučením z většiny, v tomto případě nehraje roli. Podstatné je, že v životě Neslyšících má jejich kultura i kulturní identita nenahraditelnou a stále aktuální funkci, a proto má být zachovávána a respektována, o to více lidmi, kteří přicházejí s Neslyšícími pravidelně do styku.

Nakonec to je totiž právě většinová společnost, která je minimálně spoluzodpovědná za některé morálně ambivalentní projevy identity Neslyšících, jako je například odmítání kochleárního implantátu pro děti.* Možná kdyby „kondenzát historie“ Neslyšících nebyl příběhem vyloučení, omezování a konfliktu, bojem za právo na vlastní existenci, třeba by se Neslyšící nemuseli tolik bát odcizení svých dětí. I slyšící děti Neslyšících rodičů součástí světa Neslyšících zůstávají přinejmenším částečně...

Tak jako tak, smysluplný dialog vyžaduje alespoň *snahu* o vzájemné porozumění. Pokud chceme zlepšit život Neslyšících (a prostor tu rozhodně je), je třeba pochopit jejich stanovisko. Koneckonců i naše představy morálky jsou produktem naší kultury a s Neslyšícími by se mělo zacházet jako se svébytnou kulturou, kterou vskutku jsou. Pokud by tedy naše snahy měly vést k integraci, splynutí slyšících a Neslyšících, pak budou v rozporu se smyslem kultury Neslyšících. Cílem by měl být spíše oboustranně přijatelný způsob soužití, akomodace odlišnosti (aktuálním příkladem je tlumočení demonstrací Milionu chvil pro demokracii, neboť akomodace odlišnosti by součástí pluralitního demokratického systému být měla), protože každý z nás je v něčem odlišný a má na to právo. Proč by se to nemohlo týkat i Neslyšících, kteří za svoji jinakost nejsou zodpovědní? Proč jim upírat ryze individuální právo na sebeurčení, právo hledat

105.

Charles Taylor, “The Politics of Recognition,” in *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, ed. Amy Gutman, Princeton University Press (1994).

* 69,4% respondentů by svému dítěti kochleární implantát nedalo, 63% z nich kochleární implantát pro sebe odmítá z jiných než zdravotních důvodů.

porozumění a legitimizaci tam, kde se jim porozumění a legitimizace dostane nesnáz, tak, jako to dělají všichni lidé? Vždyť nezanedbatelná část* z nich neslyšení vůbec nepocituje jako problém!

Poststrukturalisté kolektivním identitám vyčítají to, že příliš omezují individualitu; regulují, normalizují, osekávají a ve výsledku stejně nevytvářejí „perfect fit“; nezapadání je součástí identity zvenčí i zevnitř. Někteří docházejí k závěru, že identita stejně nějakou funkci plní a ve výsledku je sice dvojznačná, ale *dobrá*,¹⁰⁶ jiní k závěru, že kolektivní identity je třeba zrušit.¹⁰⁷ Je ale třeba rušit kolektivní identitu Neslyšících? Neznamená to ve výsledku přesně to, co je identitám vyčítáno, tj. přílišnou normalizaci a omezení osobních svobod?

I já se ovšem dopouštím „identitního zla“, především v podobě potlačení významových přesahů individualit ve prospěch zastřešujícího pojmu, kolektivní identity, abstrakce. Jde to ale jinak? Nerodíme se všichni stejní a naše odlišnosti nám prezentují každodenní výzvy a problémy, jimž je třeba čelit. Soužití s Neslyšícími takovou výzvou je. Kulturu Neslyšících je možné definovat jako soubor ustálených reakcí na opakující se problémy, čili jako abstrakci, která sice bude do jisté míry omezovat projevy individuality, ale která je při zacházení s našimi opakovanými problémy nenahraditelná právě proto, že s tolika jednotlivostmi neumíme dostatečně zacházet. Každá chyba statistiky, každé zobecnění, každý jednatel „schovaný“ pod slovem pro skupinu sice může být potenciálně škodlivý, ale jak konkrétní identity, tak i naše zacházení s identitami plní svoji funkci - pomáhají nám orientovat se ve světě a řešit naše každodenní starosti, ať už jde o hluchotu, teorii kultury nebo o maturitní práci na téma „kulturní identita Neslyšících“.

* V dotazníku 36,5%, dalších 39% jen občas

106.

William Connolly, *Identity/Difference*, Cornell University Press, Ithaca, NY (1991).

107.

Judith Butler, *Undoing Gender*, Routledge, New York (2004).

Přílohy

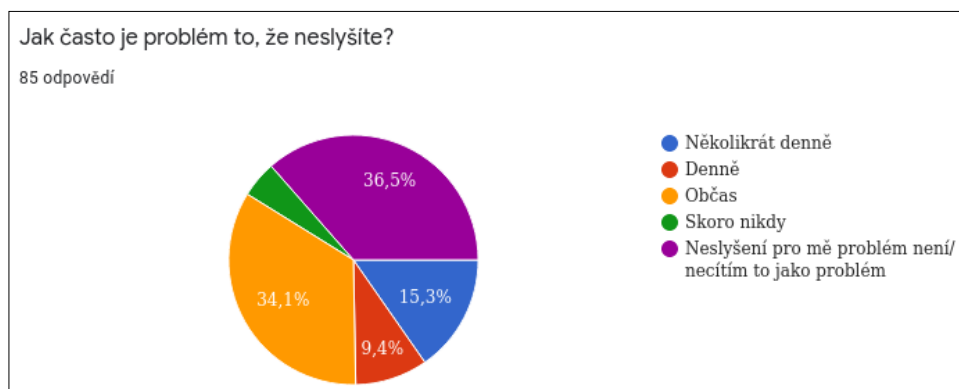
13. Přílohy

13.1. Dotazník pro Neslyšící

Dotazník jsem začal videem, kde jsem pod dohledem mého lektora ZJ vyznačoval přibližný obsah následujícího textového úvodu.

Dobrý den, jmenuji se Vít Matějček, jsem v osmém ročníku Gymnázia Jana Keplera a chtěl bych Vás poprosit o pomoc se svojí maturitní prací. Protože mě zajímá svět neslyšících, začal jsem se učit znakový jazyk a také jsem si vybral jako svoji maturitní práci téma "Kultura neslyšících". Chtěl bych Vás proto poprosit o vyplnění dotazníku, který je zcela anonymní a který mně pomůže lépe pochopit život a kulturu neslyšících. Předem děkuji za Váš čas, který strávíte vyplňováním dotazníku.

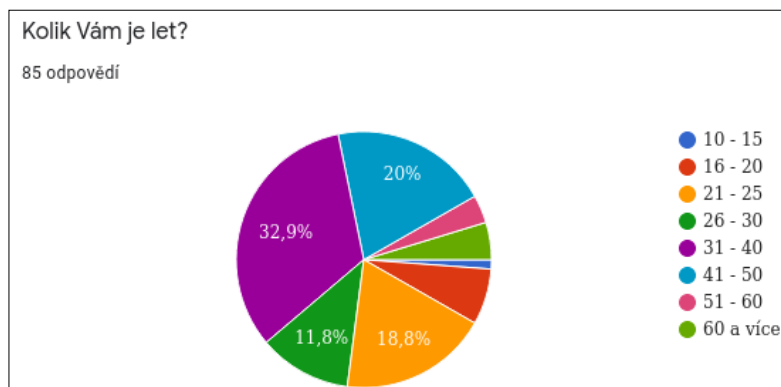
Otázka č. 1:

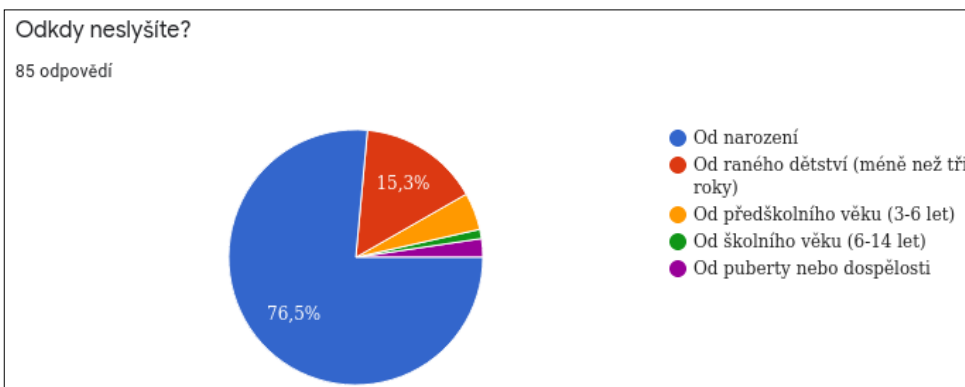
Nezávisle na věku vykazují odpovědi korelaci mezi vzděláním, stavem rodičů a vnímáním neslyšení. Respondenti s Neslyšícími rodiči měli obecně větší tendenci hluchotu jako problém vůbec nevnímat, byť tento jev byl slabší u dětí Neslyšících rodičů s VŠ

vzděláním. Právě vysokoškoláci, ale se slyšícími rodiči, byli na opačném konci a handicap vnímali nejčastěji i nejintenzivněji.

Otázka č. 2:

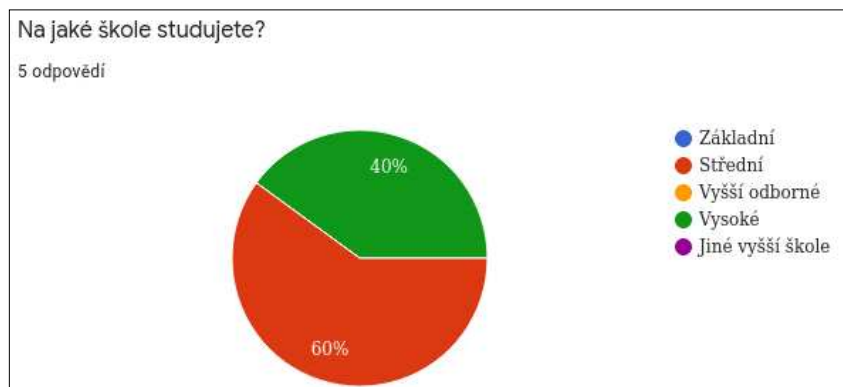
Otázka č. 3:

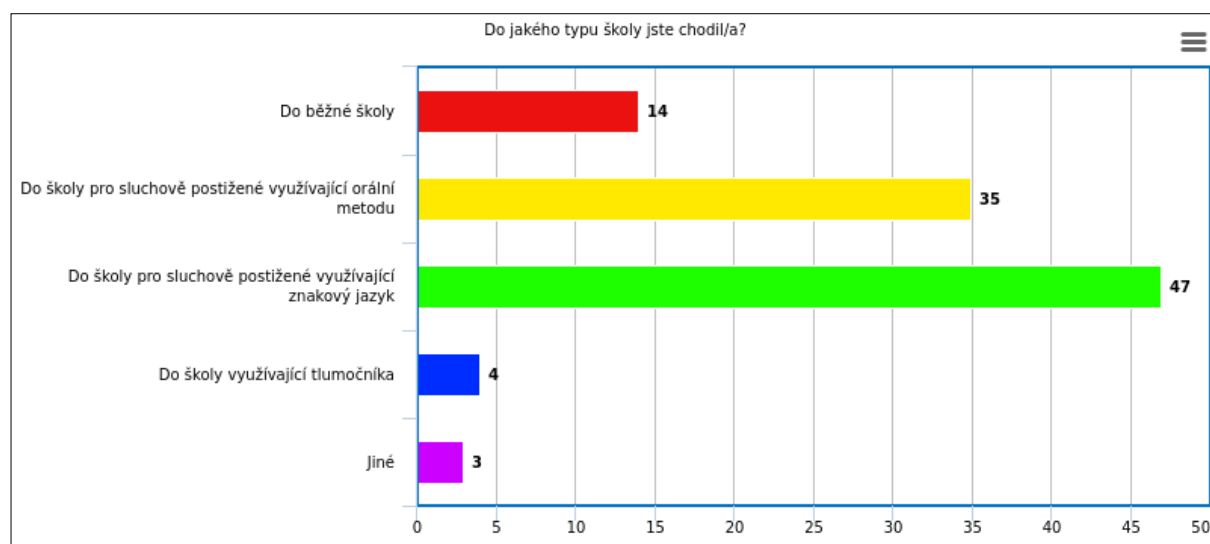
Otázka č. 4:

Otázka č. 5:

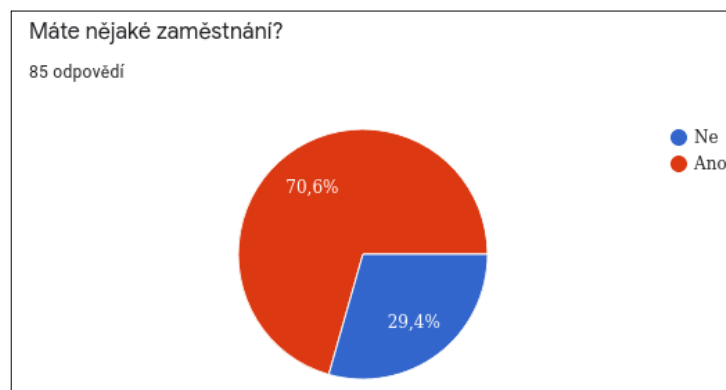

Otázka č. 6:

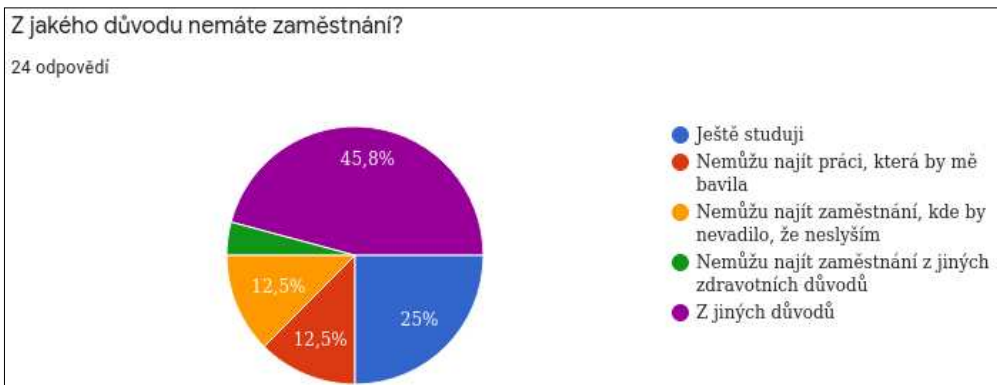
Poměrně očekávatelně byla mezi dětmi Neslyšících rodičů o něco rozšířenější škola využívající ZJ, mezi dětmi slyšících orální (i když škola se ZJ byla relativně silně zastoupena i v této skupině). Zajímavější je fakt, že děti slyšících rodičů častěji uvedli více typů škol.

Otázka č. 7:

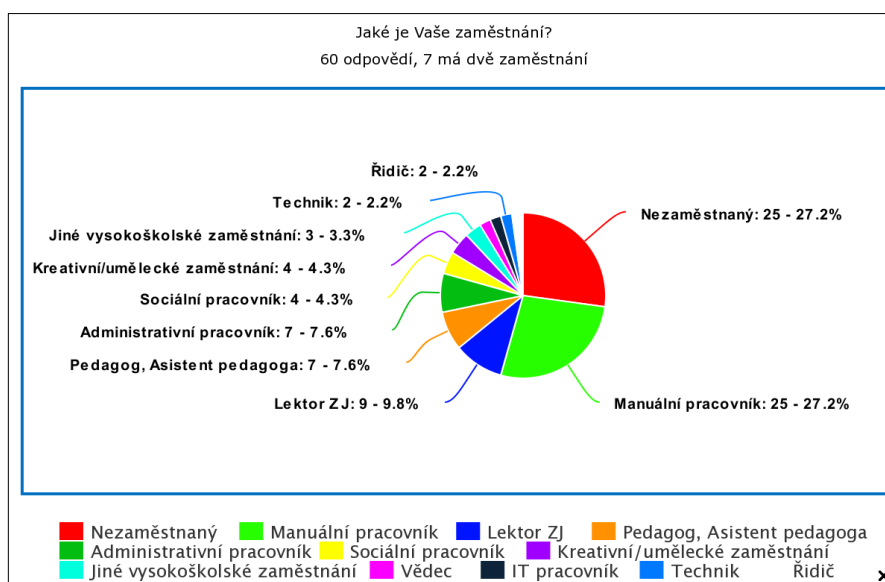

Kromě nejnižších a nejvyšších věkových kategorií, pro které není zaměstnání příliš relevantní, byla statisticky nejvyšší nezaměstnanost celkem překvapivě u dotázaných se středním vzděláním a slyšícími rodiči, především v porovnání se stejnými kategoriemi (stejně vzdělání a jiný stav rodičů nebo stejný stav rodičů a jiné vzdělání). Pro některé demografické údaje ale nebyl vzorek dostatečný pro směrodatné výsledky.

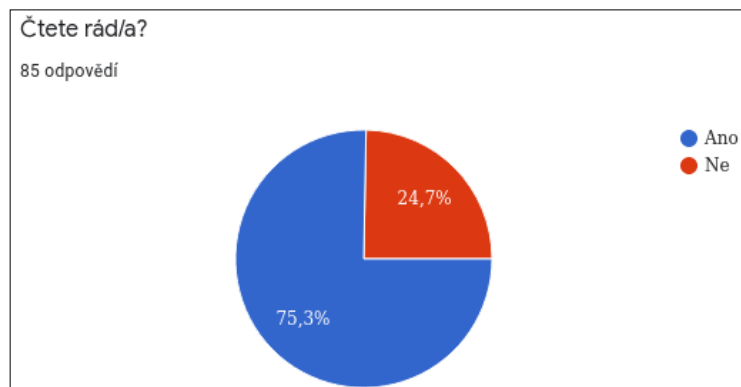
Otázka č. 8:

Otázka č. 9:

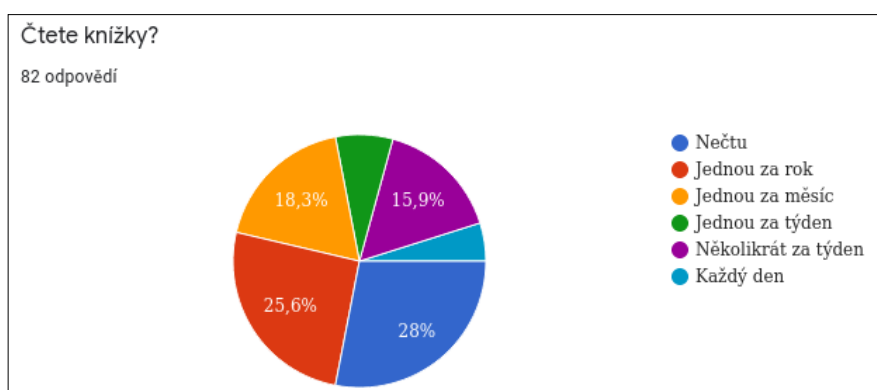

Otázka č. 10:

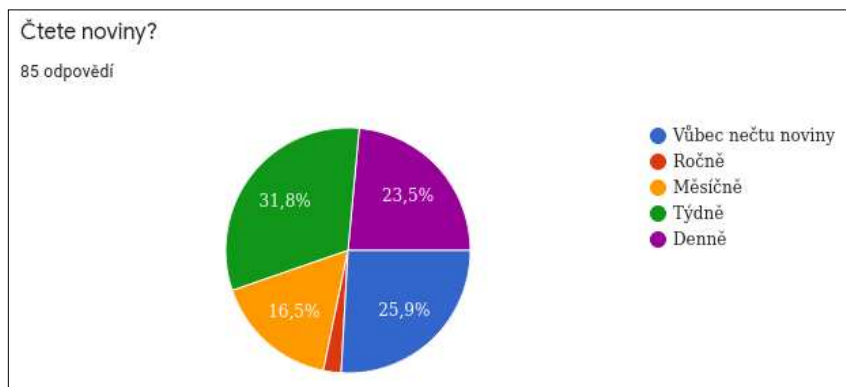

Děti slyšících rodičů častěji odpověděly, že rádi čtou; navíc je patrná korelace mezi vzděláním a vztahem ke čtení.

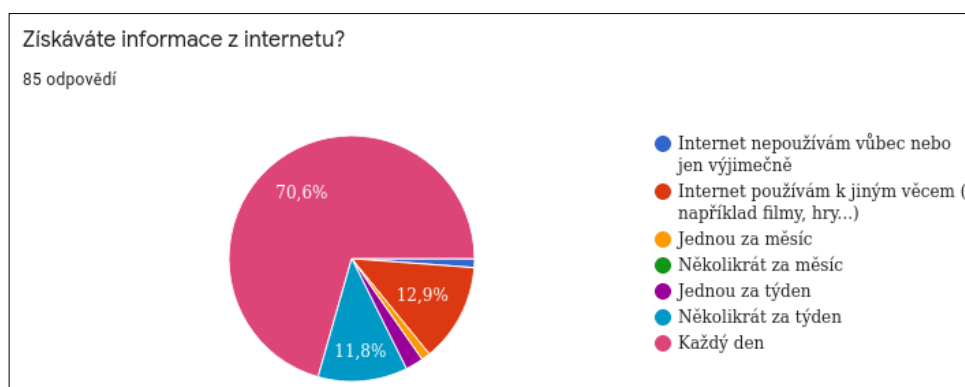
Otázka č. 11:

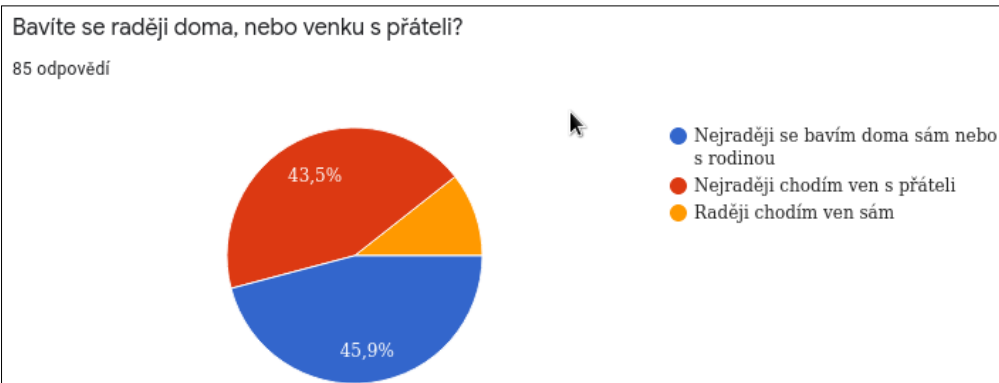
Otázka č. 12:

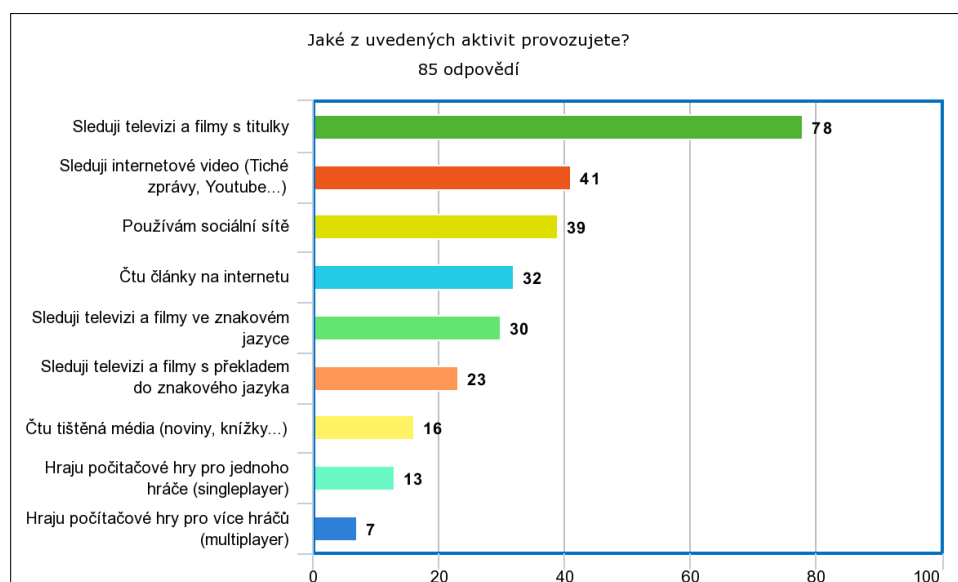
Otázka č. 13:

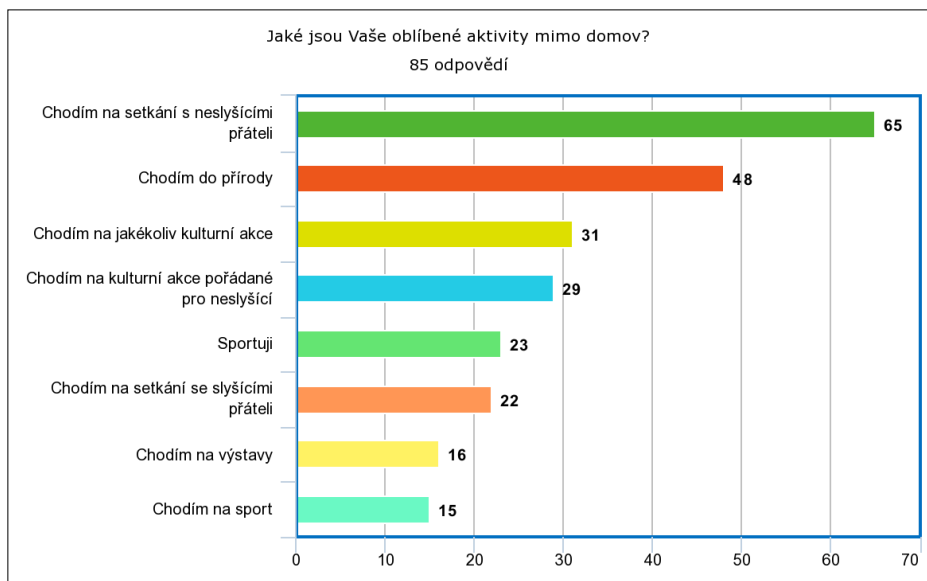
Otázka č. 14:

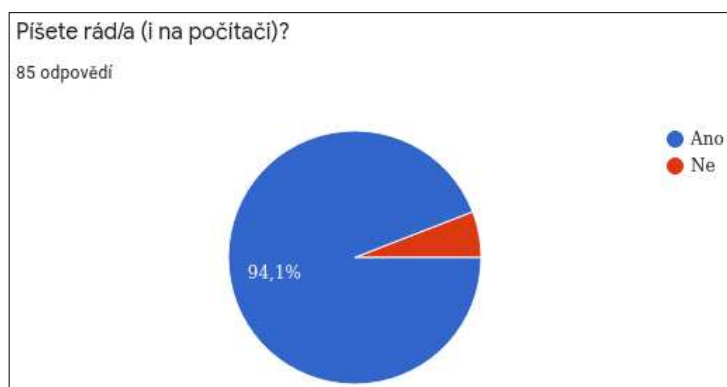
Otázka č. 15:

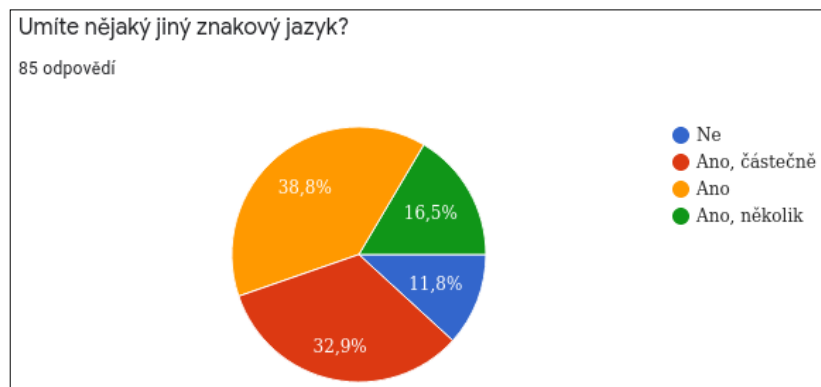
Otázka č. 16:

Otázka č. 17:

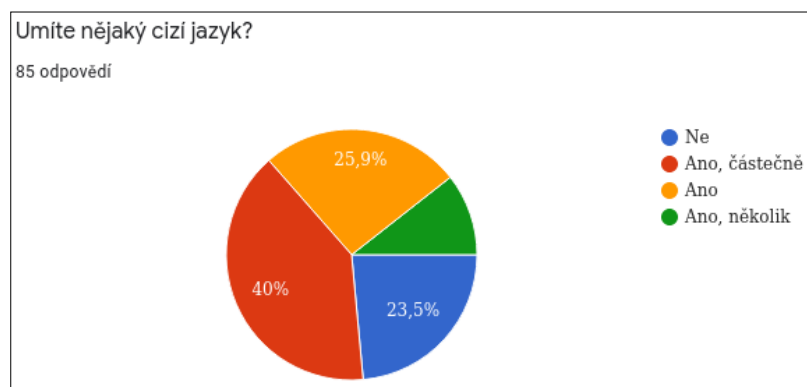

Otázka č. 18:

Respondenti z rodin Neslyšících častěji uměli několik znakových jazyků. Souvislost s věkem není patrná, ale prakticky všichni vysokoškolsky vzdělaní ovládali alespoň jeden a nadprůměrně často více ZJ.

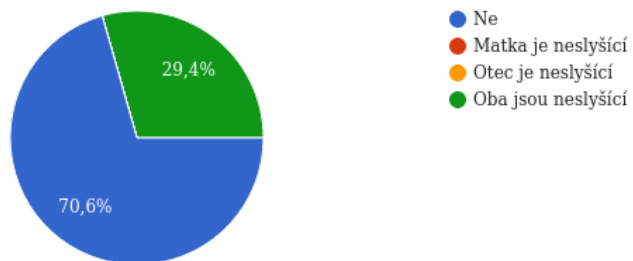
Otázka č. 19:

Otázka č. 20:

Jsou Vaši rodiče také neslyšící?

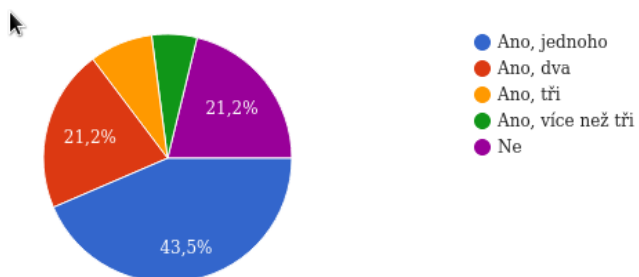
85 odpovědí

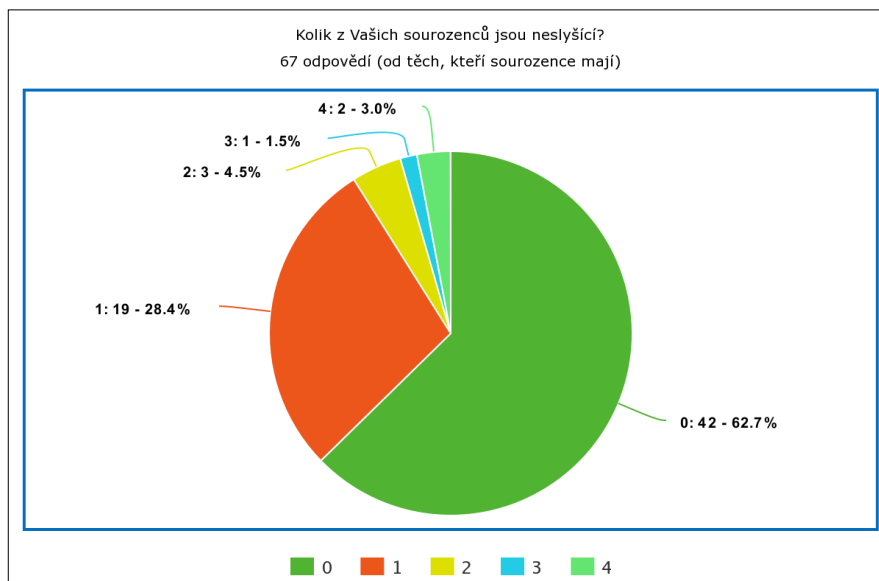
Otázka č. 21:

Máte sourozence?

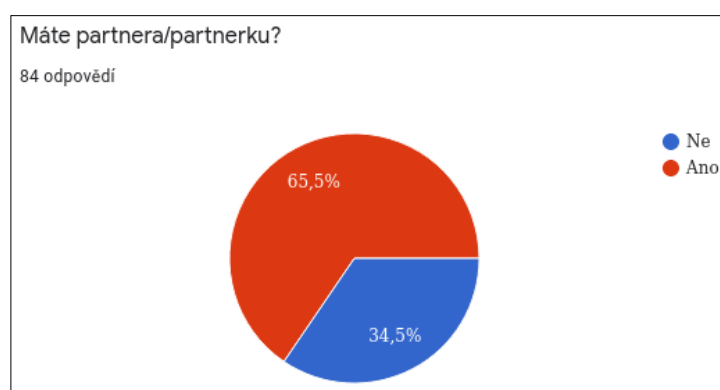
85 odpovědí

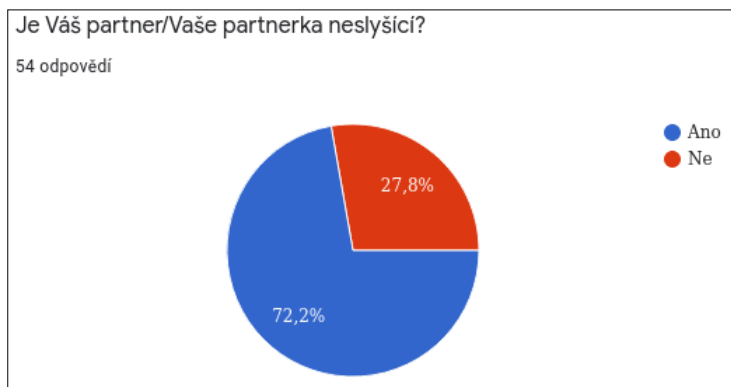
Otázka č. 22:

Otázka č. 23:

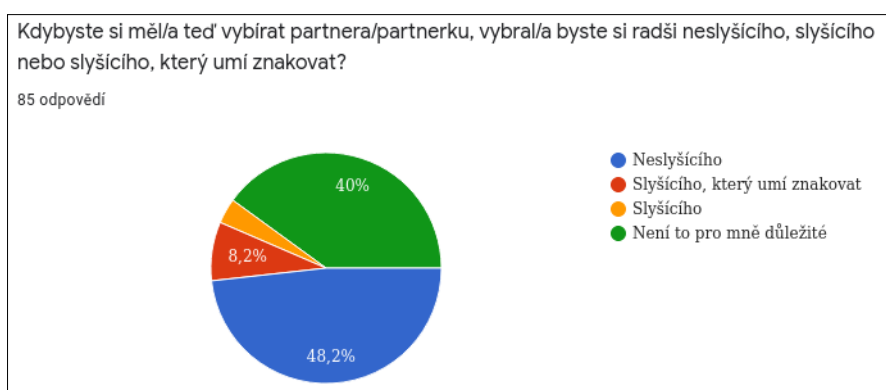

Otázka č. 24:

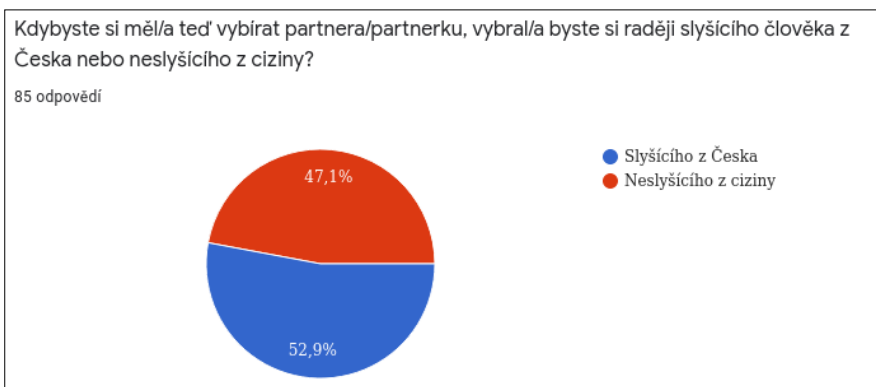

Přestože Neslyšící mají tendenci vybírat si Neslyšící partnery napříč demografickými kategoriemi, u těch, kdo v protředí Neslyšících vyrůstali, je tento trend zřetelnější.

Otázka č. 25:

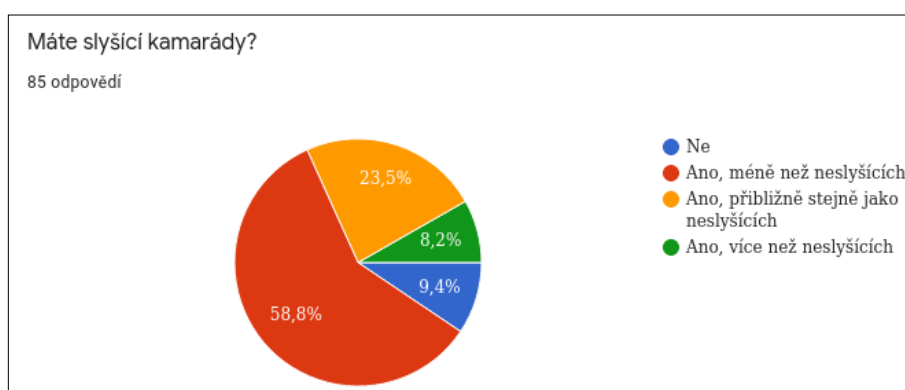

Otázka č. 26:

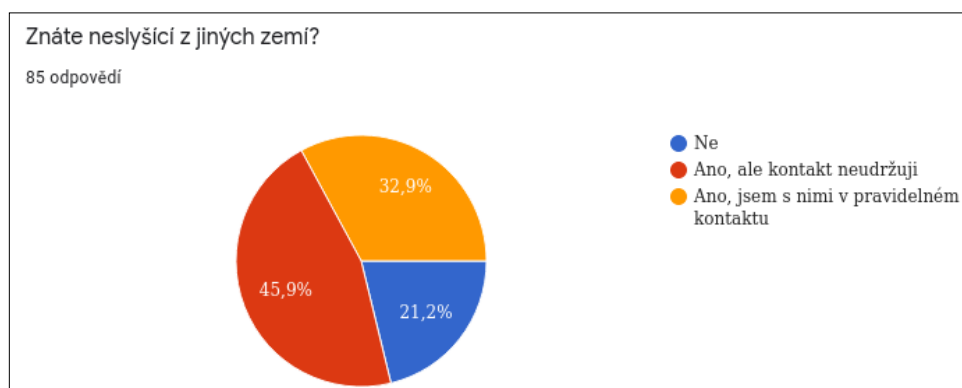
Respondenti z rodin slyšících by si spíše vybrali slyšící, ti z rodin Neslyšících Neslyšící; mezi absolventy VŠ byl tento jev podstatně slabší na hranici statistické chyby plynoucí z nedostatečně velkého vzorku.

Otázka č. 27:

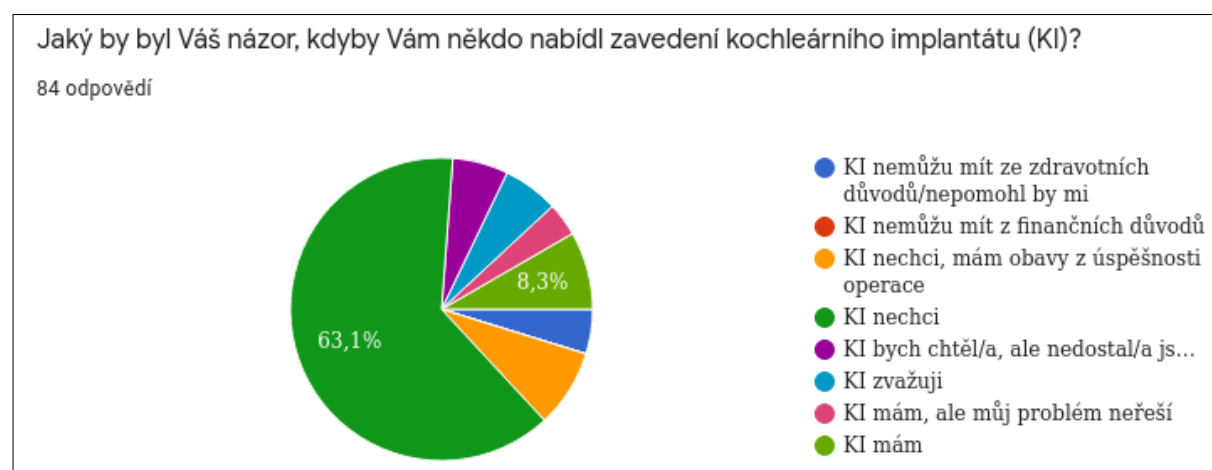

Odpovědi vykazují mírnou korelaci s navštěvovaným typem školy a se stavem dalších členů rodiny.

Otázka č. 28:

Otázka č. 29:

Vysokoškolsky vzdělaní mají vůči KI smířlivější postoj, lidé z rodin s dalšími Neslyšícími ho naopak častěji odmítají.

Otázka č. 30:

Napište prosím důvody, proč nechcete kochleární implantát (týkalo se jen těch, kteří v minulé otázce odpověděli „KI nechci“, ne těch, kteří své důvody vyjádřili již výše):

„Protože nosím sluchátko, moje ztráta je 96%“ „zničí identita neslyšící“ „Nechci a tečka“ „Mám sluchátko a to mi stačí. KI vůbec se mi nelíbí jako robot, taky pro dítě nechodí, mělo byt až dítě 18 roku, mužů sám rozhodnut chci nebo nechci a ne dřív nejmenší dítě.“ „Nemam rada KI se nenavist bolest hlavy..“ „není zdraví“ „Není spolech“ „Je mi 30, jsem úplně neslyšící 100%“ „Neduveruju!“ „K čemu mi by byl? Jsem spokojená taková jaká jsem a být neslyšící má i své výhody ;). Nevýhody KI: 1- operace, 2- velká časová a psychická zátěž během tréninku/nastavení, doba neslyšení, 3- úspěšnost u mě velmi minimální a ještě je zde možnost bolesti hlav, 4- přístroj, který můžu ztratit/rozbit - teda další starosti, ne děkuji“ „Som proti KI“ „Jsem starší“ „je to pro mě pozdě, nezvykla bych na to - hlavně zvuky a okolí. Mám ráda ticho“ „Nechci jako robot.“ „Zatím to nepotřebuji, sluchadla mi vystačí.“ „jsem stastna, neni treba KI“ „Nelíbí se mi“ „Jsem neslyšící a jsem šťasten a nevidím problém. Kdybych měl KI, tak bych měl víc stresu... Nerad chodím k FON a dr nutí, co musím dělat i naučit celým životem a proto pro mě není ono. Chci užít volnost a svobodu, jak cítím.“ „Nesnaží“ „Nemam zajem.“ „nepotřebuji“ „Od malá slyším ohluchl jsem a mám naslouchadla“ „Moje mati si to nepreje a pry je to zbytecne ikdyz pouzivam sluchadlo a slysim a komunikuju a mam od kamosku ktera ma KL a nepomohlo ji to vubec neslysi takze pro me je k nicemu.“ „Odmalička jsem hluchý :D proč bych měl KI, chcete, abych zešlel ze světa zvuku?“ „Nejsem robot“ „Zatím poslouží sluchátko“ „V mém věku je dost riskatní“ „Sluchátka postací“ „Protože je zbytečně, když moje rodiče jsou neslyšící“ „Nechci KI když jsem nedoslychava aspoň dobře slyším zvuky pokud KI jinak nebudu slyšet (sundavat KI)“ „Protože KI je drahý, ale nejde to mi operačního hlavu i něco nepomáhá mi slyšet, bohužel jsem trochu starší. Podle mě názor“ „Kvůli mě bojím o KI...“ „Od malička jsem zvyklá neslyšící“ „Neslyšící je pro mně přirozené, to je dar abych naučila žít bez sluchu. To je nová zkušenost. Fakt oceňuji :)“ „nepreju KI, muze stane mrvnice atd...“ „Není dobře ki“ „Nelíbí se mi implantáty, lepší sluchadlo“ „Nosím sluchadla, která nejsou operována do lebky, kdybych měla KI, tak by taková operace byla nenávratná, a to je dle mě dost velké riziko. Navíc s KI člověk neslyší tak dobře jako s normálními sluchadly, jde tam spíše o "robotický" zvuk/hlas, zatímco se sluchadly můžu slyšet alespoň kapku víc přirozený zvuk.“ „Nepotřebuji“ „KI je zbytečně a drahá cena a znakový jazyk je přirozený jazyk. To je důležité přirozený člověk.“ „Nevím“ „Stačí mě sluchadlo“ „chci být neslyšící, jsem na to hrdý“ „Je to můj neslyšící svět“ „protože jsem spokojená, že jsem neslyšící“ „Nelaka se mi slyset, Buh stvoril neslyšící lidi ;) i ja jsem spokojeny ze jsem neslyšící“

Odpovědi jsem nijak neupravoval.

Otázka č. 31:

Oproti otázce č. 29 se do rozhodování o KI pro vlastní dítě nepromítlo vzdělání dostatečně statisticky významně, mezi respondenty ze slyšících rodin spíše věk (starší byli častěji pro). S výjimkou pár otázek však nebyly věkové skupiny nijak zvlášť podstatné, což potvrzuje moji tezi o horizontálním charakteru kultury Neslyšících a větší relevanci stálých mechanismů vzhledem k historickému vývoji.

13.2. Loga a symboly

Sign Union Flag

Vlajka sluchově postižených

Jazykové menu festivalu Jeden svět využívající mezinárodně uznávaný symbol ZJ

18:00	Jeskyně		Vstupenky
			Debata Feras Fayyad, režisér

Ze stránek festivalu Jeden svět

Deaf Friendly rozšíření

Jeden svět se snaží zpřístupňovat nejen dokumentární filmy, ale také své webové stránky. Víme, že neslyšící diváci ocení informace v českém znakovém jazyce. Proto jsou klíčové části webových stránek Jednoho světa přeloženy do ČZJ.

Aby byl dobře přístupný text webu, ale i videa v ČZJ, rozhodli jsme se vám videa v ČZJ nabídnout s pomocí bezplatného rozšíření Deaf Friendly. Rozšíření funguje jako externí překrytí webových stránek, na kterém se zobrazuje video. Rozšíření funguje pro vyhledávač Chrome.

Rozšíření Deaf Friendly je třeba si stáhnout. Postup je jednoduchý: Klikněte na tlačítko Deaf Friendly rozšíření. Dostanete se do Chrome store, kde klikněte na tlačítko instalovat. Aplikace se automaticky stáhne. Webové stránky Jednoho světa se poté zobrazí s lištou, přes kterou se dostanete k jednotlivým videím s ČZJ.

[Stáhnout Deaf Friendly rozšíření](#)

V případě jakýchkoli obtíží se obraťte na budu@deaffriendly.cz

Rozšíření prohlížeče „deaf friendly“, odkaz na stránkách festivalu Jeden svět

Deaf-friendly stránky pojišťovny OZP

Logo Světové federace neslyšících

Logo Deaflympiády

Logo Světové asociace tlumočnicků znakového jazyka

Logo České unie neslyšících

Logo České komory tlumočnicků znakového jazyka

Logo Tichého jazyka, odnože organizace Tichý svět

Logo webu ruce.cz

Logo organizace Pevnost

Logo školy Výmolova a Jazykového centra ULITA

References

1. Benedict Anderson, *Imagined Communities*, Verso/New Left Books, Londýn (2006).
2. , *Terminologie*, Ruce.cz (1. září 2011).
3. Svatý Aurelius Augustinus, “O učiteli,” in *Estetika svatého Augustina a její zdroje*, ed. Karel Svoboda, Brno (1996 (389)).
4. Zygmunt Bauman, “From Pilgrim to Tourist,” in *Questions of Identity*, ed. Stuart Hall and Paul du Gay, Verso/New Left Review, Londýn (1996).
5. Jamie Berke, *Parents of Deaf Children Not Learning Sign Language*, VeryWellHealth (2019).
6. Jorge Luis Borges, “Funes el memorioso,” in *Ficciones*, Editorial Sur, Buenos Aires (1944).
7. Richard G. Brill, *International Congresses on Education of the Deaf*, Gallaudet University Press, Washington D.C. (1984).
8. Judith Butler, *Undoing Gender*, Routledge, New York (2004).
9. Ted Camp, *Deaf Timelines: History and Heritage*, University of Virginia Press (2011).
10. Richard E. Carmen, *Hearing Loss and Depression in Adults*, The Hearing Review (2001).
11. William Connolly, *Identity/Difference*, Cornell University Press, Ithaca, NY (1991).
12. Mircea Eliade, *Mýtus o věčném návratu*, OYKOYMENH, Praha (1993).
13. Mircea Eliade, *Dějiny náboženského myšlení I-III*, OYKOYMENH, Praha (2005).
14. Michel Foucault, “The Ethics of the Concern for the Self as a Practice of Freedom,” in *Ethics: Subjectivity and Truth*, ed. Paul Rabinow, The New Press (1997).
15. Michel Foucault, *Dohlížet a trestat*, Dauphin, Praha (2000).
16. Michel Foucault, *Archeologie vědění*, Herrmann & synové, Praha (2002).
17. , *Francouzská ústava 1791*, Wayback Machine Internet Archive (1789-1791).
18. Sigmund Freud, *Das Ich und das Es*, Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Vídeň (1923).
19. Sigmund Freud, *Totem und Tabu*, Internationaler Psychanalytischer Verlag, Vídeň (1913).
20. Josef Fulka, *Když ruce mluví*, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha (2017).
21. Edward Miner Gallaudet, “The Milan Convention,” *American Annals of the Deaf* **XXVI**.(1881).
22. Clifford Geertz, *Interpretace kultur*, SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON), Praha (1973 orig./2000).
23. Erving Goffman, *Stigma*, SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON), Praha (2003).
24. Alexander Gordon, “Thomas Braidwood,” in *Dictionary of National Biography*, Smith, Elder & Co. (1885-1900).
25. Jodi Gray, *Why Parents of Deaf Children Don't Learn Sign Language*, DeafEd.net (3. března 2020). (přístupné pouze s IP adresou z USA)

26. Mark T. Greenberg, "Family Stress and Child Competence: The Effects of Early Intervention for Families with Deaf Infants," *American Annals of the Deaf* **128**(3)Gallaudet University Press, (1983).
27. Lawrence Grossberg, "Identity and Cultural Studies: Is That All There Is?," in *Questions of Identity*, ed. Stuart Hall and Paul du Gay, Verso/New Left Review, Londýn (1996).
28. Stuart Hall, "Who Needs 'Identity'?", in *Questions of Identity*, ed. Stuart Hall and Paul du Gay, Verso/New Left Review, Londýn (1996).
29. Clarissa Rile Hayward and Ron Watson, "Identity and Political Theory," *Washington University Journal of Law & Policy* **33**Washington University Open Scholarship, (2010).
30. Nicole R. Hiebert, *Experiences of Social Inclusion and Exclusion of Deaf Children*, Electronic Thesis and Dissertation Repository (2019).
31. Šimon Houška, *Protože...*, Gymnázium Jana Keplera, Praha (2020).
32. Brit Hume, *Is Gallaudet University's Dean 'Deaf Enough'?*, Fox News (2006).
33. Joy Jarvis, "Exclusion by inclusion? Issues for deaf pupils and their mainstream teachers," *Education 3-13* **30**Association for the Study of Primary Education, (2002).
34. Irving King Jordan, *Deaf Culture and Gallaudet*, The Washington Post (2007).
35. Clyde Kluckhohn, *Mirror for Man*, McGraw-Hill, New York (1949).
36. Kristina Kratochvílová, *CODA - slyšící děti neslyšících rodičů*, Gong/Ruce.cz (2006).
37. Will Kymlicka, *Liberalism, Community, and Culture*, Oxford University Press, Oxford (1989).
38. Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford University Press, Oxford (1995).
39. Paddy Ladd, *Understanding Deaf Culture: In Search of Deafhood*, Multilingual Matters (2003).
40. Harlan Lane, *When the Mind Hears*, Random House, New York (1984).
41. Harlan Lane, *Pod maskou benevolence*, Karolinum, Praha (2013).
42. Raymond Lee, *Braidwood & Co.*, British Deaf History Society Publications, Feltham, Middlesex (2015).
43. Abraham Harold Maslow, "A theory of human motivation," *Psychological Review* **30**Psychological Review, (1943).
44. Romana Mázerová, *Kultura komunity neslyšících v České republice (Nástin historie komunity neslyšících do roku 1938)*, Open Society Institute (1999).
45. Ross E. Mitchell and Michael A. Karchmer, *Chasing the Mythical Ten Percent: Parental Hearing Status of Deaf and Hard of Hearing Students in the United States*, Gallaudet University (2002).
46. Tom Nairn, *The Break-up of Britain*, Verso/New Left Books, Londýn (1977).
47. , *Student Protests Over Presidential Pick Return to Gallaudet U.*, The Chronicle of Higher Education (2006).

48. , *Gallaudet Names New President*, The Washington Post (2006).
49. , *Deaf President Now*, Gallaudet University (2013).
50. , *The World of the Deaf*, The Washington Post (1978).
51. , *Bilingvální přístup ve vzdělávání*, GrantAdvisor (6. března 2020).
52. , *Historie školy*, Škola Holečkova (6. března 2020).
53. Martin Novák, *Statistiky počtu osob se sluchovým postižením*, Česká unie neslyšících (6. března 2020).
54. Platón, *Kratylos*, OYKOYMENH, Praha (1994).
55. , *Home Sign*, Wikipedia (13. prosince 2019).
56. , *Monastic Sign Languages*, Wikipedia (13. prosince 2019).
57. , *Plains Indian Sign Language*, Wikipedia (13. prosince 2019).
58. , *Old Kentish Sign Language*, Wikipedia (13. prosince 2019).
59. , *Martha's Vineyard Sign Language*, Wikipedia (13. prosince 2019).
60. , *Charles-Michel de l'Épée*, Wikipedia (14. prosince 2019).
61. , *Deklarace práv člověka a občana*, Wikipedia (14. prosince 2019).
62. , *Thomas Hopkins Gallaudet*, Wikipedia (15. prosince 2019).
63. , *Edward Miner Gallaudet*, Wikipedia (15. prosince 2019).
64. , *Second International Congress on education of the Deaf*, Wikipedia (15. prosince 2019).
65. , *American Sign Language Literature*, Wikipedia (15. prosince 2019).
66. , *Unity for Gallaudet*, Wikipedia (1. března 2020).
67. , *Jane Fernandes*, Wikipedia (1. března 2020).
68. , *Gallaudet University*, Wikipedia (1. března 2020).
69. , *Václav Frost*, Wikipedia (6. března 2020).
70. Božena Půbalová, *Čtyři z pěti Čechů se domluví cizí řečí*, Český statistický úřad (2016).
71. Karel Redlich, *CODA - Slyšící děti neslyšících rodičů*, Univerzita Karlova, Praha (2003).
72. Susan Dell Rutherford, *A Study of American Deaf Folklore*, ProQuest Dissertations Publishing (1987).
73. Tereza Šafková, *Vzdělávání neslyšících v České republice*, Gymnázium Jana Keplera, Praha (2013).
74. Edward Wadie Said, *Orientalismus*, Paseka, Praha (2008).
75. Josh Salisbury, *As a deaf student, I'm used to being excluded. Universities must do better*, The Guardian (2017).
76. , *Why do we gesticulate?*, Science Daily (2013).
77. , *Jane Fernandes Biography*, Springboard Consulting (1. března 2020).
78. Josif Vissarionovič Džugašvili „Stalin“, *Marxismus a problémy lingvistiky*, marxists.org (1950).

79. Šárka Štěrbová, *Etika z atomů*, Gymnázium Jana Keplera, Praha (2020).
80. Charles Taylor, “The Politics of Recognition,” in *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, ed. Amy Gutman, Princeton University Press (1994).
81. Vergilius, *Georgica*. 29 př.n.l..
82. Herbert George Wells, “The Country of the Blind,” in *The Country of the Blind and Other Stories*, Golden Cockerel Press, London (1939).

Obsah

1 Proč se zabývat identitou Neslyšících?	1
2 Kdo je to neslyšící?	1
3 Paradigmata hluchoty	2
4 Stručné dějiny Neslyšících	4
4.1 Prehistorie	4
4.2 Vznik jazyka jako konstitutivního prvku komunity	5
4.3 Kultura a společenství	5
4.3.1 Prvopočátky	5
4.3.2 Francie, Abbé de l'Épée	6
4.3.3 Velká Británie	6
4.3.4 USA, Gallaudetové	7
4.3.5 Milánská konference	7
4.3.6 Pozdější vývoj	9
4.3.7 Neslyšící v Česku	10
4.4 Historiografie a mytologie Neslyšících	11
5 Proč se zabývat teorií kultury?	14
6 Co to znamená interpretovat kulturu?	14
7 Kdo potřebuje kulturu?	17
7.1 Co je to kultura?	17
7.2 K čemu je kultura?	18
7.2.1 Sdílení zkušeností	19
7.2.2 Naplňování psychologických potřeb	20
7.2.3 Usnadnění existence v rámci společenství	21
7.3 Kdo potřebuje identitu?	23
7.4 Liberalismus, identita a Neslyšící	27
8 Výchozí teze	28
9 Data	29
9.1 Dotazník	29
9.2 Rozhovory	29
10 Pilíř společenství - znakový jazyk	31
10.1 Vyloučení, negativní definice	31
10.2 Deaf Gain	31
10.3 Tvorba společenství pomocí jazyka, pozitivní definice	32
10.4 Slyšící a znakový jazyk	33
10.5 Výlučné znaky vylučují	34
10.5.1 Hranice Neslyšících	34
10.5.2 Unity for Gallaudet	35
10.6 Důsledky	36
10.6.1 Rodinné zázemí	37

10.6.2 Školní prostředí	38
10.6.3 Metody komunikace při výuce	39
10.6.4 Předmět „znakový jazyk“	40
10.6.5 Komunikační kompetence Neslyšících, tlumočení	40
11 Identita a její projevy	42
11.1 Symboly	42
11.1.1 Vlajka	42
11.1.2 Loga a názvy	45
11.2 Rituály a společenské aktivity	46
11.3 Role médií a tisku při tvarování identity	47
12 Závěr	50
13 Přílohy	52
13.1 Dotazník pro Neslyšící	52
13.2 Loga a symboly	69
References	76
Obsah	80